

**ARXIUS I FONTS
DOCUMENTALS**

LES FONTS PER A LA HISTÒRIA DE LA VIDA QUÒTIDIANA A LA BAIXA EDAT MITJANA I INICIS DE L'ERA MODERNA

Equip Broida

L'Equip Broida és un equip de treball interessat en la investigació de les fonts per a la Història de la vida quotidiana a la Catalunya medieval. Va sorgir d'un grup de llicenciades en Història Medieval de la promoció 1982 de la Universitat de Barcelona, coordinat per Teresa-Maria Vinyoles i Vidal. L'equip està format per: Olga Bravo Ortega, Margarida González i Betlinski, Montserrat Marsiñach i Tirvió, Núria Muñoz i Sòria, Anna Rubió i Rodon, Elisa Varela Rodríguez i Teresa-Maria Vinyoles i Vidal.

El nostre àmbit de recerca fins ara ha estat bàsicament la documentació notarial, si bé tenim en projecte treballar amb tot tipus de fonts històriques. Servint-nos d'aquella documentació vèrem presentar una comunicació a les III Jornadas Interdisciplinarias de estudios sobre la mujer, a la Universitat Complutense de Madrid, titulada: La viudez ¿triste o feliz estado? (en premsa). Recentment hem publicat, a l'annex 2 d'"Acta Mediaval", un article titulat: Els atuells de terrissa a les llars barcelonines vers l'any 1400, dins una monografia dedicada a la Ceràmica grisa i terrissa popular a la Catalunya Medieval, Facultat de Geografia i Història, Universitat de Barcelona, 1984.

En aquests moments estem en avançat procés de redacció d'un treball, basat en testaments, sobre història de les mentalitats, en concret sobre la idea de la mort a la Baixa Edat Mitjana; tam bé tenim en projecte un article sobre el treball femení i un altre sobre l'espai domèstic a la societat urbana medieval.

Si aquestes són les nostres recerques en equip, pel que fa als treballs personals, investiguem, a través de les tesines respectives, sobre temes d'història social com ara: el vestit infantil al segle XV, la comptabilitat d'un mercader, la reforma urbana del XIV, la fam de 1374. Pel que fa a Teresa-Maria Vinyoles treballa en temes d'història de la vida quotidiana i de la dona a la Barcelona medieval.

En llegir la convocatòria d'aquestes Primeres jornades de joves historiadors, vàrem pensar que fóra interessant aportar les nostres experiències sobre les recerques que duem a terme. De fet, la intenció que tenim com a equip és precisament la d'apropar-nos a les fonts documentals, i creiem enriquidor l'intercanvi d'experiències sobre recerques semblants; el nostre treball s'inclou doncs a l'apartat d'ARXIUS I FONTS DOCUMENTALS.

LA HISTÒRIA DE LA VIDA QUOTIDIANA

La història de la vida quotidiana està pràcticament per fer, però no per manca de fonts sinó perquè hi ha hagut una manca d'interès per temes d'aquest tipus. Fins no fa gaire la realitat de la vida dels homes i de les dones del passat havia estat oblidada per la història. De tota manera cal recordar que autors com Miret i Sans, Sanpere i Miquel, Rubió i Balaguer i Enric Bagué, entre d'altres, havien iniciat el tema, i que el mateix Jaume Balmes en el Criteri proposava que es cerqués en l'estudi d'aspectes quotidians la veritable història (1). Fa unes dècades l'escola dels Annales va introduir l'anàlisi de l'espai, els sentiments, la cultura, la vida quotidiana, en el camp de la investigació històrica, en una tendència vers la història total. Nosaltres ens hem incorporat a aquesta tasca, reemplant el tema allà on l'havien iniciat, per a la història de Catalunya, els autors citats, si bé afegint-hi els grups populars i marginats.

El primer que podríem afirmar, després d'haver-nos introduït en el tema, és que no cal cercar fonts noves i específiques, sinó que cal llegir-les amb una altra perspectiva. Tots sabem que les fonts històriques només responen les preguntes que els fa l'historiador; molts documents han estat emprats per fer una història política i econòmica i, en canvi, aquests mateixos documents són rics en aportacions per a la història de la vida diària, però no s'han fet servir en aquest sentit.

No pretenem pas fer un estudi exhaustiu, ni de totes les fonts, ni de tots els elements que informen la vida quotidiana, sinó tan sols fer una petita reflexió que serveixi a la vegada per posar en comú les experiències de les recerques de cada una de nosaltres, i per donar certa idea de les enormes possibilitats que, com a mínim, des del punt de vista teòric, tenen per als historiadors les restes del passat, restes que permeten conèixer els diferents aspectes de la vida de qualsevol grup social.

Per tal de vertebrar el treball hem escollit un nombre de vint temes d'entre els possibles que totalitzen els diferents aspectes de la vida quotidiana; els donem a continuació numerats i per ordre alfabètic:

1. ALIMENTACIO
2. BELLESA
3. CARRER
4. CREENCES
5. DONA
6. ECONOMIA DOMÈSTICA
7. EDUCACIÓ
8. ESBARJO
9. ESPAI I TEMPS
10. FAMÍLIA
11. HABITATGE
12. HIGIENE I SALUT
13. INFANTS
14. MARGINATS
15. MORT
16. PARLA
17. RELACIONS INTERPERSONALS
18. SEXE
19. TREBALL
20. VESTIT

Som conscients que aquesta llista és merament indicativa i l'hem posada només a tall d'exemple. Veiem que alguns d'aquests temes poden interferir-se, com ara el sexe i les relacions interpersonals, fins i tot les pròpies relacions interpersonals, si s'analitzen en el marc laboral, poden ésser tractades dins del tema treball. També cada un dels temes es podria desglossar en molts d'altres, per exemple parlant de treball hi cabrien: tots els oficis, la pagesia, les tasques domèstiques, els viatges de mercaders i mariners, les feines marginals, etc.

Tots aquests temes ens apropiarien a la vida de cada dia dels homes medievals i a la seva mentalitat; de fet, mentalitat i vida quotidiana estan molt interrelacionades i considerem que s'han d'estudiar plegades.

TIPOLOGIA DOCUMENTAL

L'aspecte del nostre treball que volem incloure aquí és l'aspecte metodològic, és a dir com podem arribar a conèixer quelcom dels temes que hem proposat. Malgrat que hem donat una llista teòrica de temes, creiem i podem demostrar que tots i cada un d'ells poden estudiar-se, si més no, a Catalunya i a l'època que ens ocupa. De fet, també en altres llocs i per a altres èpoques s'està investigant amb èxit en temes d'aquests (2). Nosaltres ens centrarem estrictament a Catalunya i als anys que van entre el segle XIII i el XV.

Podem afirmar que la recerca d'aquests aspectes de la vida diària es pot realitzar, ja que les fonts històriques que han arribat fins a nosaltres són immensament riques, i estan esperant els historiadors per tal que les interroguin en aquest sentit. Heus ací la tasca que nosaltres ens proposem, i des d'aquí convidem els historiadors a fer-ho.

¿Quines fonts, doncs, poden servir per al nostre propòsit? D'entrada pensem que totes les restes que ens han deixat els homes del passat poden apropar-nos a ells, no podem rebutjar-ne cap (3). Cal llegir atentament, observar amb interès qualsevol detall d'un retaule, d'una nota marginal, d'un objecte, d'un poema. De tota manera intentarem sistematitzar tipològicament algunes de les fonts històriques per mitjà d'un quadre, tot afegint-hi la utilitat que poden tenir per a l'afer que ens ocupa. Hem confeccionat el quadre pensat especialment en els tipus de fonts que nosaltres hem consultat i que més coneixem.

Hem organitzat el quadre de la manera següent:

a) Hem dividit les fonts històriques en tres apartats bàsics: fonts arxivístiques, fonts literàries, restes materials.

b) Hem subdividit cada un d'aquests apartats: a l'apartat de fonts arxivístiques hem detallat diversos tipus d'arxius i algunes sèries. A les fonts literàries hem fet constar alguns tipus de gèneres. Les restes materials les hem subdividit en tres categories: arqueològiques, artístiques i urbanístiques.

c) Finalment, al costat de cada una de les tipologies concretes hem inclòs alguns dels temes que poden estudiar-se; aquests temes van indicats amb el número d'ordre que correspon a la llista anterior. Quan una mena de documents servia per gairebé tots els temes ho hem fet constar així.

EXEMPLES DE TIPOLOGIA DOCUMENTAL I LLUR

UTILITAT PER TEMES DE VIDA QUOTIDIANA

FONTS ARXIVÍSTIQUES		temes	
ARXIU REIAL	Cancelleria	Segell secret	1,5,10,12,13,17.
		Cúria	1,5,8,10,11,12,13,15,17,19.
		Especial	1,4,5,10,11,12,13,15,17.
FONS MUNICIPALS	Reial patrimoni		1,2,6,8,11,12,13,17,19,20.
	Batllia reial		1,3,5,10,11,12,17,19.
FONS ECLESIÀSTICS	Episcopals	Deliberacions	1,3,4,5,7,8,9,11,12,14,17,19,20.
		Ordinacions	tots el temes
		Clavaria	1,3,6,7,8,9,11,12,19,20.
	Catedralicis	Informes ciutadania	tots els temes
		Obreria	3,6,8,9,11,12,19.
FONS D'INSTITUCIONS	Episcopals	Visites	4,5,7,8,9,17,18,20.
		Processos	tots els temes
		Tribunal causes pies	1,4,6,10,14,15,17.
	Parroquials	Llibres de baptismes	1,3,4,5,6,7,8,9,10,11,14,15,17,19,20.
		" de matrimoni	4,5,7,10,13.
	Monacals	" d'òbits	4,5,10.
			4,9,12,15.
FONS NOTARIALS	Gremis i Confraries		tots els temes
			1,2,3,4,5,6,7,9,10,11,12,13,15,17,19,20.
			1,4,6,14,17.
FONS PRIVATS	Pia Almoina	Hospitals	1,4,5,6,7,12,13,14,15,16,17,19,20.
			tots els temes
			5,6,10,11,17,18.
			6,9,11,14,17,19.
FONTS LITERÀRIES	Cròniques		tots els temes
			tots els temes
			2,4,5,8,9,15,16,17,18,20.
	Novel·la		2,5,12,18.
			1,6,12,19.
	Poesia		1,2,4,6,9,17,18,19,
			4,7,8,9,15.
			tots els temes
	Tractats i manuals	Bellesa	tots els temes
		Cuina	tots els temes
Llibres religiosos	Mercaderia	tots els temes	
	Llibres d'hores	tots els temes	
	Sermonaris	tots els temes	
Literatura moral	Manuals de confessors	tots els temes	
		tots els temes	
RESTES MATERIALS			
ARQUEOLÒGIQUES	Tombs		4,9,10,12,13,15,20.
			1,3,6,9,10,11,12.
			1,3,4,6,8,9,11,12,14,19.
			tots els temes
ARTÍSTIQUES	Habitatge		3,4,6,8,9,10,11,12,19.
			2,4,5,8,9,13,14,15,18,19,20.
			tots els temes
	Altres edificis		tots els temes
			tots els temes
Objectes diversos	Ceràmica, vidre, roba, metalls, monedes, etc.		
URBANÍSTIQUES	*Ciutats i viles actuals amb passat medieval		3,4,8,9,11,12,14,15,17,18,19.

ALGUNS EXEMPLES CONCRETES

Per tal de demostrar a la pràctica la utilitat de les fonts esmentades, passem a comentar alguns exemples concrets.

ARXIU REIAL

Fragment d'una carta del rei Martí donant llicència al pare de tres filles per a que demani almoïna per dotar-les.

... Cum igitur Petrus Rabassa habitator civitatis Barchinone, habeat tres filias, unam vocatam Ffrancischam in etati maritandi constitutam, et non habeat unde possit ipsam maritare, cum sit bonis temporalibus viduatus... ..

ACA, Reg. 2206 fol. 128v.

Com veiem es poden estudiar temes com ara: la dona, la família, economia domèstica, marginats, relacions interpersonals...

FONS MUNICIPALS

Fragment d'una crida pública prohibint menjar carn per quaresma.

... Com novellament sia pervengut a oïda dels consellers que alguns cristians en aquest sant temps de quaresma... fan convits e aplegament de menjar carns... ordonaren los dit conseller que alguna persona que qualque estament o condició sia no gos en aquest sant temps de quaresma fer convit o congregació de menjar carn, e qui contra farà així ell qui lo dit convit farà fer com aquells que hi menjaran starà prèns al castell VIII dies... ..

AHCB Ordinacions 2, fol. 4r.

Com veiem podem estudiar temes com ara: alimentació, creences, esbarjo, relacions interpersonals...

FONS ECLESIASTICS

Fragment d'una visita pastoral on es denuncia la conducta d'un beneficiat de l'església de Ripollet que viu en concubinatge i té un fill.

... Item dixerunt quod Matheus de Minorisa, beneficiatus Sancti Bartholomei, tenuit longo tempore et tenet ad huc, ut est fama, quamdam vocatam Mariam Blaquam, de que habuit prolem (bene). XVI. annorum. Et idem Matheus redderetur ad eam, et dictam mulierem ffrequentat domum ipsius Mathei. Et dictus Matheus de Minori

da, interrogato et presso iuramento, dixise ab ipsam mulierem prolem habuisse, de quo punitus est.

ARXIU DIOCESÀ DE BARCELONA, Visites pastorals 1305-1382,
vol 4, fol. 48v.-49r.

Es poden estudiar temes com ara: creences, dona, família, infants, relacions interpersonals, sexe...

FONS INSTITUCIONALS

Albarà d'un infant abandonat a l'Hospital.

... .. Aquest infant a non Johan, és de un loch pobre, lo pare i la mare jauen malalts, so que depenen los donen per amor de Déu, plàcieus que li donets recapte, que en ma fe fill és de bon matrimoni.

ARXIU HOSPITAL DE SANT PAU, Llibre 2 Infants i dides.

Es poden estudiar temes com ara: economia domèstica, famí lia, higiene i salut, infants, marginats, sexe...

FONS NOTARIALS

Fragment de contracte de treball d'una serventa.

... .. Laurentina, uxor Anthonii Rivipulli, sartoris civis Barchinone, gratis etc. de consensu et voluntate dicti viri mei... a prima die presentis mensis augusti ad sex annos primo etc. mitto seu afirmo vobiscum Petro Padroni, patrono barchie cive Barchinone, Anthoniam filiam meam et dicti viri mei, que nunc est in decimo anno sue etatis constituta, causa serviendi vobis...

ARXIU HISTÒRIC DE PROTOCOLS DE BARCELONA, Tomàs Bellmunt, man. 1399-1400, fol. 50r.

Es poden estudiar temes com ara: dona, economia domèstica, educació, espai i temps, família, infants, relacions interpersonals, treball.

FONS PRIVATS

Fragment d'una carta d'una dona al seu marit.

... .. senyor vos prech carament que d'una part o altra me'n trametau (forment) que no he com a mengar... de les morts, beneit ne sia el Nostro Senyor, que n.ich va ben mal al nostro veinat que a mortes de IX en X persones... quant ara senyor no sé als que us faça saber sinó que Deus vos do salut e amor de dones d'Aragó.

ARXIU CATEDRAL DE BARCELONA Cisme d'Occident 1225.

Es poden estudiar temes com ara: alimentació, creences, dona, economia domèstica, higiene i salut, mort, parla, relacions interpersonals, sexe.

FONTS LITERÀRIES

Bernat Metge descriu d'una forma irònica el comportament d'algunes dones.

... .. Aprés que elles són bé farcides e plenes, entren-se'n en llurs cambres, e fenyent-se no ésser ben temprades o que la nit passada, per moscards qui les han ben enujades o per corcons qui roseguen les bigues, no han pogut dormir, meten-se nues al llit entre frescs llençols e dormen entrò que deuen sopar, si doncs no han anat a mirar juntes o jocs o esposalles o parteres o a deports o a altres coses semblants. Però bé guardaran que no vindran dejunes a taula, car adés brous ben espessos per engreixar, no pas de bou, mas de grosses gallines e a vegades de tartugues... Puis tornen dormir, per tal que sia feta la digestió a l'hora de dinar. E los mesquins de marits conviden-les a taula d'açò que les deurien llunyar...

BERNAT METGE, Lo Somni, Barcelona (Ed. Selecta), 1975, pag. 223.

Es poden estudiar temes com ara: alimentació, habitatge, dona, economia domèstica, esbarjo, espai i temps, família, higiene i salut, parla, relacions interpersonals.

Jaume Roig descriu l'actitud de les monges que estan prenyades.

Si són prenyades
e ve a llum, és llur costum
a tres o quatre fer-los debatre
ab daus rifant o sorts gitant
"pare qual és"; mas les de més
mai no parixen, ans se'n desixen
polidament; sabidament
la llet s'exugen.

JAUME ROIG, Espill o llibre de les dones, Barcelona (Ed. 62), 1978, p. 93-94.

Podem estudiar temes com: creences, dona, esbarjo, higiene i salut, infants, relacions interpersonals, sexe, parla.

FONTS ARQUEOLÒGIQUES

Trenta-dues peces de ceràmica de diverses formes, trobades a les voltes de la basílica de Santa Maria del Mar, com càn tirs, poals, gerres, morters, etc. (4).

Es poden utilitzar per estudiar temes com: alimentació, be llesa, economia domèstica, habitatge, higiene i salut, treball.
MUSEU PARROQUIAL DE SANTA MARIA DEL MAR DE BARCELONA.

FONTS ARTÍSTIQUES

BERNAT MARTORELL: Retaule de la Transfiguració, CATEDRAL DE BARCELONA.

Es poden estudiar temes com habitatge, carrer, higiene i salut, espai i temps, treball, dona, esbarjo, família, infants, alimentació, relacions interpersonals, vestit.

FONTS URBANÍSTIQUES

Configuració urbanística del barri de Ribera de Barcelona.

L'anàlisi d'aquest barri ens ofereix la possibilitat de coneixer el marc on es desenvolupen totes les activitats quotidianes de l'home medieval.

CONCLUSIONS

Creiem que la tasca d'escriure la història de la vida quotidiana s'hauria d'emprendre sistemàticament i no només per a una època determinada i dins d'un grup social determinat, sinó dilatant-la en el temps, des del passat més llunyà fins arribar als nostres dies i incorporant-hi especialment els grups socials marginats normalment de la Història. Aquesta tasca només es pot emprendre en diversos treballs d'equip, coordinats i en col·laboració amb professionals d'altres branques que puguin assessorar els historiadors en temes com ara medicina, urbanisme, semàntica, sociologia, antropologia... segons el tema que s'estigui estudiant.

També creiem que aquesta història s'ha d'abordar metodològicament amb un esperit molt obert, és a dir sense limitar-se ni a un tipus de fonts determinat ni a un esquema molt estricte, sinó enfocant-la com la vida mateixa, és a dir, partint de la base que hi ha fets quotidians que es repeteixen indefinidament durant segles, i que n'hi ha d'altres que són enterament irrepetibles, fets en els quals cadascú deixa la seva empremta, la seva personalitat, la seva problemàtica individual.

NOTES

1. BALMES, J.: El Criterio, Ed. Balmes (Edició del centenari), Barcelona, 1945, pàg. 224.
2. Exemples de temes d'aquest tipus es poden veure entre d'altres a l'obra de LE GOFF, J., NORA, P.: Hacer la Historia, Barcelona, Laia, 1974, 3 vols.
3. Altres tipus detallats de fonts es poden veure a l'obra dirigida per GENICOT: Typologie des sources du Moyen Age Occidental, Brepols, 1972.
4. RIU, M.: La ceràmica popular barcelonina del segle XIV. Aportació a l'estudi de les seves formes i marques, dins l'annex 2 d'"Acta/Mediavalia": "Ceràmica grisa i terrissa popular de la Catalunya Medieval", Barcelona, Facultat de Geografia i Història. Universitat de Barcelona, 1984.

ELS ARXIUS DE LES MASIES DEL BERGUEDA
Rosa Serra i Rotés (membre del Grup d'Història de l'Àmbit de Recerques del Berguedà)

La finalitat d'aquesta comunicació és donar a conèixer un aspecte oblidat del nostre Patrimoni Documental i que, degudament estudiat, obre un gran ventall de possibilitats a la historiografia del nostre país, en un àmbit general i també comarcal. A Catalunya perquè gran part de la informació trobada en els arxius de les Masies pot aportar punts de revisió a la història dels s.XVI al XIX, feta molt sovint des de Barcelona i oblidant la realitat de la Catalunya interior i bàsicament agrària. En l'àmbit comarcal perquè les fonts documentals de les cases de pagès permeten reconstruir gran part de la història del Berguedà.

La nostra comarca pateix d'una gran mancança d'estudis; gran part de les notícies provenen d'obres generals o locals, i la documentació de primera mà publicada és molt reduïda, i centrada sobretot a l'època medieval (1). El Berguedà no té cap arxiu Comarcal ben catalogat, i la documentació es troba escampada en els grans arxius Catalans (Arxiu de la Corona d'Aragó, Arxiu de la Catedral d'Urgell, Arxiu de Notariats de Barcelona, Biblioteca de Catalunya, etc.). Així, les Masies i els seus oblidats arxius ens ofereixen un gran ventall de possibilitats d'investigació.

La iniciativa de treballar en els Arxius de les Masies del Berguedà va sorgir del professor de la Universitat de Barcelona Ignasi Terrades i Saborit i del Grup d'Història de l'Àmbit de Recerques del Berguedà. Gràcies a la valuosa ajuda d'Ignasi Terrades i als estudis per ell iniciats en aquest camp, vam confeccionar una primera llista de Masies amb documentació i arxiu familiar. Aquesta llista es va ampliar cada vegada més, amb una característica interessant: la major part de les Masies amb arxius corresponen al Baix Berguedà (Viver i Serrateix, Puig-reig, Sta. Maria de Merlès, Olvan, Casserres, la Quar, Avià, Montmajor,

l'Espunyola, etc.) i són cases de pagès ben consolidades des de mitjans del s.XVII. Amb una documentació més o menys àmplia (pel que fa al nombre de documents) cada casa ofereix una gran riquesa informativa, des del fet estrictament familiar al comarcal i fins i tot al general de Catalunya.

Aviat el nostre treball va tenir ressò institucional: Josep Ma. Sans i Travé, cap de la Secció d'Arxius del Departament de Cultura de la Generalitat de Catalunya ens va concedir una subvenció econòmica i un gran suport moral.

Hem de fer referència, també, a la col.laboració dels propietaris d'aquestes Masies. Ens han obert les portes de les cases i ens han ensenyat tots "els papers"; s'han interessat pel nostre treball i, sovint, la nostra relació s'ha convertit en amistat.

D'entrada la documentació presenta un estat de conservació divers: moltes cases de pagès la tenen oblidada a les golfes, la qual cosa fa que l'estat de conservació sigui força òptim i normalment aquesta documentació ens arriba força completa; altres Masies la conserven sensiblement reduïda (malmesa per la humitat, per les guerres, desperfectes de la casa, negligència per part dels successius propietaris, etc.); un reduït grup de Masies la conserven bé, i fins i tot endreçada i classificada seguint criteris poc rigorosos del seu propietari, però molt encomiables. Malauradament, el grup més gran de Masies és aquell que ha perdut tot l'arxiu i tota la documentació.

La nostra tasca primera consisteix a classificar tot el conjunt documental, fitxar cada document i guardar-lo convenientment. Després d'aquesta tasca, els "papers" de la Masia passen a formar part de les biblioteques familiars i neix per part dels seus propietaris una consciència del seu passat familiar i un interès gran per conservar-ho.

La major part de la documentació correspon a fonts manuscrites en paper, encara que els pergamins són freqüents en les Masies més velles. També s'ha d'esmentar el capítol de les fonts impreses, sobretot centrades en documents oficials (Edictes, Bans, Butlles, etc.) i la interessant Biblioteca. Cronològicament la documentació més nombrosa correspon als s.XVII i XVIII; no hi manca, però, informació dels s.XIII, XIV i XV, sempre més reduïda, i també de començaments del s.XIX.

Durant dotze mesos de treball entre els anys 1983 i 1984, centrat sobretot als mesos d'estiu i als dissabtes, hem catalogat, inventariat i fitxat 10 masies (totes del Baix Berguedà) i hem confeccionat més de dues mil fitxes generals a partir de les quals començarem a fer estudis específics. Creiem que ens cal catalogar moltes més masies abans d'iniciar el treball pròpiament històric. A l'hora de confeccionar un esquema per classificar aquesta àmplia documentació, vam escollir el capítol temàtic que ens oferia les millors possibilitats per treballar, un cop estés feta la primera tasca. Ignasi Terrades ens va proporcionar un ampli esquema que intentarem comentar i il·lustrar amb exemples de fonts documentals fitxades.

L'índex general és:

1. Desenvolupament del Patrimoni.
2. Documents familiars i de parentiu
3. Documents protocolaris
4. Comptabilitat
5. Correspondència
6. Capbreus
7. Documentació religiosa
8. Documents públics
9. Guerres
10. Costumari
11. Miscel·lània
12. Documents d'altres Masies
13. Documents parroquials
14. Documents municipals
15. Biblioteca

NOTES:

1. Per fitxar qualsevol document s'ha d'esmentar la data completa (dia, mes i any), el lloc o Masia on és el document, el municipi, vegueria o corregiment.
2. És indispensable anotar també el Notari: nom i cognoms, i ciutat o poble on exerceix.
3. EL MAS són les terres juntament amb la casa; els MASOS que no tenen terres s'anomenen Capmasos. L'HERETAT inclou els masos i els capmasos.

1. DESENVOLUPAMENT DEL PATRIMONI

Correspon al capítol més important de la documentació pel que fa a la quantitat de documents i a la informació obtinguda. Són molt interessants les formes encobertes d'endeutament (Vendes a Carta de Gràcia, vendes o cessions de parts de fruites, Debitoris, Censals, Hipoteques i Préstecs no protocolaritzats). Els Inventaris proporcionen molta informació sobre l'estructura de la casa de pagès, les seves dependències, el forn, la farga, els molins, indumentària, atuellis domèstics i de luxe, eines de tota mena, etc.

- Tipus de Documents:
- Compra-Venda
 - Arrendaments: Masoveria i aparceria
 - Establiments
 - Inventaris
 - Lluismes
 - Compra a Carta de Gràcia
 - Cessió de parts de fruites
 - Àpoques
 - Censals: de nova creació, de transmissió, redempció o quitació.
 - Àpoques de Censals.

Exemples: Masoveria: S'ha d'esmentar la durada del contracte, el pagament a parts de fruites, qui paga els impostos, les llavors, etc. Especificar les clàusules singulars.

Censal: S'ha d'especificar el capital i la pensió (interès). El moment de la creació i les clàusules de remissió. Qui és el censatari (el qui deixa els diners) i qui és el censalista (qui rep el préstec i paga interessos).

2. DOCUMENTS FAMILIARS I DE PARENTIU

Aquest grup documental sol ésser el més interessant per a la família propietària de la Masia; moltes de les cases de pagès tenen ja l'arbre genealògic i d'altres poden realitzar-lo a partir del buidatge d'aquesta documentació. Els capítols matrimonials i els testaments són molt rics en informació: la política matrimonial va dirigida a interrelacionar grans cases de pagès.

a consolidar el patrimoni i a ampliar-lo, potenciant sempre la figura de l'hereu o de la pubilla (fins i tot s'intenta de conservar el cognom de la pubilla en el moment del matrimoni), determinant la línia successòria.

Tipus de Documents: - Capítols matrimonials

- Testaments
- Fe de baptismes
- Fe de defunció
- Notes genealògiques generals.

Exemples: Capítols matrimonials: S'han d'esmentar els dos contraients amb els dos cognoms i el seu lloc d'origen i casa. Nom dels pares i estat civil, així com tots els pactes nupcials. La dot: quantitat (amb l'escreix -quantitat que s'hi afegeix i que paga el marit o el pare de la noia-) i l'aixovar. També l'heretament i els pactes singulars.

Testament: Qui fa el testament, els marmessors (que sovint solen ésser veïns o familiars), l'hereu universal i la línia de successió. Legítimes als altres fills, situació del vidu o vídua, caritats religioses, donacions a causes pies. Es tipulació de la forma d'enterrament (capellans i misses entre altres). Clàusules excepcionals i testimonis.

3. DOCUMENTS PROTOCOLARIS

Són documents que apareixen en masies on l'hereu ha quedat orfe sense arribar a la majoria d'edat, quan la masia té grans plets, etc.

Tipus de Documents: - Plets (Sumari, resolució i notes de jurisprudència).

- Nomenament de procuradors
- Actes de testimoniatge
- Convenis.

Exemple: Nomenament de Procurador: S'ha d'especificar qui nomena procurador, la raó del nomenament, qui és el procurador i quines són les seves funcions.

4. COMPTABILITAT

Es l'apartat de més difícil classificació i sovint el més parcialment incomplet. S'ha de relacionar directament amb el capítol de Desenvolupament del patrimoni.

Tipus de Comptabilitat:

- Comp. Empresa Agrària:- Comptes i rebuts relacionats amb el conreu i la ramaderia.
 - Comptes i rebuts personals de l'amo amb el masover, criades, mossos, pastor, etc.
 - Comptes de llavors
 - Comptes de sembradura, batuda, sega, etc.
 - Préstecs no protocolaritzats (que no són fets davant de notari).
- Comptabilitat Domèstica:- Despeses i entrades de transports, traginers, botiga, robes, vestits, atuell, obres a la casa, etc.
- Contribucions fiscals:- Contribució Municipal
 - Contribució Estatal (Cadastre)
 - Contribucions de guerres
- Beneficis Eclesiàstics:- Cessió dels interessos d'una terra o d'un capital perquè visqui un capellà.
 - Donacions a causes pies
 - Donacions per construcció d'esglésies.

5. CORRESPONDÈNCIA

És un dels grups documentals més irregular. Hi ha moltes Masies que conserven una copiosa correspondència i d'altres no l'han considerada mai. Cal subdividir també aquest capítol, ja que és molt variat: així és més fàcil relacionar la correspondència amb els altres grups temàtics.

- Tipus de Correspondència:-
- Protocolària: advocats, notaris, procuradors, etc.
 - Econòmica: deutes, dots, cobraments, etc.

- Familiar: notícies de parents i amics
- Oficial: avisos personals d'Institucions
- Guerres: relacionades amb incursions, etc.
- Agrària: referència a la terra i al bestiar
- Religiosa: relacionada amb la parroquia, el bisbat, ordes i congregacions religiosos.

6. CAPBREUS

És un tipus de documentació molt rica pel que fa a la informació de les relacions entre els pagesos i els seus senyors jurisdiccionals; els dominis jurisdiccionals al Berguedà, les extensions de les propietats, els censos i rendes, la toponímia, etc.

Els capbreus poden ésser personals entre un senyor i un pagès, i també generals, entre el senyor i els diferents pagesos i propietaris del seu domini.

Exemple: Capbreu: S'ha d'especificar el senyor jurisdiccional o directe, els pagesos emfiteutes, els béns que capbreven i els seus límits, els censos i les rendes. També el tipus de jurisdicció (Civil, Criminal), el lloc on es redacta el document i els topònims interessants.

7. DOCUMENTACIÓ RELIGIOSA

Cal recordar la gran relació entre la pagesia catalana i les institucions eclesiàstiques; aquest sol ésser un capítol prou ampli ja que tota Masia tenia un fill capellà o pensionava els estudis eclesiàstics a un estudiant, o cedia un benefici eclesiàstic.

Tipus de Documents:- Documents procedents de les jerarquies eclesiàstiques.

- Sermons, missions, visites pastorals.
- Butlles
- Indulgències

8. DOCUMENTS PÚBLICS

Solen aparèixer en aquelles Masies on els propietaris han estat batlles o regidors d'ajuntament, o representants de diferents senyors jurisdiccionals.

Tipus de Documentació:- Resolució de Plets

- Ordres oficials i edictes
- Bans
- Nomenaments de batlles o regidors
- Quintes
- Documents relacionats amb les ins_utitucions
- Justícia i persecució de delinqüents.

9. GUERRES

És tota aquella documentació que faci referència, directa o indirecta, als problemes bèl·lics del país.

Classificació d'aquests documents:- Guerra dels Segadors

- Guerra de Successió
- Guerra Gran
- Guerra del Francès
- Aixecaments Realistes
- Guerres Carlines (el ca_pítol més important pel que fa a la quantitat de documents)
- Somatents

10. COSTUMARI

Aquest és un grup documental prou important i interessant i en relació amb l'etnografia i el folklore.

Tipus de documents: - Folklore

- Mendicitat
- Receptes culinàries i medicinals
- Festes populars i familiars.

11. MISCEL·LÀNIA

Es tracta d'un capítol molt relacionat amb el Costumari, una mena de Calaix de Sastre on hi classifiquem aquella informació

general i variada que tant sovint trobem, i que no la podem incloure en cap dels altres punts esmentats.

- Tipus de Documents: - Notícies o fets singulars (gelades, pedregades, secades, inundacions)
- Anotacions personals
 - Poesies i relats signats o anònims
 - Dibuixos
 - Plànols
 - Llegendes, etc.

12. DOCUMENTS D'ALTRES MASIES

Sovint es troben documents procedents d'altres Masies i que es conserven a la casa de pagès que classifiquem. Les raons són força diverses: annexió de patrimoni, pubilles que s'integren a la casa amb documentació pròpia, nomenament de procuradors, marmessors, etc. Cal classificar-los separatament per masies.

13. DOCUMENTS PARROQUIALS

Conservats a la casa i procedents de parròquies, són documents que no tenen cap relació, ni directa ni indirecta, amb la documentació de l'arxiu de la família. Sovint, durant els períodes de guerra, en cremar-se els arxius parroquials, moltes Masies guardaren i conservaren part de la documentació de les parròquies salvant-la de la destrucció.

14. DOCUMENTS MUNICIPALS

Ho són els conservats a les Masies, per les mateixes raons que els Documents parroquials, i també pel fet que batlles i regidors hagin estat propietaris de la masia. Han de classificar-se, també, separatament.

15. BIBLIOTEQUES

Gran part de les Masies fitxades conserven una interessant Biblioteca que també cal fitxar, esmentant el propietari del llibre, la data, els fulls manuscrits que s'hi trobin, com també les notes marginals.

- Classificació dels Llibres:
1. Religió
 2. Dret
 3. Llibres d'Agronomia
 4. Cultura

1. RELIGIÓ

Constitueixen, juntament amb els de Dret, el grup més important i sovint el més nombrós, per tal de relacionar-los amb la pròpia casa.

- Llibres de temàtica Institucional i Local: ex. Consuetes, administració parroquial, etc.
- Llibres de Sants o Predicadors significatius:
 - . Filosofia i Teologia (llibres procedents d'estudis al Seminari)
 - . Devocionaris i Santorals: Rosari, Marians, Sants locals, Celebracions familiars.
 - . Llibres Ideològics (s.XVII-XIX): Tradicionalisme
Jansenisme
Llibres que figuren en l'"Índex" de llibres prohibits (per localitzar la persecució de les heretgies al món rural).
 - . Grans Problemes religiosos dels s.XVIII i XIX:
Desamortització
Concordats
Còpia de Butlles Papals
Sermonaris

2. DRET

- Llibres de Doctors en lleis: Llibres d'estudi
Llibres complementaris
Autors: Catalans, Espanyols
Estrangers
- Temàtica: Dret Públic
Dret Privat
Dret Matrimonial (sovint dtr. Fontanella)
Propietats i conflictes

3. LLIBRES D'AGRONOMIA

- Llibres pràctics: tractats generals (amb notes i apunts)
- Llibres de Selecció de Conreus: Introducció de noves llavors, conreus d'horta, etc.
- Llibres d'època de la Fil.loxera (finals del s.XIX)
- Llibres relacionats amb el Cadastre (peritatge de propietats, etc.)

4. CULTURA

- Filosofia
- Diccionaris (sovint de Català-Francès)
- Història
- Literatura
- Medicina, etc.

NOTES

1. Les grans obres de consulta són:

J. SERRA VILARÓ: Baronies de Pinós i Mataplana. 3 vols. Barna 1930, 1947-50.

C. BARAUT i els seus treballs publicats a la revista "Urgel.lia
Gran part de l'obra publicada per M. RIU I RIU.

FONT RIUS, J.: Cartas de población y franquicia de Cataluña.
Madrid-Barcelona, 1909.

MEMORIA DEL TREBALL D'INVENTARI DE L'ARXIU MUNICIPAL DE VIC

Imma Bardia i Garsaball
Roser Roqué
Xesca Tió i Godayol
Imma Vilamala i Aliguer

Som un grup format per estudiants i llicenciats d'història que coincidírem en l'interès de realitzar aquesta tasca. Individualment, cadascun de nosaltres havia pres contacte, per diferents treballs personals, amb l'arxiu municipal de Vic.

Arran d'aquestes experiències, hem cregut convenient denunciar tota una sèrie de punts:

- a) El deplorable estat de l'arxiu, tant a nivell de conservació, com d'estructuració-classificació. Amb una deficient infraestructura de la part documental i també de la part de consulta.
- b) Les dificultats d'accedir a les fonts existents a l'arxiu: primer pel fet de no haver-hi un inventari complet i actualitzat de l'arxiu, i en segon lloc per les poques facilitats donades pel personal empleat.

Com a conseqüència d'això hem cregut que una de les tasques més urgents i més assequible a nosaltres era la de realitzar un inventari exhaustiu i actualitzat de l'arxiu, que facilités les consultes dels investigadors i de tots els ciutadans, i que permetés el coneixement de tot el material existent en el mateix.

En l'àmbit bibliogràfic, només hem trobat un antecedent que ens ha servit de base; és el treball de Josep Serra i Campdela-creu "El archivo municipal de Vich" (1879). És precisament aquest el punt de partença del nostre estudi.

Hem revisat i actualitzat aquesta obra i, com a conclusió, podem dir que és molt vàlida encara avui, tot i que hi ha hagut alguna modificació que ja especificarem més detingudament en la nostra exposició.

En aquests moments estem treballant en Cadastre i esperem que quan tinguin lloc les Jornades de Joves historiadors, el nostre inventari ja estigui als voltants del segle XIX.

* Les reflexions que fem a continuació són només el resum de la nostra comunicació.

NOTES SOBRE ELS ARXIUS HISTÒRICS LOCALS I LA HISTÒRIA LOCAL

Joan Josep Carrión i Cubells
Joan Ramon Corts i Salvat

"Dintre del panorama cultural del nostre país, els arxius han sofert, des de sempre, una manca d'atenció i de planificació i, en general, diríem que fins i tot del coneixement més elemental. El propi país no ha tingut, no té encara, prou consciència de l'existència dels seus fons documentals -i, per tant, de la base de la pròpia història. Però, aquests fons hi són, jeuen en l'oblit i esperen una atenció que fins ara no han tingut" (1).

L'Arxiu Històric Municipal de Riudoms (Baix Camp) no ha estat capat a aquesta tònica general. Malgrat tot cal destacar l'ordenació i l'inventari elaborats els anys 1963-64. Aquesta classificació, almenys tal com ha arribat fins nosaltres, és pràcticament inutilitzable per una sèrie de raons: manca una ordenació temàtica i cronològica coherent, hom no pot conèixer d'una manera precisa la documentació de l'Arxiu, fins i tot arriba a distorsionar el seu contingut. Tot això dificulta enormement la investigació científica del ric material allí servat.

Diverses agressions han estat experimentades per l'Arxiu:

1. Una part reduïda de la documentació, la més antiga, ha patit l'acció dels cucs.
2. Algunes persones, tant de la població, com de fora, s'han apropiat de material vari; fet explicable pel vell costum de molts dirigents (i d'altres subjectes que hi han accedit) de considerar els papers que passaven per llurs mans com a propietat privada.
3. Altres individus vengueren "paperassa" a una fàbrica de paper de Picamoixons, o en cremaren a la Riera i àdhuc davant de l'Ajuntament (2).

El novembre de 1982 vàrem iniciar la classificació de l'A. H.M., aixecant una fitxa per cadascun dels documents, per tal de fer després una ordenació temàtica i cronològica (vegeu fitxa annexa).

L'objectiu final és posar l'Arxiu a la disposició dels investigadors que vulguin utilitzar-lo, tenint en compte dos principis fonamentals que ha de garantir qualsevol arxiu: un ràpid i còmode accés a la documentació i que reuneixi les condicions mínimes de seguretat.

Aquesta línia de treball està emmarcada dins de la importància que atorguem a la història local, no localista, no es tracta de mirar-nos contínuament el melic, sense anar més enllà; així, doncs, nosaltres som els primers a criticar i rebutjar la "producció històrica" d'alguns erudits locals, i no pensem únicament en els autodidactes, sinó també en alguns que posseeixen una formació universitària.

La història local cal que sigui una premissa per arribar a bastir la història nacional. A base de moltes micro-investigacions locals s'aconseguirà la construcció de la Història de "tota" la nació. Només cal observar la història del Principat, fins fa no pas massa, que únicament analitzava els fets esdevinguts a Barcelona i d'altres nuclis, la majoria d'aquests estretament lligats a ella. A despit de l'important pes específic de Barcelona dins el devenir del Principat de Catalunya, no s'ha d'identificar la història d'una amb la de l'altre.

Sortosament en els darrers anys, l'opinió d'importants historiadors catalans ha canviat substancialment envers el significat de la història local.

Per atènyer l'objectiu abans fixat seria imprescindible procedir a l'ordenació i classificació dels arxius històrics locals, tasca que creiem que hauria d'ésser duta a terme per historiadors i estudiants d'història. Aquesta pràctica arxivística seria molt beneficiosa, essencialment, per a la seva formació pràctica.

NOTES

1. ALBERCH-BARRIACH-PANYELLA: Els Arxius Municipals: Normes bàsiques de classificació. Departament de Cultura i Mitjans de Comunicació de la Generalitat de Catalunya. Barcelona-1982, pàg. 11.
2. Josep Cros, entre el vers i el silenci, entrevistat a "LO FLOC", Full informatiu dels socis del Centre d'Estudis Riudomencs "Arnau de Palomar" núm. 55, abril de 1984, pàg. 15.

PAUTES D'ANÀLISI D'UNA FONT DOCUMENTAL EN LA LLARGA DURADA: ELS TESTAMENTS

Joaquim M. Puigvert
M. Angels Sanllehy
Assumpta Serra
Lluís To

L'interès compartit per la història rural ha estat la motivació d'aquest petit treball. Tot i que treballem en èpoques cronològiques distintes, tot sovint hem parlat de problemes que sorgien en les nostres recerques concretes, trobant punts de connexió, especialment en el terreny de l'anàlisi de fonts documentals. És per això que ens vàrem engrescar a fer quelcom ben simple: sota un mateix esquema-model de recerca, analitzar testaments que anaven del segle XI al XIX. L'anàlisi diacrònica d'una mateixa font documental creiem que pot oferir interès a l'hora d'estudiar la dialèctica entre canvi-continuïtat en la societat rural. El diferent àmbit territorial de la investigació (Era Val d'Aran, Gironès, Osona i La Selva) pot ajudar, com diu Josep Fontana, a fer una història policèntrica a través de les diferents perspectives regionals (1).

Hem preferit, doncs, utilitzar només una petita mostra de testaments que es divideixen en les èpoques i regions següents:

Segles/Anys	Nombre	Comarca	Arxiu
XI : 1024, 1059, 1084	3	Gironès	ACA
XII: 1141, 1177	2	Gironès	ACA
XIV: 1304, 1325, 1342 1347, 1348 (3), 1361 1375 (2), 13?	12	Osona	AEV
XVI: 1544, 1550 (2), 1577, 1533.	5	La Selva	APV
XVII: 1634, 1687	2	Era Val d'Aran	AFPe
XVII: 1691	1	La Selva	APV

Segles/Anys	Nombre	Comarca	Arxiu
XVIII: 1703, 1741	2	La Selva	APV
XVIII: 1717	1	La Selva	AHPG
XVIII: 1722, 1730, 1737, 1737, 1748	4	Ara Val d'Aran	AFPe
XVIII: 1732	1	La Selva	AFPu
XIX: 1807	1	La Selva	APV
XIX: 1807, 1812, 1819, 1825, 1829, 1861	6	Era Val d'Aran	AFPe
XIX: 1809	1	La Selva	AFPu

ACA : Arxiu de la Corona d'Aragó
 AEV : Arxiu Episcopal de Vic
 AFPe : Arxiu Familiar Peremartí, Les, Era Val d'Aran
 AFPu : Arxiu Familiar Puigvert, Vilobí d'Onyar
 AHPG : Arxiu Històric Provincial de Girona
 APV : Arxiu Parroquial Vilobí d'Onyar

Per les pàgines que segueixen ens referirem tan sols a aquests testaments, que no recullen tot el ventall de possibilitats que ofereix aquest tipus de fonts. En un treball d'investigació, seguint les mateixes pautes, caldria prendre un nombre molt més elevat de documents, que permetria una anàlisi quantitativa de les dades cobrint tota la seqüència històrica des de l'alta edat mitjana a l'edat contemporània. Cal insistir que totes les referències anunciades són les que hem pogut extreure de les nostres fonts, prescindint de les citacions individualitzades.

Els testaments forneixen diversos tipus d'informacions, socials, econòmiques i antropològiques, però ens hem centrat en les relacions entre l'home i l'Església o les formes de pietat i devoció religiosa. A partir del segle XIV l'estudi de l'economia i la societat disposa d'altres fonts, i els testaments esdevenen una font complementària (2). Som molt consciens que els testaments, tot i ésser una font privilegiada, tenen les seves limitacions. La pietat popular evidentment no sols es manifesta a través dels testaments, sinó que molts aspectes de la sensibilitat davant la mort i el fet religiós resten en el "no dit" (segons expressió de Jacques Le Goff). Per exemple, a l'alta edat mitjana es produeix una gran onada de donacions pietoses a l'Església

(propter remedium anime mee) que coneixem a través d'altres documents.

L'objectiu d'aquest treball és essencialment metodològic; intentar confrontar, com ja s'ha dit, la informació que donen els testaments de diferents llocs i diferents èpoques. Hem considerat oportú dividir el treball en dues parts.

1. Una anàlisi esquemàtica dels documents, resultat d'un buidatge sistemàtic, observant els grans trets evolutius dintre de cada tema concret.
2. Unes pautes de recerca puntuals en diferents àmbits integrades en el context històric. Hem fet ús d'una mínima bibliografia bàsica, ja que el nostre interès és metodològic i no volem arribar a conclusions definitives.

1. ANÀLISI DEL DOCUMENT

A partir de l'esquema de buidatge utilitzat en l'estudi de testaments del segle XIV (3), hem analitzat una sèrie de testaments de diverses èpoques i regions catalanes. Hem constatat que l'esquema podia aplicar-se bé pel que fa als testaments d'èpoques posteriors al segle XIV fins al segle XIX. Però no així pels de l'alta edat mitjana (4).

Segons l'esquema emprat hem extret les dades següents:

Els encomanaments. Als segles XI i XII el testador no fa cap acte d'encomanar la seva ànima. Al segle XIV s'encomana a Déu, a la Verge Maria i al patró de la parròquia (5). A partir del segle XVI, en els testaments s'observa una continuïtat amb l'encomanació de l'ànima a Déu i a la Mare de Déu, designats com a "Creador", "Altíssim creador", "Senyor de tot el món", "Nostre Senyor Déu Jesucrist", "Altíssim Déu que del no res la creada", i com a "humil Verge mare sua". Precedint a l'encomanació alguns testaments de finals del segle XVII i principis del XVIII es fa referència a l'acte de senyar-se i a començaments del segle XIX esmenten l'acte de professió de santa fe catòlica.

Deutes i Injúries. Tots els testaments del segle XIV fan referència a les injúries que en alguns casos caldrà restituir pel remei de l'ànima.

Sepultura. En alguns testaments de l'XI no es fa cap mena d'esment al lloc d'enterrament (6). Des del segle XII es fa referència a l'enterrament del cos en un cementiri. A partir del segle XIV tots parlen del cementiri parroquial i d'ençà del segle XVI s'especifica el "fossar", el "vas" i la "sepultura de dita casa". En un de la comarca de La Selva, de 1717, el testador mana fer "una llosa de pedra picada y de sobre de ella esculpit mon nom y cognon".

Cerimònia d'enterrament. Als segles XI i XII no es fa referència a cap acte litúrgic mentre que al segle XIV ja trobem esmentades les misses d'enterrament, especificant en alguns que en siguin tres. Per a aquests actes litúrgics se sol·licita l'assistència de diferent nombre de capellans, generalitzant-se en el segle XIV la presència de dos o tres i entre quatre i vuit des del segle XVI al XIX. A Era Val d'Aran la procedència dels capellans no quedava circumscrita a la parròquia, sinó que s'ampliava a les parròquies veïnes (tots els pobles del terçó (7)). A mit

jans del segle XVIII es tendeix a la disminució del nombre de capellans, només amb l'assistència dels de la pròpia parròquia. Les absoltes les trobem documentades a partir del segle XVI.

Cerimònia en record dels difunts. En els actes litúrgics en record dels difunts hi figuren: els novenaris i novenes, ja a partir del segle XIV; el trentanari, que apareix esmentat en el segle XI, es generalitza a partir del segle XVI; el cap d'any, només és present d'ençà del segle XVI. En aquests actes, així com en els del dia de l'enterrament, es feia ofrena de pa, vi i llum, quedant això ben palés a partir del segle XVI. En el segle XIX els actes litúrgics en record dels difunts queden limitats a la novena i a la missa (desapareixen els trentanaris, novenaris, caps d'any i misses de les cinc llaques).

Als segles XI i XII no apareix la missa com a acte en record dels difunts, però les donacions que el testador destinava al remei de la seva ànima podien incloure aquesta celebració. Aquestes donacions surten gairebé sempre en els testaments d'aquesta època en forma de béns mobles (gra, bestiar, vi, etc...). Al segle XIV els testadors demanen la celebració d'un nombre força indeterminat de misses. A partir del segle XVI, es demana un nombre ja precís, esmentant-se el lloc concret on s'han de celebrar (altars, capelles de la rodalia, Catedral, convents, santuaris...). Aquestes misses podien ésser resades o cantades variant la seva remuneració (8).

Aniversaris i fundacions. A partir del segle XVI, en alguns testaments, es menciona la fundació d'aniversaris a perpetuïtat en record dels difunts, dotant-la amb una renda o pensió fixa anual. Al segle XIV l'aniversari no apareix al testament sinó que constitueix un document a part. A La Selva tenim algun testament que estipula fundacions per a d'altres actes com rosaris en temps d'advent i quaresma, i per a lluminària i oficis de l'octava de Corpus.

Àpats funeraris. En el mateix dia de l'enterrament, una vegada acabades les cerimònies litúrgiques, se solia fer un dinar a casa del difunt, on es convidava parents, amics i capellans. Això ho trobem documentat ja des del segle XIV quan s'especifica que es doni pa, vi i carn per a aquesta ocasió. Al segle XVII hem trobat un testament on s'esmenta que la casa del difunt ha de convidar a dinar tots els capellans o bé pagar-los un dinar a

la taverna (9). El mateix es feia en els novenaris i caps d'anys. Cal fer menció que en diversos testaments del segle XVIII s'esmenta el repartiment de pa als assistents al dinar, l'anomenat pa d'ansies o de memòries.

Donacions. Al segle XI i XII, els testadors preveuen donacions de béns territorials, en espècies i en diners a diverses institucions religioses: esglèsies parroquials, seus episcopals, abadies, i ordes com els hospitalers i la milícia del Temple. En algun cas es precisa que les donacions es destinin a la construcció d'esglèsies, campanars, esmentant a voltes, com a beneficiaris, els mestres d'obra (magistri). Semblantment succeeix en el segle XIV i àdhuc alguns testadors destinen quantitats a obres públiques, com per exemple ponts. A l'època moderna (segle XVII) només trobem un testament amb donacions destinades a la construcció d'una església.

Altres tipus de donacions de menor quantitat van destinades a la il·luminació, als ornaments litúrgics i a altars. A la segona meitat del segle XVI, un testament de Vilobí d'Onyar ens parla de l'existència a l'església de ciris de col·lectivitats (de les dones, del jovent i dels estrangers), a cadascun dels quals el testador lliga sis diners.

Caritat i assistència. Al segle XIV, es consideraven causes pies les deixes als pobres. A Tavertet la importància era molt considerable, tant en espècie com en metàl·lic. Hom distingia els "pauperes Christi" dels "pauperibus verecundantibus" (pobres vergonyants) que apareixen en aquest cas arran de la pesta de 1348. Al segle XVI, a La Selva, la caritat als pobres es feia en espècie, repartint pa cuit a les portes de l'església el dia de l'enterrament, novenal i cap d'any, esmentant-se els "pobres de Jesucrist" com a receptors d'aquesta caritat. Un testament de Vilobí de principis del segle XIX assenyala com a obligació de l'hereu fer un vestit que ha de donar al pobre que tingui més necessitat.

Altres causes pies del segle XIV eren la remissió de captius i l'ajuda a les noies per maridar.

2. PAUTES PER A UNA RECERCA

"Contra tota aparença les fórmules notarials, lluny d'ésser mortes, es mostren mòbils, aptes per traduir un moviment i, per això mateix, reflectir les mutacions de sensibilitat col·lectiva de la clientela notarial." (10)

L'estudi dels testaments comporta una anàlisi a diferents nivells:

- el del subjecte: col·lectivitat i individu.
- el del temps: diacronia-sincronia.
- el de l'espai: disparitats regionals.

Aquests diferents nivells estan interconnectats i donen una imatge de l'aspecte religiós i espiritual en un moment històric determinat, o en el devenir històric d'una societat determinada o d'un individu.

El nivell col·lectiu i diacrònic ens permet veure l'evolució a llarg termini de les pautes de comportament de les diferents regions analitzades. En remarcarem tres àmbits ben diferenciats: religiositat i litúrgia, mecanismes d'assistència i socio-economia.

Religiositat i litúrgia. Des de l'aparent simplicitat de l'Edat Mitjana, la religió catòlica va adoptant formes més i més barroques, arribant al punt àlgid al segle XVII, quan tant les formulacions teològiques, com les formes externes, les celebracions públiques i festives envolten tot el món de la mort. A la segona meitat del segle XVIII s'inicia ja un procés de simplificació conceptual i formal (11) que durà a l'anomenada descristianització o laïcització. Aquest canvi queda ben palès en diversos fets:

- Procés de diversificació devocional, augmentant progressivament el nombre de sants i verges.
- Àmbit territorial d'aquestes devocions (monestirs, altars, capelles,...)
- Procés de diversificació dels actes litúrgics (trentenaris, novenaris, cap d'any, misses d'aniversari, absoltes) o simplificació a partir de les darreries del segle XVIII.
- Disminució dels àpats funeraris, de la caritat i el nombre de capellans.
- Evolució del ritual funerari: misses, absoltes, localització de la sepultura (església, monestir, cementiri parroquial).

- Estudi de confraries i associacions religioses.
- Estudi del clergat (costums, moralitat, organització, jerarquia).

Mecanismes d'assistència. L'assistència als pobres com una col·lectivitat que s'ha de fer subsistir és una constant a l'Edat Mitjana; la caritat s'organitza en diferents àmbits (Església, institucions assistencials, llegats individuals) (12). Fins el segle XVIII es mantingueren algunes d'aquestes característiques, però ja neixen noves formulacions sobre la pobresa, titllada de la cra social; es valora l'individualisme i el treball, el pobre ja no és el representant de Crist al qual cal ajudar i fer sobreviure, és un marginat que, en molts casos, destorba el bon funcionament de la societat (13).

L'Església participa en aquest canvi de formulació de la caritat. Mentre la salvació de l'ànima a l'Edat Mitjana implicava la participació en aquesta caritat, al segle XVII i XVIII va guanyant terreny progressivament l'encomanament d'oracions. S'ha produït una desviació de les deixes de caritat per les deixes destinades a l'Església. Les parròquies que es mantenien en un principi gràcies a les propietats que havien anat rebent i al delme és possible que passin a fer-ho gràcies prioritàriament als actes litúrgics que celebren i que assegurin unes rendes que no són insignificants malgrat que siguin incertes i desiguals (14).

Això es pot constatar per mitjà de l'observació de:

- Reducció progressiva de la tipologia de pobresa. En època medieval: pobres vergonyants, pobres de Jesucrist, captius i noies per maridar.

- Augment de fundacions, aniversaris i misses.

- Abandó progressiu de les deixes per a construccions considerades assistencials, tan importants per a l'època medieval (església, ponts, hospitals...)

Sòcio-economia. En analitzar tot un seguit de referències religioses hom pot copsar una sèrie d'informacions paral·leles que ens apropen a l'àmbit social i econòmic. Per exemple, podem veure:

- Grau de monetarització de l'economia (espècie/moneda).
- Preus dels productes agrícoles, ramaders i manufacturats.
- Preu de les funcions litúrgiques.
- Censals (mecanismes d'endeutament, taxes d'interès).

- Préstecs amb interès.
- Consum alimentari, consum de béns manufacturats i d'objectes de luxe (caixes, vestits...).
- Ramaderia
- Moneda (tipologia i equivalències), pesos i mesures.
- Deixes i donacions de terres a l'Església, durant el segle XI i XII.

El nivell individual i sincrònic ens permet analitzar el comportament personal dintre de la pauta observada pel nivell col·lectiu. Cada document és diferent de l'altre si l'interroguem, si el fem parlar com diu Thompson (15). Veurem, darrera de la uniformitat de la fórmula i de l'època, la diversitat imprimida per la persona concreta, pel testador. Els estudis biogràfics i familiars poden treure dades molt valuoses d'aquesta anàlisi, concretitzada en un individu o una família, tot estudiant:

- Grau de religiositat i la seva interconnexió amb el nivell econòmic de l'individu.
- Grau de vinculació a la parròquia (menció al Sant Patró, al cementiri parroquial, llegats, fundacions...).
- Devocions (sants, verges).

Com a conclusió, solament voldríem assenyalar la importància d'aquests tipus de treballs, que responen a la necessitat de trobar noves unitats d'observació i fils conductors que permetin superar la simplificació que suposa tallar l'evolució històrica en compartiments cronològics.

NOTES

1. FONTANA, Josep: "pròleg" a ANGUERA, Pere: Economia i societat al Baix Camp a mitjà segle XIX, Col.legi d'Aparelladors i Arquitectes de Tarragona, Tarragona, 1982, pp. IX-XI.
2. Els testaments de l'Alta Edat Mitjana són una font d'extraordinària importància per a l'estudi del conjunt de la societat. En primer lloc, els llegats en béns territorials i béns mòbles ens informen admirablement sobre els distints sectors de l'economia de l'època; per exemple, els testadors esmenten objectes artesanals que sols es citen en aquests documents. La divisió social es reflecteix, així mateix, en el diferent volum dels llegats que ens permeten avaluar la riquesa del testador. Per altra banda, l'estructura familiar es reflecteix netament en aquesta font, ja que hom transmet els béns patrimonials a través del testament. En definitiva, l'Alta Edat Mitjana ens ha deixat fonts escrites d'una gran eixutesa; els testaments en són una excepció.
3. SERRA, Assumpta: Aproximació a una comunitat rural medieval (Tavertet, Osona, 1300-1310), Tesi de Llicenciatura dirigida per la Dra. Batlle, Universitat de Barcelona, 1983.
4. Durant l'Alta Edat Mitjana, hom seguia les prescripcions de la llei visigòtica: dintre dels sis mesos que seguien a la mort del testador, calia celebrar un judici i comprovar l'autenticitat del testament. En aquest moment es redactava un nou document anomenat "testament sacramental".
5. Cal assenyalar que en tres testaments de la segona meitat del segle XIV no figura l'encomanació. Es pot relacionar aquest fet com a conseqüència de la irrupció de la pesta negra arreu?
6. Segons Manuel Riu, els enterraments de morts familiars, a la meitat del segle XI, no s'havien generalitzat als cementiris parroquials; RIU, Manuel: Alguns costums funeraris de l'Edat Mitjana a Catalunya, Reial Acadèmia de les Bones Lletres de Barcelona, 1983, p.12.
7. A Era Val d'Aran, hi havien sis terçòs, agrupacions mancomunades de parròquies.
8. En algun testament d'Era Val D'Aran apareix un tipus de missa anomenada de les cinc llaques.
9. Les ordenances episcopals del bisbe de Comenges prohibeixen aquests costums l'any 1676, però deurien perdurar ja que en un testament del segle XVIII s'esmenta que no es doni cap mena de menjar i beure, es reconverteix el dinar en una quantitat en diners per a cada capellà. Tal com diu DELUMEAU, Jean: El catolicismo de Lutero a Voltaire, Ed. Labor, Barcelona, 1973, p. 221, en el segle XVIII hi ha un esforç d'espiritualitzar la religió, i per això calia un clergat allunyat de l'univers màgic tradicional, allunyat de la vida quotidiana, les festes públiques i banquets familiars.

10. VOVELLE, Michel: Piété baroque et déchristianisation en Provence au XVIIIe siècle, Editions du Seuil, Marseille, 1978, p. 67.
11. Procés que pot estar influït pel moviment jansenista i il·lustrat que tendeix a espiritualitzar més la religió, separant-la d'allò més material, segons DELUMEAU, Jean: op. cit., p. 119-152 i 224 i PRAT, Joan: "L'experiència religiosa ordinària en el segle XVIII: entre la continuïtat i el trencament" a Siglo XVIII: una aproximación interdisciplinaria, Facultat de Filosofia i Lletres, Tarragona, 1983, pp. 245-283.
12. Per la ciutat de Girona, recentment s'ha publicat el llibre de GUILLERE; Christian: Diner, poder i societat a la Girona del segle XIV, Ajuntament de Girona, Girona, 1984, en el que hi ha dos capítols dedicats a l'assistència i a la caritat.
13. Veure CALLAHAN, William J.: "Caridad, sociedad y economía en el siglo XVIII" a Moneda y Crédito, núm. 146, Madrid 1978, pp. 72-73 i VILAR, Pierre: Catalunya dins l'Espanya Moderna, v.III, Edicions 62, Barcelona, 1975, p. 128, esmenta un informe del fiscal Sisternes, acusant els convents d'encoratjar la "vagabunderia".
14. GOUBERT, Pierre: El Antigua Régimen. La sociedad, Edit, Siglo XXI, Madrid, 1980, p. 108.
15. "El material mismo debe hablarle. Si escucha, el material mismo empezará a hablar a través de él. Yo creo que esto ocurre" (THOMPSON, E.P.: Tradición, revuelta y conciencia de clase, Edit. Crítica, Barcelona, 1979, p. 307.

APUNTES PARA LA EXPLOTACIÓN CUANTITATIVA DE LOS INVENTARIOS POSTMORTEM, EN EL ANÁLISIS DE LOS NIVELES DE VIDA MATERIAL

Lluís Castaneda

Estas líneas son una reflexión metodológica acerca de los Inventarios Post-Mortem, a partir de la investigación que estoy realizando sobre los niveles de vida material en Barcelona a finales del siglo XVIII.

Los Inventarios Post-Mortem, y en general toda la documentación que procede de las minutas notariales, empezaron a investigarse con métodos cuantitativos por los historiadores franceses a finales de los 50.

Después de las primeras investigaciones de P. Goubert (1), A. Daumart y F. Fouret (2), el catálogo de investigaciones basadas principalmente en el material que procede de los archivos de protocolos ha crecido y crece rápidamente, como lo prueba el reciente coloquio sobre documentación notarial celebrado en 1982 en Santiago de Compostela (3), del cual surgió la voluntad de crear una Asociación Internacional para coordinar "las iniciativas y propuestas de investigaciones concretas", "sobre fuentes notariales y sobre la función notarial" (4).

Las características y contenidos que se pueden encontrar en gran parte de los documentos notariales ha sido ya reseñada sintéticamente por A. Eiras Roel (5). Hay, pues, poco que añadir en términos generales a lo escrito por dicho autor, a menos que tomemos un tipo de documento concreto para su explotación sistemática. Éste es el caso de los Inventarios Post-Mortem (en adelante I.P.M.).

Los I.P.M. han sido descritos como una de las tres escrituras "reinas" o preferidas (6) de la documentación notarial por los investigadores. A partir de ellos se pueden emprender investigaciones del todo heterogéneas, casi podríamos afirmar que todavía no se han agotado las posibilidades que puede ofrecer este tipo de documento.

En primer lugar hay la opción de utilizar sistemáticamente

sólo un fragmento concreto de la información que ofrecen los I. P.M., y resolver con ellos temas tales como:

- La dieta en el Antiguo Régimen. (Utilizando los depósitos de las despensas que ofrecen los I.P.M.)
- La introducción del maíz, la patata, o de cualquier producto importante en la alimentación doméstica (7).
- La moda y la indumentaria en el vestir.
- La cultura artística a partir del consumo de las obras de arte.
- La cultura ilustrada, a partir de las bibliotecas particulares.
- La evolución de las herramientas profesionales, desde finales de la edad media hasta la revolución industrial.
- El consumo de materias primas en el mobiliario doméstico. Factores de la demanda.
- Espacio y vivienda, su evolución (8).
- Etc., etc.

Otra opción es intentar aprehender en su globalidad todos los datos que ofrecen los I.P.M., para el estudio de un grupo social, de un grupo profesional, o de toda la sociedad en conjunto, para hacer un análisis de los niveles de vida material.

Llegado este caso, el estudio de los niveles de vida puede abordarse con diferentes metodologías, pues el investigador se enfrenta al problema de difícil solución, o sea, a comparar la riqueza de inventarios diferentes.

Los I.P.M. normalmente describen minuciosamente todos los objetos (bienes muebles) con los lugares donde se encontraban en la casa, así como los bienes inmuebles, activos, y pasivos financieros, que en su día pertenecieron a un individuo. Pero por desgracia casi nunca se ofrece una estimación del valor monetario de dichos bienes muebles o inmuebles. Lo cual complica grandemente la tarea de clasificar y comparar. En estos apuntes intento ofrecer un método que permite avanzar por este terreno.

En principio es útil intentar recoger el máximo número de datos. Sin embargo, dentro del mobiliario doméstico a finales del siglo XVIII he encontrado más de 550 objetos diferentes. Esto haría impracticable una recogida sistemática de datos si se intentase contabilizar todos los objetos domésticos por separado. La solución que he adoptado ha sido crear agregaciones de obje-

tos con características comunes, dando origen a varios grupos de bienes muebles, aunque he dejado algunos objetos significativos sueltos, de los que se tomarán sus cantidades por separado. La finalidad es obtener una ficha (ver figura núm.1) manejable para el vaciado de la documentación.

Con el vaciado de los I.P.M., a través de dichas fichas se puede saber, de forma fácil y bastante certera, la cantidad total de objetos muebles, bienes inmuebles y valores que poseía un individuo.

En estas fichas se puede observar que hay seis apartados con datos, o informaciones diversas. El primer apartado recoge diferentes grupos del mobiliario doméstico que constituyen el equipamiento básico de cualquier familia. Este apartado es el que más he utilizado para establecer los niveles de vida material, en él se recogen las cantidades sobre objetos del mobiliario mayor, vajilla, herramientas domésticas, vestuario, lencería, etc.

El segundo apartado está pensado para poder tomar las cantidades de algunos objetos concretos, principalmente piezas decorativas: cuadros, imágenes, espejos, etc. Útiles para perfilar los acabados culturales de los niveles de vida medio y alto.

El tercer apartado recoge información sobre las caballerizas, coches de paseo, y animales de tiro. Afecta a un escaso número de personas, pero es uno de los elementos para definir el nivel de vida más alto.

En el cuarto apartado aparecen las joyas y objetos preciosos. Hay que lamentar en este caso la imprecisión de la fuente, la ausencia de una tasación monetaria de las alhajas es insustitable, porque casi nunca hay dos alhajas iguales y porque sus valores oscilan mucho más que en cualquier otro bien mueble. En este apartado hay un epígrafe titulado "peso de la plata", donde recojo la cantidad de este metal precioso, que proviene de diferentes bienes muebles. Normalmente los notarios, en los I.P.M., cuando un bien mueble era de dicho metal precioso, junto a la cantidad, solían ofrecer su peso.

En quinto lugar aparece la información sobre los activos y pasivos financieros, tanto domésticos como mercantiles. Aunque este apartado ofrece una información bastante detallada, para el estudio de los niveles de vida material apenas puede ser utilizado a fondo, y bien merecería investigaciones específicas, pu-

MODELO DE FICHA PARA LA TOMA DE DATOS

	MOBILIARIO MAYOR	(Armarios, camas, doseles, mesas, cómodas, etc.)
	MOBILIARIO MENOR	(Cajas pequeñas, candelabros, braseros, perchas, jaulas, mosquiteras, ratoneras, etc.)
	COLCHONES, ALMOHADAS, TRASPUNTINES. SILLAS, SILLONES Y TABU- RETES.	
	MOBILIARIO PERSONAL	(Relojes de bolsillo (no de oro ni plata), cen- ceros, paraguas, bastones, chupetes, etc.)
	UTENSILIOS PARA TRABAJO DOMESTICO	(Todos los objetos de cocina, rucacas, dedales, escaleras, hachas, palas, etc.)
	BOTAS Y CUBAS VAJILLA, CRISTALERIA Y CUBERTERIA	(Vasos, platos, cuchillos, botellas, cántaros, posavasos, garrafas, etc.)
1° Apartado	LIMPIEZA PERFUMERIA Y ASEO	(Bacines, palanganas, escupideras, pliegos de afeitar, colonias, etc.)
	OBJETOS DE ENFERMERIA	(Vendas, jeringuillas, ventosas, vejigueras etc.)
	OBJETOS DE ESCRITORIO	(Libretas, legajos, tinteros, compases, etc.)
	VESTUARIO MAYOR	(Ropa grande: camisas, casacas, sotanas, etc.)
	VESTUARIO MENOR	(Ropa interior o pequeña: zapatos, sombreros, medias, cofias, ligas, etc.)
	MANTELERIA LENCERIA GRANDE	(Mantas, colchas, alfombras, manteles, etc.)
	MANTELERIA LENCERIA PEQUEÑA	(Cojineras, rodapiés, servilletas, etc.)
	SABANAS CORTINAS	
	
	OBJETOS RELIGIOSOS	(Crucifijos, rosarios, pilas agua-bendita, etc.)
	IMAGENES-TALLAS RELIGIOSAS	
	RELOJES DE PARED O MESA ESPEJOS	
2° Apartado	CUADROS ESTAMPAS-MAPAS-CUADRITOS MEDALLONES FIGURAS-ESCUULTURAS JARRONES LAMPARAS DE ARAÑA LIBROS Títulos/Tomos	
	
3° Apartado	CABALLERIZAS: GUARNICION CABALLERIZAS: COCHES ANIMALES	
	
4° Apartado	RELOJES DE ORO O PLATA HEBILLAS BOTONES DE ORO O PLATA PENDIENTES ANILLOS OTRAS JOYAS PESO DE LA PLATA (Onzas) PESO DEL ORO (Onzas)	
	
5° Apartado	DINERO EFECTIVO (Lliuras) CENSOS: Rédito CENSALES: Rédito OTRAS RENTAS ACCIONES: Nominal CAMBIOS MARITIMOS Nominal DEUDAS POR COBRAR DEUDAS POR PAGAR VALOR DE LAS MERCADERIAS (ACTIVO)	
	
6° Apartado	CASA HABITADA (Propiedad/Alquiler) OTRAS CASAS DE PROPIEDAD HEREDADES, MASIAS, TORRES. CASTILLOS TIERRAS.	

diéndose trabajar, sobre todo, los sistemas de crédito y financiación de la época tanto de los grupos mercantiles, como de las clases populares o de la nobleza.

El sexto y último apartado lo componen los bienes inmuebles. Un dato interesante es saber si la casa habitada era de propiedad o de alquiler, aunque no siempre se nos ofrece este dato.

A partir de los datos que se pueden recoger con este tipo de fichas, el método para establecer los niveles de vida material descansa en dos hipótesis:

1. A mayor calidad de los objetos, se encontrará también una mayor cantidad de todos los objetos domésticos.
2. Las cantidades de objetos de los diferentes grupos de bienes muebles que he creado, están correlacionadas positivamente.

Con una muestra de 130 individuos las dos hipótesis han sido verificadas positivamente. Para comprobar que la calidad estaba en relación con la cantidad, tomé como símbolo de calidad el peso de la plata, le apliqué la prueba de correlación de Spearman, en relación al grupo de objetos del mobiliario mayor (los cuales son generalmente de madera, con lo cual ponemos en correlación bloques de bienes totalmente diferentes). No obstante de los 130 individuos seleccionados y estudiados sólo había 35 con una cantidad de plata significativa (superior a 5 onzas).

En la tabla de Spearman para un grado de error del $1\% \alpha = 0,01$ donde $n = 35$, entonces $r = 0,40$ (como mínimo). En la verificación que efectué el resultado fue $r = 0,71$. Resultado muy superior al $0,40$ mínimo requerido para afirmar que la correlación es positiva.

La segunda hipótesis, en lugar de comprobarla con todos los grupos de bienes muebles creados, sólo la comprobé con aquellos más significativos, dado el coste que supone correlacionar variables entre 130 individuos. Los grupos escogidos son: El Mobiliario Mayor (x), el número de sillas (y), la vajilla (z), el vestuario mayor (u), la lencería grande (w).

Con estos grupos apliqué el método de Bravais-Pearson, el cual sostiene que para un $n = 100$ ó superior y $\alpha = 0,02$, entonces $r = 0,23$ (como mínimo).

Las correlaciones sobre los grupos de bienes muebles se pudieron aplicar a los 130 individuos y los resultados fueron los

siguientes:

Correlación de x con y	: r = 0,96
" de x con z	: r = 0,72
" de x con u	: r = 0,76
" de x con w	: r = 0,89
" de y con z	: r = 0,75
" de y con u	: r = 0,72
" de y con w	: r = 0,85
" de z con u	: r = 0,70
" de z con w	: r = 0,79
" de u con w	: r = 0,73

Dado que todos los r son mayores que 0,23, considero que existe una correlación lineal significativa con un riesgo de error del 2%.

Comprobadas positivamente las dos hipótesis, podemos establecer los niveles de vida material ordenando de mayor a menor las cantidades de los diferentes grupos de bienes muebles. Éstas se representan en una gráfica donde se obtienen varias curvas, que ofrecen la posibilidad de estimar donde es significativo diferenciar una cantidad de objetos de otra para establecer los límites de los diferentes niveles de vida material. No obstante, atendiendo que contra mayores recursos económicos de los individuos, mayor es su frecuencia en los I.P.M., las curvas obtenidas pueden considerarse como un buen reflejo de las diferencias entre los niveles medio y alto, no en cambio del nivel de vida bajo. Desde los individuos con un nivel de vida medio modesto, hasta los más pobres que hayamos podido encontrar, en la gráfica sólo se observará una recta en forma de pendiente suave.

Para establecer la diferencia entre el nivel de vida bajo y los demás, es necesario introducir un elemento metodológico cualitativamente diferente. Una solución es tomar varios individuos a los que se les conozca el testamento, su profesión, y las herramientas de su profesión, o algún dato que pueda indicarnos el nivel de sus ingresos. Por simple comparación con los niveles de vida establecidos anteriormente, se seleccionan aquellos individuos que mejor podrían representar el límite alto dentro del nivel de vida bajo. Su referencia puede servir para fijar la diferencia entre el nivel de vida bajo y el siguiente.

Siguiendo todos estos pasos, y a modo de ejemplo, para la

Barcelona de finales del XVIII creo que podríamos definir 5 niveles de vida a partir de los criterios siguientes:

NIVEL DE VIDA-1- (pobre)

Los individuos pueden tener desde cero objetos, hasta el mínimo fijado en el grupo siguiente

NIVEL DE VIDA-2- (modesto)

Los individuos han de poseer como mínimo las cantidades fijadas en cinco de los siete grupos de bienes siguientes:

MOBILIARIO MAYOR	11 piezas
MOBILIARIO MENOR	10 piezas
SILLAS	18 piezas
UTENSILIOS TRAB.DOM.	23 piezas
VAJILLA	46 piezas
VESTUARIO MAYOR	22 piezas
LENCERIA GRANDE	11 piezas

NIVEL DE VIDA-3- (medio-bajo)

Los individuos han de poseer como mínimo las cantidades fijadas en cinco de los ocho grupos de bienes siguientes:

CANTIDAD DE PLATA (peso)	30 Onzas
MOBILIARIO MAYOR	19 piezas
MOBILIARIO MENOR	20 piezas
SILLAS	29 piezas
UTENSILIOS TRAB.DOM.	40 piezas
VAJILLA	105 piezas
VESTUARIO MAYOR	34 piezas
LENCERIA GRANDE	22 piezas

NIVEL DE VIDA-4- (medio-elevado)

Los individuos han de poseer como mínimo las cantidades fijadas en cinco de los ocho grupos de bienes siguientes:

CANTIDAD DE PLATA (peso)	300 Onzas
MOBILIARIO MAYOR	36 piezas
MOBILIARIO MENOR	39 piezas
SILLAS	75 piezas

UTENSILIOS TRAB. DOM.	79 piezas
VAJILLA	268 piezas
VESTUARIO MAYOR	68 piezas
LENCERIA GRANDE	57 piezas

NIVEL DE VIDA-5- (alto)

Los individuos de este grupo han de poseer:

- 1º - Más de una vivienda para uso y disfrute
- 2º - Mas de un coche o carruaje de paseo.
- 3º - Poseer como mínimo la cantidad fijada en cinco de los ocho grupos de bienes siguientes:

CANTIDAD DE PLATA (peso)	3000 Onzas
MOBILIARIO MAYOR	160 piezas
MOBILIARIO MENOR	190 piezas
SILLAS	360 piezas
UTENSILIOS TRAB. DOM.	170 piezas
VAJILLA	800 piezas
VESTUARIO MAYOR	155 piezas
LENCERIA GRANDE	125 piezas

NOTAS

1. P. GOUBERT. "Beauvais et le Beauvaisis de 1.600 a 1.730. Contribution à l'histoire sociale de la France au XVIIe siècle." Paris 1.960.
2. A. DAUMARD y F. FOURET. "Structures et relations sociales à Paris au milieu du XVIIIe siècle", Paris 1.961.
3. ACTAS DEL II COLOQUIO DE METODOLOGÍA HISTÓRICA APLICADA. Salamanca, 1.984.
4. IBID. Vol 1, pág. 9.
5. A. EIRAS ROEL. "Tipología documental de los protocolos gallegos", en La Historia social de Galicia en sus fuentes de protocolos. Santiago de Compostela 1.981, pag. 21-113.
6. IBID. pag. 29.
7. J.M. PEREZ GARCIA. "Aproximación al estudio de la penetración del maíz en Galicia" en La Historia social de Galicia. pág.117.
8. P. LOPEZ GUALLAR. "Una aproximación a la sociedad Barcelonesa del Sg. XVIII". Tesis de licenciatura. Universidad de Barcelona 1.974.

LOS LIBROS DE REGISTRO DE LOS CORREDORES DE CAMBIO DE BARCELONA. UNA FUENTE PARA LA HISTORIA ECONÓMICA

Javier Tafunell Sambloa

El objeto de esta modesta comunicación es dar a conocer las posibilidades que para la investigación de nuestro pasado económico encierra una fuente documental hasta ahora prácticamente ignorada: los manuales o libros de registro de los corredores de cambio de Barcelona.

En realidad, la existencia de esta colección documental no es completamente desconocida. El medievalista Udina Martorell informó brevemente sobre ella en una reseña del fondo que conserva el actual Colegio de Agentes de Cambio y Bolsa (1). De añadidura, en una obra anterior, mucho más accesible al conocimiento de la comunidad de historiadores, consta una sucinta referencia del material histórico que nos ocupa (2). Sin embargo, si se exceptúa la utilización parcial que ha hecho de él quien esto escribe, es aún un material de estudio inédito (3).

La conservación en el Archivo de la Lonja de los libros de operaciones intervenidas por los corredores colegiados tiene su origen en una orden del Ministerio de Gracia y Justicia de diciembre de 1868. Desde entonces hasta hoy, sin solución de continuidad, estos manuales, en que los corredores y agentes están obligados a asentar todas las operaciones en que median, se encuentran depositados en el archivo indicado. Además, la Corporación barcelonesa de los corredores también consiguió recoger un número no desdeñable de libros correspondientes a períodos anteriores a la fecha señalada. El libro más antiguo da comienzo en 1768. Ciertamente, no son muy abundantes los registros relativos a las dos últimas décadas del siglo XVIII y las dos primeras del siglo siguiente. Desde 1830, los libros son cada vez más numerosos. En el último tercio del siglo, los manuales ingresados en el Colegio van aproximándose paulatinamente al total de libros abiertos, hasta que finalmente se consigue que todos los corredores entreguen sus manuales al cesar en su ejercicio.

La información contenida en estos libros da razón de los datos básicos de las operaciones mercantiles intervenidas por corredor colegiado. A partir de 1915, al instaurarse de forma oficial la Bolsa de Barcelona, creándose el cuerpo de agentes, estas operaciones quedan circunscritas al ámbito estrictamente bursátil. Pero antes de dicha fecha, los corredores intermediaban en el intercambio de todo género de mercancías -siempre que se tratase de compraventas al por mayor-, así como en la negociación de activos financieros muy diversos: letras, pagarés, préstamos y valores bursátiles (acciones, obligaciones y fondos pú**ú**blicos); incluso formalizaban los contratos de fletamento de los buques. En todos los casos, en el asiento, consta: 1) nombres del comprador y vendedor; 2) clase de mercancía, y, eventualmente, su calidad; 3) precio unitario, cotización, tipo de interés o de descuento, según corresponda; 4) cuantía global de la operación (en los préstamos y efectos o pagarés, valor neto cedido); 5) forma de pago.

Los corredores solían especializarse en un tipo de mercancia o valor. De este modo, encontramos algunos casi exclusivamente dedicados a mediar en el descuento y endoso de letras (por ejemplo, R. Plá, Pozzi, Compte, Pericas, Coll); en el comercio del algodón en rama (Canadell, Robert, Ortembach, Llovet Muntadas, Trias); de "coloniales" (Montobbio, M. Font, Serra); de otros artículos de consumo (Casas, Partegás, Colom); de valores mobiliarios (Arnús, Baixeras, Espinach, Mestre, Callol); etc.

Esta masa documental puede ser de un gran valor como fuente histórica en más de un aspecto, dada la escasa información cuantitativa de que se dispone, lo poco que sabemos en muchos terrenos de la realidad económica catalana del Ochocientos. Éste es el caso de la historia de los precios, aún por hacer. La elaboración de series de precios (al por mayor) de una amplia gama de artículos básicos de consumo (cereales, legumbres, aceite, azúcar, etc.) y de algunas materias primas (tintóreas, algodón en rama), a partir de los registros de operaciones comerciales concretas, es un trabajo factible, aunque no exento de grandes dificultades. Estas últimas surgen principalmente de lo problemático que resulta en ocasiones establecer calidades homogéneas de los diversos productos. Pero por más que tales escollos metodológicos no siempre pudiesen ser salvados satisfactoriamente,

no creo que nadie pueda poner en duda que es de la mayor importancia contar con un índice de precios para fines del s.XVIII y primera mitad del XIX, siquiera sea mejorable.

Este índice debería enlazar de forma natural con el que podría construirse, con mayores garantías de solidez, de los boletines de "cambios corrientes" que desde 1830 publica el mismo Colegio de corredores (reproducidos más tarde en el "Diario de Barcelona"). Debe advertirse, empero, que en los productos comprendidos en estas relaciones de precios sigue habiendo ausencias sensibles, y a veces incomprensibles, como son la madera, el hierro o el carbón mineral. Se me escapan las razones por las cuales los corredores no intervenían en la práctica en la compraventa de artículos esenciales, por su carácter de "inputs" de la industria del país.

Una segunda vía de explotación de la fuente radica en las posibilidades que brinda de adentrarse en el conocimiento de la actividad económica por un camino absolutamente virgen: a través de las transacciones de los activos monetarios-financieros, de las letras y pagarés. Estos efectos eran empleados, a la vez, como medio de pago y de inversión a corto plazo (dadas las variaciones en los tipos de descuento, motivadas por las escaseces relativas de capital líquido). Quizás es innecesario insistir en que las operaciones primarias de descuento de letras y pagarés son traducción de la actividad comercial operada en la economía -un reflejo de la actividad económica en general-, lo cual entraña que la colección que forman los manuales es de evidente utilidad aplicada al estudio de las fluctuaciones económicas. Por otro lado, un tratamiento sistemático de la enorme cantidad de asientos, referentes a la negociación de tales efectos, permitiría no tan sólo determinar las variaciones del precio del dinero para los industriales y comerciantes (a complementar con los tipos de interés cargados en los préstamos que se consignan en los registros de los corredores), sino también de reconstruir la estructura de los flujos financieros, identificando en la medida que sea posible hacerlo, a los agentes que juegan un papel destacado en ella. Y, lo que puede ser más interesante, sirviéndose del volumen de los efectos adquiridos o cedidos por parte de los agentes -concretos, identificables- como un método de estimar la magnitud de sus recursos, la envergadura financiera re

lativa de sociedades y hombres de negocios.

Un tercer uso, por parte del historiador, de la rica colección de libros de registro se desprende, como es obvio, de los asientos relativos a operaciones bursátiles. Puesto que fuera de ello no existe apenas la más mínima información cuantitativa sobre el funcionamiento del mercado de valores decimonónico -hecha excepción de las cotizaciones- no hay modo alguno de conocer aceptablemente la actividad desarrollada en el mercado de capitales sin valerse de los datos contenidos en los registros de los corredores. En el trabajo dedicado al tema ya citado he utilizado de forma exhaustiva esa información, tras plantear extensamente las limitaciones de la fuente.

Apuntando las vías de investigación anteriores no he pretendido en absoluto agotar la cita de las posibilidades de explotación a que el investigador puede someter la fuente. Me he limitado únicamente a señalar las líneas de trabajo que a primera vista pueden resultar más fructíferas y explicativas, teniendo en cuenta los vacíos que vienen a cubrir, en aspectos de nuestro pasado económico en los que seguimos careciendo de pistas para conocerlos.

NOTAS

1. Federico UDINA MARTORELL: "El archivo de la Corporación, testimonio irrecusable de singular antigüedad", Boletín Financiero del Servicio de Estudios e Información. Barcelona núm. 3, 1962.
2. DIRECCIÓN GENERAL DE ARCHIVOS Y BIBLIOTECAS: Los Archivos de Barcelona, tomo I: ciudad. Madrid, 1952, pp. 121-124.
3. Javier TAFUNELL SAMBOLA: La Bolsa de Barcelona y las fluctuaciones económicas (1876-1886). Tesis de licenciatura inédita, leída en la Facultad de Letras de la Universidad Autónoma de Barcelona en octubre de 1983.

FUENTES PARA EL ESTUDIO DE LAS CARGAS IMPOSITIVAS DURANTE EL SIGLO XVIII EN UNA CIUDAD DE REALENGO DEL PAIS VALENCIANO: ONTINYENT

Enrique Llin Ruiz

La exacción de renta a la que está sometida la población durante el siglo XVIII tiene un triple origen. El primero está en el régimen señorial, el segundo en el poder local que ostenta la corporación municipal y el tercero en el Estado.

Se trata pues en este trabajo de hacer ver las características más relevantes de las fuentes que nos han servido para el estudio comparativo de la naturaleza, la cuantía y evolución de las cargas impositivas que cada uno de los tres detentadores de poder hace recaer sobre los habitantes de Ontinyent.

Es necesario aclarar antes de seguir adelante que la riqueza de las fuentes trabajadas ofrece la posibilidad de su utilización para resolver problemas historiográficos incluso muy alejados de los que aquí se tratan o cuestiones que caen dentro del campo de otras disciplinas.

1. Fuentes para el estudio de los ingresos del Real Patrimonio en la Bailia de Ontinyent durante el siglo XVIII.

Se encuentran en el A.R.V. y pueden distinguirse dos tipos, los Papeles de la Bailia y los Cabreves.

a) Los Papeles de la Bailia. Han sido estudiados cuatro legajos que contienen la contabilidad de la Bailia a lo largo del siglo XVIII: "Cuentas del Cabreve y antecedentes 1.705-76" (1). "Cuentas de 1.777-90 y antecedentes de cuentas" (2), "Cuentas de los años 1.716-17" (3), "Cuentas de la Bailia 1.800-14" (4). Los administradores locales de la Bailia que eran los autores de esta documentación incluyen en ella todo aquello que produce ingresos al Real Patrimonio: tercio-diezmo, suma de todos los censos enfitéuticos, tributos satisfechos por el Ayuntamiento, rentas producidas por la propiedad particular, ingresos derivados de la explotación forestal y lo producido por Luismos y Quindénios.

Aparecen también los nuevos establecimientos que van realizándose durante el período, los atrasos en los pagos de los censos enfitéuticos y las cartas de pago en las que se anota lo ingresado por el administrador a las arcas del Real Patrimonio.

Además del aspecto puramente contable que tiene esta documentación, se encuentra en ella una información contenida en pliegos y cartas que puede aclararnos algo acerca de la actitud que los administradores de la Bailia adoptan en el ejercicio de su cargo. Durante el primer tercio del setecientos, el estudio de esta documentación se hace difícil como consecuencia de la farragosidad que la caracteriza, haciéndose necesario desechar algunos datos que no están suficientemente claros.

A partir de 1.737 las cuentas de la Bailia van clarificándose. Entre 1765 y 1790 es el período de mayor perfección.

b) Cabreves. Es el tipo de documentación idóneo para el estudio de la enfiteusis, en ellos se recoge una relación de todos los individuos o instituciones que poseen el dominio útil de tierras, casas, artefactos, etc.

Los Cabreves estudiados para el caso de la Bailia de Ontinyent corresponden a los años 1730 y 1765, existe además en el A.R.V. un fragmento del que debió confeccionarse alrededor de los años 1740-43.

La estructura en todos ellos es prácticamente la misma. En la anotación de cada enfiteuta se distinguen dos partes: un encabezamiento breve en el que aparece el nombre, a veces el oficio o profesión, el establecimiento, el modo en que éste llegó a manos del interesado (compra, donación, herencia, permuta), la cuantía del censo, la forma en que ha de satisfacerse (siempre son dos pagas) y la reiteración en todos los casos de que los establecimientos están sujetos a Luisimos y Fadigas.

La segunda parte es mucho más extensa que la primera, pero no aporta ningún dato nuevo que pueda variar sustancialmente el resultado, sí acaso una información más amplia en cuanto a la localización en el espacio del establecimiento. Se mencionan las autoridades presentes en el momento de la cabrevación y se recogen las fórmulas de rigor en el acto.

La única diferencia reseñable entre el Cabreve de 1730 y el de 1765 es que en el primero los enfiteutas aparecen ordenados alfabéticamente y en el segundo no.

Con estos dos tipos de fuentes, además de conocer la evolución de los ingresos del Real Patrimonio y la importancia de cada una de las rentas que forman el conjunto de los derechos de la Bailia, pueden aclarárenos algunas dudas acerca de cuestiones tan relevantes como la enfiteusis y su importancia en el País Valenciano, o abrir interrogantes como la actuación del Ayuntamiento como una especie de enfiteuta colectivo.

2. Fuentes para el estudio de la hacienda local

Los "libros de propios y arbitrios" ofrecen la información necesaria para cuantificar los ingresos y gastos del Ayuntamiento.

A partir de la confección del "Reglamento de propios y arbitrios" por parte de la Contaduría General de propios y arbitrios, se regula desde 1763 la forma en que han de estructurarse esos libros que viene a ser la siguiente:

En primer lugar aparecen los ingresos, es decir, el importe del arriendo de cada Propio y cada Arbitrio que es variable, el tiempo de duración que siempre es de un año y, en ciertos períodos, el nombre del arrendatario.

En segundo lugar los gastos: salarios, tributos a S.M., censos a acreedores, gastos de fiestas religiosas, gastos ordinarios y extraordinarios alterables.

Para el caso de Ontinyent han sido estudiados "Libros de Propios y Arbitrios" correspondientes a los años 1718-40, o sea antes de la reglamentación, y 1769-99, período en el que desaparecen los arbitrios que son sustituidos a mediados de los setenta por "Repartimientos para el pago de acreedores". Todos ellos se encuentran en el A.M.O. (5).

Las ordenanzas Municipales contenidas en una carpeta de Varios facilitan alguna información sobre los oficios relacionados con los arriendos de Propios y Arbitrios, además esta fuente describe el funcionamiento interno de la corporación Municipal.

Los "capítulos para el arrendamiento de los Propios" que aparecen en 1763 y que se encuentran en un legajo cuyo título es "Arrendamiento de Arbitrios 1710-93", nos completan la información referente a las condiciones de los arriendos y la actitud que adopta la corporación Municipal ante ellos.

3. Fuentes para el estudio de la presión fiscal que ejerce el Estado

La configuración de un estado claramente centralista en el siglo XVIII que elimina las disimilitudes político-territoriales existentes hasta el decreto de Nueva Planta, requiere un soporte económico que haga funcionar la maquinaria estatal y con el que hacer frente a las imperiosas necesidades pecuniarias de la corona.

La presión fiscal en el País Valenciano durante el siglo XVIII y algunos años del XIX se lleva a cabo mediante la recaudación del Equivalente y otros impuestos afines a él en la forma de captación, pero de mucha mayor cuantía.

La documentación básica a utilizar se compone de "Libros de repartimiento del Equivalente" y "Libros Padrones" "Padrones de riqueza" o "Justiprecios".

El "Libro del repartimiento del Equivalente" se confecciona anualmente y de él podemos extraer la cuantía del cupo asignado a la ciudad. Está dividido en varias partes, en primer lugar aparece la documentación enviada por las autoridades de Valencia donde se anota la cantidad que la villa está obligada a satisfacer. A continuación un pliego que puede ser considerado una aceptación por parte del Ayuntamiento. En tercer lugar una lista de vecinos y la cantidad que cada uno ha de pagar del cupo; por último unas cartas de pago, suelen ser tres, que certifican los pagos que la villa ha hecho para completar todo el cupo.

Dentro de estos libros se entremezcla una documentación epistolar que es imprescindible examinar si se quiere tener un conocimiento más exacto de la evolución de los impuestos estatales y su incidencia en la villa, así por ejemplo se encuentra una carta en la que se da la reglamentación para la confección de los Justiprecios, otra de finales de los años veinte en que se rebaja a la mitad el cupo asignado debido a las dificultades para cumplimentarlo como consecuencia de inclemencias climatológicas, etc.

El Equivalente grava todo aquello que signifique propiedad o produzca riqueza, casas, tierras, artefactos, jornales, salarios, honorarios..., el Estado crea un instrumento que sirva para que en cada pueblo se ejerza un control sobre los bienes de cada vecino, la actividad laboral que desempeña y el beneficio que le reporta, ese instrumento es el "Libro Padrón" o "Justiprecio"

también denominado "Padrón de riqueza".

El Padrón se confecciona cada dos décadas más o menos y consta de varias partes: una introducción en la que se exponen las causas por las cuales se emprende la tarea de su elaboración, en segundo lugar un alistamiento de todos los vecinos del casco urbano con su nombre, domicilio y oficio o profesión, a continuación aparecen anotadas las declaraciones que efectúan los vecinos de sus propiedades e ingresos, seguidamente las declaraciones de las comunidades religiosas y por último las de los terratenientes que no son vecinos.

Generalmente la declaración de cada contribuyente ocupa un folio, en su parte alta a modo de título aparece el nombre, apellidos, oficio o profesión y título nobiliario si lo tuviera, en ocasiones se añade el nombre de pila del padre o el mote, es decir los datos que ya aparecían en el Alistamiento.

En la parte izquierda en forma de columna se anotan los bienes y en la derecha sus valores y productos, a éstos podemos considerarlos rentas teóricas. En las partes inferiores de las columnas de la derecha están sus totales.

Una vez concluida la relación de bienes aparecen las cuantías de los jornales u honorarios que se colocan en la columna de los productos.

En la parte más inferior del folio se encuentran las bajas, es decir aquellos conceptos por los cuales se han de descontar del producto cantidades determinadas, la satisfacción de censos enfitéuticos, la cesión del cultivo de las fincas, las pensiones para mantenimiento de familiares, son motivo de descuento.

Tanto en los bienes rústicos como en los urbanos se determina su localización, partida rural o calle respectivamente.

En las fincas rústicas se especifica el tipo de tierra y su extensión exceptuando el caso de las heredades.

El análisis completo de un padrón nos proporciona el estudio más minucioso que puede efectuarse en un momento determinado de la vida socio-económica de un municipio. Con la comparación de dos o más padrones puede contribuirse en gran manera a la elaboración de trabajos demográficos, movimientos de población entre el campo y la ciudad, distribución de las capas sociales dentro del casco urbano, configuración de los callejeros, la estructura socio-profesional, estudios sobre toponimia rural y urbana, evo-

lución de la estructura de la propiedad agraria y urbana, régimen de explotación de la tierra, etc.

El inconveniente máximo que presenta esta fuente de carácter fiscal es la existencia de ocultaciones.

Tanto los padrones de riqueza como los libros de repartimiento del Equivalente se encuentran en el A.M.O., en cuanto a los primeros se dispone de una serie bastante completa ya que se conservan el de 1735, 1782, 1802 -estos tres ya trabajados-, el de 1827 en fase de vaciado y, además, existen algunos posteriores de los cuales falta comprobar su estado.

NOTAS

1. A.R.V.: Sec. Bailia, letra C, Lio. 17, Exp. 230.
2. A.R.V.: Sec. Bailia, letra C, Lio. 17, Exp. 231.
3. A.R.V.: Sec. Bailia, Lio 23, Exp. 232.
4. A.R.V.: Sec. Bailia, Lio 23, Exp. 232.
5. A.M.O. (Archivo Municipal de Ontinyent).

EL DESCUBRIMIENTO DE AMÉRICA. ANÁLISIS DE LA FILMOGRAFÍA DE UN ACONTECIMIENTO HISTÓRICO

Montserrat Ribot Iglesias
M.ª Rosa González Peiró

Es obvio que el arte de las imágenes fílmicas es un testigo inapelable de la historia. Tal como establecía en 1963 Roberto Rossellini "la historia a través de la enseñanza visual puede moverse en su terreno y no volatilizarse en fechas y nombres. Puede abandonar el cuadro de la historia-batalla y constituirse en sus dominantes socio-económico-políticas. Puede construirse no en la vertiente de la fantasía sino en la de la ciencia histórica: climas, costumbres, ambientes, hombres... que tuvieron relieve histórico y promovieron los avances sociales que vivimos hoy"(1).

Sin embargo, el historiador sólo está comenzando a presentir que el cine, a través de su discurso explícito, permite obtener lo implícito, y se convierte, mediante documentales y ficciones, en un conjunto inapreciable de archivos.

Lectura histórica de una película, lectura cinematográfica de la historia, tales son las grandes ideas que debe seguir quien se pronuncie acerca de la relación entre cine e historia. El cine, no obstante, como fuente de historia, ha sido relegado a un segundo término, ante lo cual Marc Ferro, uno de los principales especialistas sobre el tema, se interroga "¿será que el historiador considera las películas como documento indeseable?"(2). Así, frente a lo que en determinados momentos ha supuesto una dura polémica, hemos decidido adentrarnos en el camino de la experiencia directa y, atendiendo al valor de las cintas como fuente de conocimiento del contexto de producción, hemos efectuado la recopilación y examen de la filmografía del descubrimiento de América.

El método básico de trabajo utilizado ha sido la realización de la ficha técnico-artística: síntesis argumental; biofilmografía del director; contexto sociopolítico de producción; crítica especializada que recoge los aspectos éticos del film: la voluntad de expresión del director, el fondo pelicular, los estéti

cos, tanto tecnológicos (imágenes) como técnico-lingüísticos (movimiento, montaje, encuadre, planificación, angulación), o dialécticos, que atienden a la posible significación de la película: cronología de la época que el film retrata, la síntesis histórica del momento, estudio de los principales hechos sociopolíticos, análisis de los personajes, visión del film, bien global como evocación de un momento histórico sin precisión cronológica, bien parcial atendiendo a aquellos aspectos que históricamente nos parecen más logrados: ambientación, vestuarios, etc. o atendiendo a las influencias ideológicas del momento de producción: la valoración crítica y la bibliografía histórica; bibliografía y opinión personal.

Dos son, empero, los parámetros en que hemos fijado nuestra atención, la figura del descubridor y los mitos del descubrimiento, clave de la mayoría de los films examinados.

La figura del descubridor se halla presente desde los inicios de la historia del cine. Éste se sintió atraído por lo que de exótico pudiera tener el descubrimiento; los efectos dramáticos de tan extraordinaria aventura resultaban especialmente atractivos para un cine en que la imagen, el gesto y el patetismo que componía era la llave de su éxito.

El primer proyecto de realización de un film sobre la arribada a América parece que fue obra de Ch. J. Drosser y Emile Bourgeois. Drosser, autor de la adaptación fílmica, en La vida de Cristóbal Colón y su descubrimiento de América (1916) dividió su trabajo en cinco episodios titulados: La inspiración de una reina, Hacia lo desconocido, La otra brilla inmortal, El apogeo de la gloria y La triste recompensa. La crítica reconoció que se había logrado una de las más valiosas cintas del naciente cine español, digna rival de las italianas del momento. Atendiendo al aspecto que más nos interesa, que es la forma como quedaba reflejada la figura del navegante en el film, podemos señalar que a través de la misma se buscaba conmover al espectador, de ahí la importancia atribuida a la escena de la llegada de Colón desfilando a las puertas del monasterio de la Rávida y su primer encuentro con el padre guardián, primer creyente sincero en el éxito de la empresa.

Un aire completamente distinto adquiere, sin duda, la siguiente aproximación a la figura colombina, filmada a partir del

8 de enero de 1943 por José Díaz Morales con el título de Cristóbal Colón. La grandeza de América. Esta película "a lo Cecil B. de Mille", según decía la publicidad de la época, tenía al parecer como función principal demostrar que Cristóbal Colón actuó siempre con perfecta conciencia de que realizaría un descubrimiento importantísimo. Hemos de reconocer, además, si atendemos a las apreciaciones de los críticos, que el actor Julio de Villareal, en su papel de descubridor, no dejó de posar ni un momento para ese escultor supremo que es la historia, y tuvo los oídos dispuestos a oír las inevitables exclamaciones que la cinta suscitaba: ¡los grandes hombres también se enamoran!, ¡con cuanta incomprensión tropiezan los grandes hombres!. Esta filmación debía, sin duda, representar el espíritu americano frente al descubrimiento, al ser realizada y financiada en México, sin embargo, la continua ingerencia de especialistas españoles que asumieron mayoritariamente el control de los procesos técnicos y dirección del film frustró esta primitiva orientación, convirtiéndose la cinta en una representación de los tópicos típicos del tema. Sin duda, el momento culminante de la película era aquél en que Colón se enfrentaba al primer indio de su vida, según García Riera "la inminencia de la mezcla de razas, que la supraconciencia histórica permitía adivinar, hacía temer un acercamiento físico prematuro y prohibido"(3).

La visión crítica que no asume el anterior rodaje será sin embargo plasmada por la película de David Mac Donalds: Cristopher Columbus (1949) producida en los Estados Unidos, donde director y realizador del film jugaron un importante papel en cuanto a transmisores de una forma de entender la historia, seguramente influida por la corriente positivista de inicios del siglo XX. La figura de Colón es presentada de una forma realista, lo que le convierte en un personaje creíble: ambicioso, egoísta, generoso y humano. El film, no obstante, a pesar de los méritos reseñados no tuvo buena acogida en la prensa española, puesto que los valores de raza y gallardía que se quería exaltar aparecían enmascarados por una visión peyorativa de los monarcas católicos que, acreedores de todo tipo de críticas por su incumplimiento de las capitulaciones de Santa Fe, parecían títeres del destino en contraposición al resto de los soberanos europeos.

Como antítesis de la anterior aportación, se rodará en 1951

Alba de América, dirigida por Juan de Orduña; película en la que se intentarán hacer patentes las consignas del Movimiento y la exaltación de unos valores tradicionales emanados de la España del Siglo de Oro. En esta ocasión la figura de Colón adquirirá el aire grandioso típico de las producciones hispanas, si bien el mismo se ve contrapuntado por una visión humana del personaje, materializada en las relaciones del mismo con su hijo Diego y el apasionamiento amoroso que siente por Beatriz Enríquez.

Un paso más en el acercamiento a la dimensión humana del marino lo podemos encontrar en la obra de Vittorio Cottafavi Cristóforo Colombo (1968); el mismo director resumía en estos términos su visión del personaje: "cabe comparar a Colón con los primeros pilotos espaciales. Embarcarse en un espacio desconocido hacia tierras que se suponía que existían pero sin saber si se lo lograría alcanzarlas" (4). Sin duda, la mejor escena del film, aquella que orientaba el contenido ideológico de la película, era la del desembarco en América que adquiría un clima de entusiasmo y confusión con un cierto aire ridículo que la hacía huir de la sagrada representación de los hechos históricos, presupuesto que le valiera el rechazo de los estamentos privilegiados del país.

Por último, debiéramos citar aquí una producción reciente en clave de humor sobre el tema, Cristóbal Colón de oficio Descubridor (1981), buena muestra del mal gusto hispánico. En ella desaparecen los tópicos del descubrimiento y el anacronismo es permanente, en tanto que los principales personajes son ridiculizados, Cristóbal Colón es un fullero y los hermanos Pinzón resultan de dudosa adscripción sexual.

Atendiendo al segundo de los parámetros, la mitología del descubrimiento, hemos de destacar que uno de los principales mitos asumido por la filmografía es el de "Eldorado" que de forma directa o indirecta se ve aludido en cuantos planteamientos del tema se han realizado, así Aguirre, la cólera de Dios (1971). El enfoque que se proporciona al problema es radicalmente distinto del tradicional. Se dan tintes de irracionalidad a la aventura, que aquellos hombres con un espíritu a prueba ante cualquier adversidad son capaces de resistir por llegar a un objetivo desconocido.

Hemos de precisar igualmente que el resto de leyendas apenas son asumidas por la filmografía, con excepción, tal vez, de

la de las amazonas aludida en diversas ocasiones cuando los personajes hablan de las rarezas del poblamiento del Nuevo Mundo. Por otra parte, las leyendas que entre los indios generó la presencia de los españoles tampoco quedan demasiado reflejadas, salvo en la cinta de Werner Herzog, donde los caracteres antropológicos del viaje han sido cuidados con premura y podemos percibir el temor que sintieran los indígenas frente al caballo, animal desconocido para ellos, y el hombre de color. Realidades ambas que pasarán a formar parte integrante de la civilización americana.

Como criterio de la validez de un estudio fílmico en cuanto fuente de conocimiento histórico, es de interés correlacionarlo con la producción bibliográfica, aunque la prolijidad de ésta enmaraña y reduce la significación numérica de la filmografía.

Parece ser que los inicios de nuestro siglo coinciden con un incremento de la preocupación de los historiadores por la figura de Cristóbal Colón, tras la celebración en 1892 del cuarto centenario del descubrimiento de América; entre las obras aparecidas en este momento deberíamos reseñar la de John Boyd Thacher: Christopher Columbus (London, 1903-1904), Henry Vignaud: Etudes critiques sur la vie de Colomb (Paris, 1905), Roberto Almagiá: Cristoforo Colombo (Roma, 1918), Rafael Calzada: La patria de Colón (Buenos Aires, 1920), Carlos Pareyra: La conquista de las rutas oceánicas (Madrid, 1921), y Johannes Lieufen: Kolumbus roman von (Berlin, 1922). Estudios todos ellos influidos por la aparición en 1892-1896 de la llamada Raccolta Colombiana, conjunto de catorce volúmenes que precedidos de una crítica de HARRISSE recopilaban gran parte de la documentación existente sobre el destacado marino.

La idea de volver a un análisis de la biografía del descubridor, partiendo de las fuentes, parece latir en estos primeros estudios al igual que en el film Vida de Cristóbal Colón y su descubrimiento de América (1916). En estos momentos también se rodará Le conquérant du nouveau monde (1919) de Roberto Roberti, sobre el que prácticamente nada se puede adjuntar, al tratarse de una película cuya trama argumental es sólo pretexto para que la protagonista Francesca Bertini demuestre sus cualidades interpretativas.

Más significativa que la anteriormente citada resulta la

correlación entre la bibliografía y filmografía española de la postguerra. En uno y otro caso, la búsqueda de unos valores de identidad perdidos en la cruenta guerra civil puede ser el rasgo más sobresaliente. El renovado espíritu español aflora tanto en libros como en películas, donde la figura de don Cristóbal y de la reina Isabel adquieren una fundamental importancia en tanto que el rey Católico y los valedores aragoneses de la idea de la navegación hacia el oeste aparecen ligeramente esfumados, no olvidemos que en el período de 1940-1958 la presión antiparticularista y centralista del régimen del general Franco se hiciera especialmente agobiante, por lo que no es de extrañar que la misma impregne la producción intelectual y artística del país.

En este sentido debiéramos considerar los escritos de Rafael Narbona: Semblanza de la Hispanidad: Grandeza y miseria de Colón (Madrid, 1941), Carlos Pareyra: El colombianismo legendario (Madrid, 1942), J. Bandeyo: Cristóbal Colón. De la leyenda al descubrimiento (Barcelona, 1942), Manuel Ballesteros Gaibrois: Cristóbal Colón (Madrid, 1943), Julio F. Guillén: Colón y la posteridad (Madrid, 1943) y Por qué Colón vino a la Rábida (Madrid, 1944), José Rico de Estasen: Fr. Diego de Deza y Cristóbal Colón (Madrid, 1947), Prudencio Bamdoirena: Encuentro de dos imperios (Madrid, 1948), Pedro de Leturia: Ideales político-religiosos de Colón en su carta institucional del mayorazgo. 1498 (Madrid, 1951) Francisco Alvarez: Cristóbal Colón y el estudio de la Sagrada Escritura (Sevilla, 1952), y Antonio Guardiola: El descubrimiento de América. Cristóbal Colón (Vigo, 1951); y las películas Cristóbal Colón. La grandeza de América (1943) de José Díaz Morales y Alba de América (1951) de Juan de Orduña, homenajes de trascendencia mundial a la figura del insigne descubridor. En ellas se valoran los esfuerzos que la corona española tuvo que realizar para lograr la financiación de la empresa colombina, y la recompensa que por los mismos recibiera al serle entregada la soberanía de las Indias y las almas de sus habitantes para adoctrinarles en el camino hacia Dios, quedando enmascaradas las compensaciones económicas que a los reyes les valiera el descubrimiento.

A destacar los aspectos negativos del mismo se dedicó el film de David Mac Donalds Christopher Columbus (1949), muy en la línea de la bibliografía anglosajona, representada por Samuel

Eliot Morrison: Admiral of the Ocean Sea. A life of Christopher Columbus (Boston, 1942) y la alemana P. Frits Streicher: Spanischen Forschungen der Görresgesellschaft (Münster, 1930) dedicadas a la glorificación de la leyenda negra de la conquista española creada a partir de los escritos del P. de las Casas.

Un tercer momento especialmente creativo en la producción de ensayos sobre la vida del almirante don Cristóbal Colón lo podemos encontrar en el período 1965-1970, quinquenio en que los estudios, prescindiendo del chauvinismo hispano que había caracterizado el anterior período, retoman un acento de mayor objetividad y búsqueda documental parangonable al de los escritos de inicios de siglo. Esta época comenzará con la publicación del libro de Juan Manzano: Cristóbal Colón. Siete años decisivos de su vida. 1485-1492 (Barcelona, 1964) y tendrá su mejor exponente cinematográfico en el film de Vittorio Cottafavi Cristoforo Colombo (1968), película desmitificadora que nos acerca a la vertiente humana del personaje.

Como nota erudita, emanada del deseo de dar un cierto rigor científico a nuestro estudio, hemos intentado establecer estadísticamente si resultaba significativa la aparición de una abundante bibliografía y filmografía en unos años determinados, para ello nos hemos valido del factor de correlación X^2 que intenta establecer la correspondencia entre el carácter cualitativo (año cronológico) y el carácter cuantitativo (número de libros y films sobre el tema aparecidos a lo largo del año). Tal proceder nos ha permitido establecer la existencia de una década colombina por excelencia de 1950 a 1960, momento en que tanto las obras fílmicas como las escritas buscarán en el figura del héroe, Cristóbal Colón, la plasmación del sentir hispano, ese sentir que como el del ilustre almirante convierte a España en un profeta del "nuevo mundo" que choca con la incomprensión de las potencias extranjeras, frente a las que es menester una nueva cruzada, no por la vía de las armas, sino por la de la hispanización cultural que ensalza valores de hermandad, honor y gallardía.

El film se nos revela así como imagen-objeto cuya significación no se reduce a la cinematográfica sino que se integra en el mundo que le rodea y con el que necesariamente se comunica, por ello puede considerarse que la realidad histórica radicaría en la elección del tema, en los gustos del momento, en las nece-

sidades de producción: se trataría de recurrir a la ficción de lo imaginario para definir la realidad. Toda película, pues, posee un valor como documento que se verá reafirmado por la posterior relación del film con el espectador; las películas, pues, son útiles para el estudio de la historia contemporánea, pero ¿hasta qué punto pueden ser utilizadas como documento de épocas remotas? y si pretende erigirse, el cine, en una nueva forma de explicación histórica ¿cómo puede demostrarse su validez para reflejar y debatir el pasado?

NOTAS

1. CAPARROS LERA, José Ma.: El cine político después del franquismo. pág. 34.
2. FERRO, Marc: Cine e historia. pág. 20.
3. GARCIA RIERA, Emilio: Historia documental del cine mexicano. pág. 67.
4. VITTORIO COTTAFVI. pág. 45.

FILMOGRAFIA

Vida de Cristóbal Colón y su descubrimiento de América.
1916

Dir.: Emile Bourgeois

Il conquistadore del mondo
1919

Dir.: Roberto Roberti

Cristóbal Colón. La grandeza de América
1943

Dir.: José Díaz Morales

La manigua sin Dios
1949

Dir.: Arturo Ruiz

Cristopher Columbus
1949

Dir.: David Mac Donald

Alba de América
1951

Dir.: Juan de Orduña

La conquista del Pacífico
1962

Dir.: José Ma. Elorrieta

Cristoforo Colombo
1968

Dir.: Vittorio Cottafavi

La Araucana
1970

Dir.: Julio Coll Castillo

Aguirre der Zorn gottes
1971

Dir.: Werner Herzog

Cristóbal Colón de oficio descubridor
1981

BIBLIOGRAFIA

- CABERO, Juan Antonio: Historia de la cinematografía española. Madrid, Gráficas Cinema, 1949.
- CAPARRÓS LERA, José Ma.: El cine político visto después del franquismo. Barcelona, Dopesa, 1978.
- DEL AMO, Alvaro: Comedia cinematográfica española. Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1975.
- EQUIPO CARTELERA TURIA: Cine español, cine de subgéneros. Valencia, Fernando Torres, 1974.
- FERRO, Marc: Cine e historia. Barcelona, Gustavo Gili, 1980.
- GARCÍA ESCUDERO, José Ma.: La historia en cien palabras del cine español. Salamanca, Cine Club La Seu, 1954.
- GARCÍA RIERA, Emilio: Historia documental del cine mexicano. México, Era, 1970.
- GUBERN, C. BUIXA, FONT, DOMÈNEC: Un cine para el cadalso. Barcelona, Taurus, 1975.
- HERNÁNDEZ, Marta. REVUELTA, Manolo: Treinta años de cine al alcance de todos los españoles. Madrid, Zero, 1976.
- LEFÈVRE, Raymond. LACOURBE, Roland: 30 ans de cinéma britannique. Paris, Cinéma 76, 1976.
- MÉNDEZ LEITE, Fernando: Historia del cine español. Madrid, Rialp, 1965.
- PÉREZ MERINERO, Carlos David: Cine español. Algunos materiales para derribo. Madrid, Cuadernos para el Diálogo, 1973.
- PORTER, Miquel: Història del cinema català. Barcelona, Rialp, 1980.
- Vittorio Cottafavi. Barcelona. Publicaciones de la filmoteca nacional, 1980.

SOBRE SELECCIÓN PREVIA DE FUENTES EXTRANJERAS Y VACIADO DE MATERIAL DOCUMENTAL

Francisco Veiga R.

Intentar llevar a cabo una investigación histórica de ámbito internacional implica siempre un gran problema inicial de información sobre las fuentes a consultar; y no sólo juega la incógnita sobre cual o cuales pueden ser las más apropiadas, sino que también es importante contar con el marco de condicionantes de todo tipo que el centro elegido nos pueda imponer. El autor de esta comunicación debió acudir repetidamente a tal tipo de fuentes en razón de la temática de su tesis de licenciatura y doctoral, relacionadas ambas con la reciente historia de los Balcanes. Sin embargo, ésta no es sólo una experiencia relegada tan sólo a aquellos investigadores centrados en la historia universal, sino que, en muchos casos, puede alcanzar a los que intentan situar la historia de Catalunya en una perspectiva internacional; tenemos a este respecto ejemplos tan conocidos como los de Rafael Aracil o Enric U. Da Cal.

Posibilidades de selección previa desde Barcelona

En cuanto a la primera coordinada propuesta en esta comunicación, la referida a la fase de localización y selección previa de las fuentes a utilizar en el extranjero, un primer obstáculo es siempre el de la "preparación del terreno" desde Barcelona.

En efecto, sorprende y decepciona descubrir lo limitado de las facilidades con que se cuenta; no sólo faltan medios más o menos sofisticados, como podrían ser las terminales de datos con un fondo historiográfico mínimamente rico -las únicas existentes en Barcelona con las que podemos contar los historiadores son el Consorci d'Informació i Documentació de Catalunya (conectado a este respecto con un banco francés y otro norteamericano), y el Servei de Teledocumentació -ESADE (TDOC) (1)-, sino también servicios que en cualquier país de Europa occidental forman parte del universo cotidiano de cualquier estudiante: por ejemplo, el prés

tamo interbibliotecario. En Barcelona sólo funcionan con una cierta competencia los de las bibliotecas universitarias (Autónoma y Central), y los de las bibliotecas de centros culturales extranjeros -especialmente la del British Institute, notablemente eficaz (2)-. El de la Biblioteca de Catalunya es completamente inoperante, aunque de hecho exista sobre el papel.

Faltan asimismo valiosas obras de consulta que, en cualquier biblioteca ahorran cientos de horas de trabajo al investigador, como es el caso de los índices de la Readers' Guide to Periodical Literature, y el International Index to Periodicals (3), con los artículos de fondo de la prensa europea y americana más relevante, clasificados alfabéticamente desde 1920.

Es igualmente desolador el panorama de las fuentes extranjeras sobre la historia de Catalunya o universal, que se pueden encontrar en Barcelona. Ninguna biblioteca posee colecciones mínimamente completas de prensa internacional, con una antigüedad mayor de quince años, a pesar de que tales fuentes de documentación se venden microfilmadas y no son escandalosamente caras. Únicamente podemos contar con algunos fondos raros e incompletos -como los del Ateneu Barcelonès, no demasiado conocidos (4)-, o con aisladísimas excepciones, como es el caso del Archivo Diocesano, que posee fondos microfilmados procedentes de la British Library, sobre la diócesis de Barcelona. El CIDOB comienza a ser una brillante excepción, aunque sus fondos bibliográficos son escasos, así como los títulos de revistas especializadas. Además, Europa es todavía un ámbito muy escasamente trabajado por esta institución (5).

Afortunadamente, las bibliotecas comienzan a tener en cuenta los detallados índices de direcciones y datos sobre bibliotecas, centros de investigación, archivos o micropublicadores de todo el mundo, que hoy se pueden adquirir con facilidad en el mercado -valga el ejemplo de los índices editados por la KG Saur, o los Microform Guide-. A través de ellos resulta muy sencillo ponerse en contacto previo con cualquier potencial fuente de datos, o encargar a un micropublicador el microfilm de un libro o un documento clave para nuestra investigación.

Ahora bien, una vez determinadas las fuentes a que vamos a recurrir, resta aún el doble problema de cómo acceder a ellas, y cómo trabajar sus fondos de manera más eficaz; en otras palabras

debemos resolver como enfrentarnos a ellas.

Basándonos en el tipo de fuentes que el autor de estas líneas hubo de emplear, y en el presupuesto de que disponemos de poco tiempo y no demasiados recursos económicos, podemos establecer y comentar unas categorías generales, así como dar unas pautas muy sencillas de actuación.

Los archivos de los ministerios de Asuntos Exteriores.

En los archivos diplomáticos, donde el autor encontró un voluminoso material documental para su trabajo, cualquier historiador centrado en Catalunya o en el Estado español podría acudir asimismo en busca de datos. En efecto, los consulados y embajadas de los diversos países remiten regularmente a sus capitales informes más o menos detallados sobre la situación política o económica de los países donde están radicados, y otros documentos relativos a intercambios comerciales o contenciosos, que pueden resultar de interés. Tal documentación se halla centralizada y, por lo general, ordenada cronológicamente y por temas. Ofrece, además, la importante ventaja de que no es demasiado difícil acceder a ella, al menos en Europa occidental; en algunos casos, como el de la Gran Bretaña, el archivo del Foreign Office es tan público como pudiera serlo cualquier biblioteca de barrio. La única cortapisa, en todo caso, la constituye el margen de años que las autoridades de cada país consideran como reservados, que pueden ser relativamente variable, yendo de los treinta a los cincuenta años. En cualquier caso, nunca está de más proveerse de un par de cartas de recomendación de nuestro director de tesis o tesina, y escribir por adelantado a la embajada española a fin de que nos expida, asimismo, un documento acreditativo.

En cuanto a la calidad de la documentación, no podemos ceñirnos a un criterio genérico; en el caso de que el servicio diplomático de un Estado determinado disponga de una cierta tradición, de un veterano "savoir faire", se suele traducir en la calidad de los despachos remitidos; tal es el caso, por ejemplo, de la clásica diplomacia francesa, o de la italiana bajo el régimen fascista, a la que éste impulsó y exigió una actuación eficaz. Por otra parte, una diplomacia más anticuada, desorganizada o raquítica, como la de Madrid, puede ver compensados sus esfuerzos estructurales por las relaciones de compadrazgo o clientelismo

que determinados embajadores o secretarios lograran establecer en tal o cual país. Los resultados del recurso al material documental diplomático son, por tanto, algo azarosos, pero en modo alguno resulta desdeñable tentar esta vía.

No queda sino advertir que, aunque pueda resultar sorprendente, los medios de reproducción que poseen estas instituciones pueden ser notablemente absoletos o hasta inexistentes, y, en la mayoría de los casos, caros. Así, los archivos del Ministère des Affaires Etrangères, sólo cuentan con un aparato microfilmador (6 lo que encarece notablemente la reproducción de documentos. El Archivio Storico del Ministero degli Affari Esteri, en Roma, a pesar de que posee una apariencia moderna en su organización y funcionamiento, ofrece a los investigadores un par de arcaicas máquinas fotocopadoras que el cliente debe hacer funcionar a base de las relativamente escasas monedas de cien liras, con las consiguientes molestias a la hora de pasar por los controles electrónicos de las puertas, cargado con calderilla.

Bibliotecas en el extranjero: algunas consideraciones.

Con respecto a las grandes bibliotecas, resulta realmente ocioso el intentar, en el ámbito de esta breve ponencia, arañar la superficie del inmenso catálogo de las existentes en Europa, con todas sus posibilidades documentales con respecto a Catalunya o el Estado español. En cualquier caso, se debe insistir en que la información detallada de base que suministra cualquiera de los numerosos catálogos existentes -como el de la editorial KG Saur, ya mencionado-, abre enormes perspectivas de información previa sobre el centro a visitar; información previa que, a menos que se posea una beca o la posibilidad de residencia estable en la capital elegida, es totalmente recomendable para poder llevar a cabo una cierta pre-selección, cálculo de tiempo aproximado, etc. Lo peor que puede ocurrirle al investigador es acabar soportando el suplicio tantálico de verse desbordado por los fondos de una biblioteca en el extranjero, cuando dispone de un tiempo limitado.

Relacionado con lo anterior, casi huelga aconsejar sobre la necesidad de procurar trabajar el máximo de documentación o bibliografía, teórica o documental, antes de partir en viaje de investigación al extranjero. Una vez allí, se trataría, sobre to

do, de reproducir mecánicamente el material interesante. Para ello, sobre todo en el caso de las hemerotecas y documentos de primera mano, es interesante tener en cuenta el recurso a la microfilmación: aunque aparentemente onerosa, puede resultar más que rentable si nos ahorra semanas de residencia en una capital extranjera. Por poner un ejemplo concreto, en febrero de 1983, el autor de esta comunicación pagó unas quince mil pesetas por la microfilmación de tres meses íntegros de un diario, en la Biblioteca Nacional austríaca, un precio reducido si lo comparamos con el presupuesto necesario para residir en Viena más de dos semanas, sin contar lo que supone en comodidad el tener a mano todo ese material en un envoltorio reducidísimo.

Fuentes pequeñas y dispersas

Para terminar, no debemos olvidar toda una amplia constelación de pequeñas bibliotecas especializadas, de recónditas colecciones o asociaciones privadas, de "círculos de amigos de", etc. Así, en el bien provisto Centre de Documentation Juive Contemporaine (CDJC) de París, puede encontrar bibliografía y aun documentación -e incluso direcciones de asociaciones privadas de todo tipo-, el estudioso de cualquier tema relacionado con las minorías hebreas en Europa. Igualmente, en una hipotética asociación belga de excombatientes en las Brigadas Internacionales, el historiador podría encontrar no sólo datos sobre estas unidades en la guerra civil española, sino, pongamos por caso, investigar incluso sobre los métodos organizativos del Comintern.

En muchos casos, el repertorio bibliográfico o documental es muy restringido, o incluso inexistente -especialmente en el caso de asociaciones privadas o semi-oficiales-, lo que hace que la recogida de información se refiera sobre todo al testimonio directo de sus miembros, a una colección de fotografías o de correspondencia. Por nuestra parte, incluso, podemos obtener una información, solucionar una duda, etc., a través de una simple carta, una corta entrevista, o cualquier otro medio que suponga una exigua inversión de tiempo. El problema principal reside, en este terreno, en la localización de tales fuentes.

En estos casos en que sí es más difícil encontrar referencias a través de los índices de bibliotecas o asociaciones científicas, el azar es un camino frecuente, sobre todo si se combina

con una cierta curiosidad, constancia o deducción, es decir, ese tópico "sexto sentido" que cualquier investigador de un tema determinado acaba desarrollando. Pero naturalmente, la experiencia personal o el fichero de otro historiador especializado puede ser el camino más corto y selectivo para comenzar a contactar con esos pequeños archivos especializados, o asociaciones poco menos que de amigos; así, sólo un Ferrer Benimeli puede precisarnos que el archivo del Gran Oriente de La Haya contiene una excelente colección de revistas y documentación de gran utilidad para el historiador de la masonería, sea catalana o rumana. Por último, se puede comenzar tanteando el terreno a partir de organismos culturales o de propaganda, radicados en Barcelona o Madrid; así, para el investigador interesado en los países árabes, la Oficina Al-Yamahiria Arabe Libia Popular Socialista en Madrid, puede representar un potencial vivero de pistas a seguir; y lo mismo podría decirse del Centro de Estudios Brasileños, o la Asociación de Relaciones Culturales España-Israel, en Barcelona.

Para terminar, sólo quedaría considerar que, si bien la historia contemporánea no deja demasiado lugar para las innovaciones técnicas espectaculares, no está de más insistir en la necesidad de comenzar a utilizar activamente una serie de herramientas enormemente manejables y útiles, como el microfilm. Y no me refiero tan sólo con ello a ese vastísimo ámbito del mercado de compra-venta, con sus interminables catálogos de periódicos, documentos u originales literarios. El notable avance de las técnicas fotográficas permite hoy al historiador elaborar sus propios microfilms a partir de objetivos de 55 mms., adaptables a cámaras reflex, o empleando pequeñas cámaras Minox, de un costo razonablemente accesible y películas adaptables a condiciones luminosas adversas -prescindiendo de focos-, y aptas para no profesionales. Con tal material, el investigador adquiere una gran capacidad de adaptación a situaciones imprevistas -mucho más frecuentes de lo que se piensa-, como pueden ser el que una determinada biblioteca no posea medios de reproducción, o que un particular se niegue a prestarnos por unos días una valiosa colección de documentos; eso sin contar con la posibilidad de reproducir rápidamente gráficas, mapas, o fotografías.

NOTAS

1. Los distribuidores de bases de datos (hosts) con que opera el CIDC para Ciencias Sociales son: DIALOG Service y Questel actualités (que a su vez recurre al CNRS). Aparte de estas fuentes, la única posibilidad que le queda al estudioso catalán es la de viajar a Madrid y utilizar el banco de datos del Instituto de Información y Documentación en Ciencias Sociales y Humanas (I.S.O.C.), o recurrir al clásico viaje a París o Londres en busca de otros bancos.
2. Naturalmente, el préstamo desde el British Institute sólo se realiza con la British Library. Otra posibilidad interesante a que se puede recurrir desde esta institución, o desde las bibliotecas universitarias, es la que ofrece la Lending Division, esto es, la obtención directa de fotocopias de las obras que se desee.
3. El International Index to Periodicals se refiere a la prensa europea occidental, mientras el Reader's Guide to Periodical Literature se centra en la norteamericana. Sólo en la Biblioteca Nacional se pueden encontrar algunos volúmenes, especialmente de la primera de ambas publicaciones.
4. En la hemeroteca del Ateneu se encuentran títulos ciertamente singulares, junto a grandes periódicos europeos, desgraciadamente, en colecciones muy incompletas; la tónica general es la irregularidad.
5. El CIDOB es, sobre todo, un importante centro de contacto con renombrados especialistas, nacionales o internacionales, o de pujantes grupos de trabajo.
6. Al menos esto era así a primeros de 1981.

FONTS DE DOCUMENTACIÓ: EL CENTRE D'INFORMACIÓ I DOCUMENTACIÓ INTERNACIONAL A BARCELONA

**Anna Borrull i Munt
Ramon Pelegrí i Pinyes**

El C.I.D.O.B. (Centre d'Informació i Documentació Internacionals a Barcelona) és una plataforma de recerca, de debat i de formació pel que fa a la realitat internacional, en la qual hi participen nombrosos professionals i institucions de casa nostra. El CIDOB pretén oferir una infraestructura de serveis i consulta per a estudiosos de les Relacions Internacionals, i fer possible, així, un debat constant sobre aquests temes -en el qual hi és cridat a participar el públic- en els seus diversos vessants: econòmic, polític, històric, cultural...

El CIDOB fou creat tot recollint l'experiència pràctica de més de 250 cooperants que, des del 1959 fins al 1973, treballaren a l'Amèrica Llatina i a l'Àfrica sota la responsabilitat d'Agermanament. La crisi de cooperació de finals dels anys 60 i de primers dels 70, juntament amb la manca constant i angoixosa de finançament, produïren un replegament, a fi d'incrementar les activitats de sensibilització i d'estudi del Tercer Món en el nostre país.

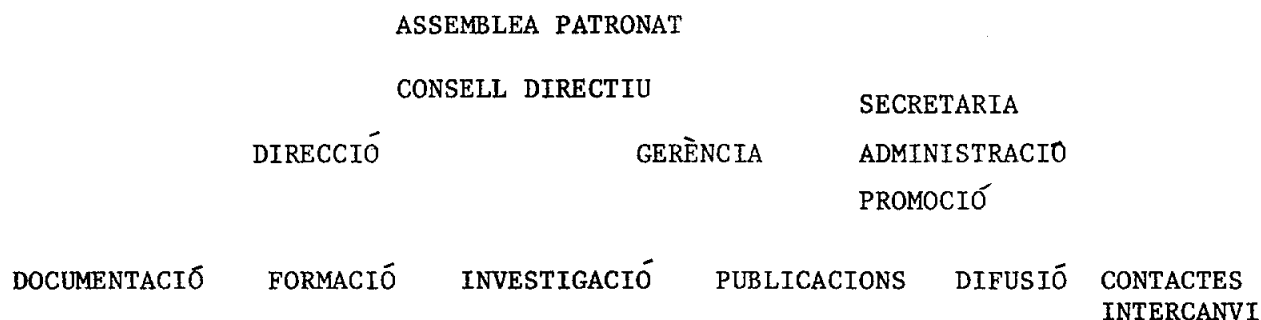
Per això fou creat el "Centre d'Informació i Documentació de Barcelona sobre el Tercer Món" (CIDOB-TM). Les finalitats del CIDOB-TM, entitat legalitzada com a associació civil l'any 1973, eren la formació d'un Fons Documental que garantís i servís de base a l'estudi de la problemàtica internacional, en especial els del desenvolupament, i fessin possible una sensibilització seriosa i responsable de la nostra societat. Així, tan bon punt aquesta societat fos capaç de respondre en el marc institucional, hom podria pensar de bell nou en possibles activitats de cooperació.

Així doncs, el CIDOB-TM es transformà l'any 1978 en CIDOB, esdevenint una Fundació, a partir de la reforma política de l'Estat espanyol, que facilità la integració de la mateixa Administració, i creà així una Entitat privada que gaudís per una banda

d'una àmplia base representativa, gairebé popular, i per l'altra d'una garantia de continuïtat a partir del finançament vehiculat a través d'un Patronat. Actualment, el Patronat de la Fundació aplega les Entitats següents (ordenades per ordre alfabètic):

Agermanament
 Ajuntament de Barcelona
 Associació de mestres "Rosa Sensat"
 Col·legi Oficial d'Aparelladors de Catalunya
 Col·legi Oficial de Doctors i Llicenciats de Catalunya
 Col·legi Oficial d'Economistes de Catalunya
 Col·legi Oficial d'Enginyers de Catalunya
 Comissions Obreres de Catalunya
 Diputació de Barcelona
 DRISDE (Dirección General de Relaciones Informativas y Sociales de la Defensa), del Ministerio de Defensa.
 Instituto de Cooperación Iberoamericana
 Unió General de Treballadors de Catalunya
 Universitat Autònoma de Barcelona
 Universitat de Barcelona
 Universitat Politècnica de Catalunya

ORGANIGRAMA

ACTIVITATS

En el sí del CIDOB hi ha diverses seccions o àrees de treball que funcionen de manera permanent al llarg de l'any, i que pretenen recollir tot un seguit d'iniciatives i programes de treball. Les seccions que ara per ara funcionen són les següents:

Àfrica negra
 Amèrica llatina
 Cooperació
 Estudi de la pau i dels conflictes

El fet religiós i el canvi social
 Món àrab. Mediterrània
 Petits països i territoris
 Relacions i política internacionals

SERVEIS

El CIDOB, com a centre obert al públic, i atenent a les seves prioritats de sensibilitzar i de formar, ofereix tot un seguit de serveis, entre els quals podem destacar:

1. Consulta del Fons Documental
2. Cursos i Seminaris (Vegeu document annex núm.1)
3. Recerca
4. Publicacions: Revista Afers Internacionals
 Dossiers CIDOB
 Dossiers de Debat
 Dossiers d'Estudi
 Dossiers CIDOB-Rosa Sensat
 Sobre Pau
5. Conferències i Taules Rodones

CONTINGUT

Anem a exposar ara quin és el contingut del Fons Documental de CIDOB per tal de veure'n les possibilitats que ofereix als historiadors. Val a dir que la major part del material comprèn el període des del 1945 ençà, en particular a partir dels anys 60.

ARXIUS

El CIDOB disposa de tot un seguit d'arxius, cadascun dels quals conserva un determinat tipus de material.

1. Llibres: La Biblioteca es troba dividida en dues seccions:
 - a) general: de caire temàtic
 - b) geogràfica: països, regions continentals, zones intercontinentals.

La classificació es troba basada en un sistema nostre, adaptació de certs aspectes del CDU, amb la incorporació de tota la temàtica que interessa a CIDOB i que en el CDU pràcticament no hi apareix reflectida. (Vegeu Sistemes de Classificació).

2. Documents: Aquest arxiu està organitzat per autors i per l'ordre d'entrada en el Centre. L'ordenació és numèrica.

3. Hemeroteca: En aquest arxiu s'inclouen totes les revistes i publicacions de caire periòdic. (Vg. Hemeroteca).

4. Sumaris: És la recopilació dels distints índexs de cada publicació periòdica, per tal de facilitar-ne la seva consulta.

5. O.C.I.: L'arxiu d'Organismes i conferències Internacionals (O.C.I.) és pensat per aplegar els materials propis dels mateixos, ordenat alfabèticament segons la seva pròpia classificació.

6. Anuaris: En aquest arxiu s'emmagatzemen, en seccions particulars, els anuaris de què disposa el Centre, segons ordenació temàtica.

7. Revisió de Diaris: Des de 1974 són retallades i arxivades les notícies referents als O.C.I. i als àmbits geogràfics d'interès als objectius del Centre. Hom pot disposar dels diaris i períodes següents:

- Le Monde (des del 1974)
- La Vanguardia (des del 1974 al 1977 inclusiu)
- El País (des del 1978)

8. Periodístic V.A.: Aquest arxiu és un dipòsit fet de franc i pertanyent a Víctor Alba, que té diverses seccions: temes, països, bibliografies, biografies, dibuixos...

FITXERS

A més dels arxius, i per facilitar-ne l'accés i la consulta, hom disposa de tot un seguit de fitxers.

1. Temàtic: Ordenat per ordre alfabètic de les temàtiques tractades.

2. Toponímic: Seguint l'ordre establert en la relació corresponent, cada país, zona o regió es troba subdividida en apartats temàtics.

3. Autors de Llibres: Cada llibre disposa de la seva fitxa, entrada en el fitxer per l'autor corresponent, seguint l'ordre alfabètic.

4. Autors de Documents: Cada document disposa de la seva fitxa, entrada per l'autor corresponent, seguint l'ordre alfabètic.

5. O.C.I.: El material es troba ordenat pel nom de cada OCI, seguint un criteri alfabètic i amb apartats segons la seva pròpia classificació.

6. Sistemàtic de Llibres: Ordenat pels temes del Sistema de Classificació propi i subordenat per àmbits geogràfics.

Per tal de tenir una idea de l'abast del contingut del Fons Documental de CIDOB, veurem a continuació alguns dels temes que s'hi troben recollits.

SISTEMA DE CLASSIFICACIÓ

a) ECONOMIA

Agricultura
 Desenvolupament
 Subdesenvolupament
 Cooperació i Ajuda
 Planificació
 Teoria Econòmica
 Economia Internacional
 Economies Nacionals o Regionals
 Indústria

b) POLÍTICA

Colonialisme
 Exèrcit
 Guerra
 Imperialisme o Intervencionisme
 Militarisme
 Desarmament
 Política Interior
 Govern
 Minories Nacionals
 Política Exterior i Relacions Internacionals
 específiques
 Política de Defensa
 Partits i Moviments Polítics
 Relacions Internacionals
 Seguretat
 Política de Blocs

Diàleg Nord-Sud
 No Alineament
 Pensament Polític
 Racisme
 Repressió i Violència

c) RELIGIÓ

Catolicisme
 Sociologia religiosa
 Església i Societat
 Missions
 Religions
 Teologia

d) SOCIOLOGIA

Comunicació
 Demografia
 Dona
 Educació
 Pedagogia
 Civilització (cultura i ideologia)
 Antropologia
 Comportament Humà
 Fam
 Sociologia política
 Classes Dominants
 Classes, Sectors i Moviments Socials diversos
 Obrers
 Camperols
 Estudiants
 Solidaritat
 Revolució (canvi social)
 Pau
 Pacifisme
 Sanitat
 Sociologia

e) DIVERSOS

Art
 Biografies
 Ciència
 Filosofia

Geografia
Ecologia
Organització de l'Espai
Història
Lingüística
Literatura
Tecnologia

A partir de gener del 1985 es començarà a informatitzar tot el Fons Documental de CIDOB que vagi entrant a partir d'aleshores. Aquest servei representa un element més de cara a la modernització del Centre, i permetrà intercanvis amb d'altres Centres d'arreu del món.

ANNEX NÚMERO 1: PROGRAMA DE CURSOS 1983-84CURSOS RELACIONS INTERNACIONALS

. Curs de Relacions Internacionals

1. Europeïsmes: Organitzacions internacionals a Europa.

4 Sessions: 8-10-15-17 de Novembre

Prof.: Jordi García Petit.

2. Europa: Polítiques de Seguretat i Defensa

6 Sessions: Dimarts-Dijous del 22 de Novembre al 8 de
Desembre.

Prof.: Jesús Ma. Rodés.

3. Les Relacions Internacionals de les Comunitats Europees.

- a) Procés d'Institucionalització de les Comunitats europees

3 Sessions: 10-12-17 Gener.

Profra.: Victoria Abellán.

- b) Relacions exteriors de les Comunitats Europees

8 Sessions: 10-12-17 Gener.

Prof.: Josep Ribera.

- c) Conseqüències per Espanya del procés d'integració a les
-
- Comunitats Europees.

3 Sessions: 16-21-24 de Febrer

Prof.: Joan Clavera

4. Europa i la nova guerra freda: Punt d'inflexió?

6 Sessions: Dimarts-Dijous del 8 al 29 de març

Profs.: J.J. Navarro Arisa,
Carmen Claudin,
Pere Vilanova.

- . La Mediterrània dins les Relacions Internacionals(1945-1983)

8 Sessions: Dimarts-Dijous del 2 al 28 de Febrer

Profra.: Esther Barber.

- . La possibilitat del neutralisme i la política dels països no
-
- alineats

4 Sessions: 6-8-15 de Febrer

Prof.: Juan Piñol.

CURSOS POLÍTICA INTERNACIONAL

- . Les Relacions Hispano-franceses. Conflicte i Cooperació.
2 Sessions: 5 i 6 de Desembre
Prof.: Jordi García Petit.
 - . La política Exterior dels Estats Unit d'Amèrica 1945-1983
6 Sessions: Dilluns i Dimecres del 7 al 30 de Novembre
Profra.: Esther Barber.
 - . Espanya en el Nord-Oest de l'Àfrica
4 Sessions: 21-22-23-24 de Febrer
Prof.: Víctor Morales.
 - . La Política Colonial espanyola en el Golf de Guinea
8 Sessions: Dilluns i Dimecres del 5 de Març al 2 d'Abril
Prof.: Gonzalo Sanz
 - . Polònia: Societat i Estat 1945-1983
8 Sessions: Dilluns i Dimecres del 9 de Gener a l'1 de Febrer
Profra.: Margot Pascual.
 - . La Política exterior soviètica 1945-1983
4 Sessions: 7-14-21-28 de Març
Profra.: Lídia Vilalta.
-
- El problema de la història d'Al-Andalus
8 Sessions: Dimarts-Dijous del 6 al 29 de Març
Prof.: Miquel Barceló.
 - Quina educació en el països subdesenvolupats?
7 Sessions: Dimarts-Dijous del 3 al 24 de Novembre
Profra.: Ma. del Carme Alemany.
 - Els microestats més petits del món
6 Sessions: 6-8-10-13-15-17 de Febrer
Prof.: Lluís Mallat.

CURSOS IBEROAMÈRICA

- . Història Amèrica Llatina
 - I Amèrica Pre-hispànica
 - 7 Sessions: Dilluns-Dimecres del 24 Octubre al 16
novembre
 - Prof.: Jordi Gussinyer
 - II Amèrica Colonial. Ss. XVI-XVIII
 - 7 Sessions: Dilluns-Dimecres del 21 de Novembre al
12 Desembre
 - Profs.: Ma. Teresa Tubiri i
Javier Laviña.
 - III Amèrica Contemporània. Ss. XIX-XX
 - 12 Sessions: Dilluns-Dimecres del 16 de Gener al
22 de Febrer
 - Prof.: Pilar García,
Ma. Dolors Gonzales,
Miquel Izard.
- . La inserció d'Amèrica Llatina en l'economia mundial. 1970-80
 - 6 Sessions: Dimarts-Dijous del 10 al 29 de Novembre
 - Prof.: Pedro Talavera.
- . La Política econòmica monetària a Xile i Argentina
 - 10 Sessions: Dilluns i Dimecres del 2 de Novembre al
5 de Desembre
 - Prof.: Antoni Santamaría
- . El model econòmic centro-americanà
 - 4 Sessions: 3-5-10-12 d'Abril
 - Prof.: Luis de Sebastián

ANNEX NÚMERO 2: EL CIDOB EN XIFRES

	<u>CURSOS</u>	<u>80-81</u>	<u>81-82</u>	<u>82-83</u>	<u>83-84</u>	<u>Total</u>
Llibres		96	142	465	1.110	5.098
Documents		569	706	668	1.123	6.211
Cartografia		-	-	99		
Publicacions periòdiques		33	77	79	85	427
Fitxes		-	-	-	-	88.000
Socis		129	195	106	110	540
Lectors		296	251	344	447	2.151
Consultes		2.105	1.536	1.598	1.490	-
Material consultat		5.790	5.727	5.703	5.805	-
Cursets		6	10	11	16	-
Alumnes		176	182	216	181	-
Professors		15	20	25	25	-
Grups de treball		-	2	6	6	-
Debats oberts		5	5	6	8	-
Dossier-CIDOB		-	-	1	3	-
Dossiers d'Estudi		-	9	5	3	17
Dossiers de Debat		5	5	4	18	-
Revista "Afers Internacionals"		-	-	1	3	4
Fotocòpies		-	40.112	45.039	48.000	-

GRUP D'ESTUDIS INTERNACIONALS (G.E.I.): PRESENTACIÓ I MANIFEST

F. Veiga
R. Pelegrí

El G.E.I. (Grup d'Estudis Internacionals) és una institució legalitzada, composta per doctors, llicenciats i investigadors universitaris del camp de les ciències socials centrats en un àmbit de treball internacional. Per això els seus membres mantenen reunions periòdiques, intercanviant informació i editant un full que es distribueix de franc i que apareix mensualment, on és tractada una àmplia gamma de camps, des d'informació sobre centres de recerca a suggerències sobre eines i sistemes de treball d'investigació.

El G.E.I. també es compromet a divulgar en els centres universitaris, la tasca d'aquells investigadors novells o desconeguts que ho desitgin, organitzant conferències o seminaris o bé per aquells mitjans que hom consideri més efectius. Ateses les dificultats de tota mena que comporta un treball de recerca fora de les nostres fronteres, el G.E.I., a través dels seus membres i contactes diversos, intentarà d'ajudar amb adreces, cartes de presentació, suggeriments o informacions de tota mena -incloent-hi les referents a la subsistència material, si això fos possible-, o bé aquells directors de treball més adequats a cada investigador la tasca del qual s'estigui iniciant.

Una altra tasca del G.E.I. consisteix a indicar a les biblioteques, els departaments universitaris i els centres d'investigació les obres de consulta, els mitjans materials o els serveis que els manquen que fóra interessant d'adquirir o renovar, a fi de facilitar la tasca dels potencials estudiosos, centrats en l'àmbit internacional.

El G.E.I. pensa que, en el context de les ciències socials en general, i en el de la història en particular, cal potenciar els estudis de tipus internacional, fins ara molt abandonats entre nosaltres. Creiem que Catalunya pot ésser una plataforma ideal per estudiar tot un seguit d'àrees com l'Amèrica Llatina,

el Nord d'Àfrica i l'Europa Oriental-Balcans, aportant el nostre particular punt de vista català dels esmentats estudis, emprant-los també per situar Catalunya en un context europeu. No hem de considerar utòpica, per tant, la possibilitat d'assolir a termini mig la creació d'una escola historiogràfica catalana amb veu i vot més enllà de les nostres fronteres.

Hom ha argumentat en moltes ocasions que això no és possible, per causa que l'aparell institucional de relacions exteriors de l'Estat espanyol radica a Madrid. No obstant això, hom oblida també que a Catalunya els projectes culturals de volada s'han aconseguit gairebé sempre a partir de la iniciativa privada dels seus ciutadans; sense deixar de banda, per cloure, que la tradició i el prestigi de les anàlisis històriques pròpies avalen amb amplitud els estudis catalans en el context internacional.

HISTÒRIA LOCAL

LA HISTÒRIA LOCAL I COMARCAL: LA RIBERA DEL XÚQUER

Salvador Calatayud Giner
José M. Fernández Ros

L'estadi de desenvolupament en què es troba la historiografia al País Valencià pot qualificar-se, sense exageració, de relativament avançat. Si comparem amb la situació assolida a països com França o Gran Bretanya, d'on, invariablement, ens vénen mètodes i temàtiques, és evident la distància que ens en separa; però atenent al que és el nivell d'altres parts de l'Estat espanyol i, sobretot, si considerem el gran progrés dels darrers anys, podem arribar a aquest optimisme moderat. Si establírem fases en l'evolució historiogràfica, podríem dir que hem ultrapassat un primer moment en el qual, sense excessiu suport documental ni investigador, s'han formulat, per part de destacats historiadors i economistes -molts d'ells forasters- una sèrie d'hipòtesis i d'interpretacions sobre la nostra història, les quals han orientat i dirigit des d'aleshores el treball dels historiadors. Alhora, s'ha acomplert en gran mesura la necessària tasca de trencament amb els mites històrics anteriors, alguns d'ells molt arrelats entre els valencians. Ens trobem, doncs, al moment de l'acumulació de dades a través dels estudis monogràfics, en molts casos determinats per aquelles primeres hipòtesis de partida. Aquests estudis són cada vegada més diversos quant a la temàtica (i amb la incorporació cada cop més ràpida de les darreres preocupacions dels historiadors europeus), i cada vegada més circumscrits cronològicament i geogràfica. Òbviament, amb la proliferació de les investigacions històriques s'ha produït l'alteració o el rebuig d'algunes de les hipòtesis inicials, elaborades més amb la intuïció que amb la deducció. En qualsevol cas, no hem assolit encara -comencem, però, a estar en situació de fer-ho- l'etapa de la integració dels estudis monogràfics en síntesis sòlides i fonamentades (1).

En aquest context és on pren tot el seu significat la història comarcal o local, és a dir, els estudis que tenen com a àmbit

geogràfic el poble o la comarca, una de les moltes maneres de concebre la investigació monogràfica. No es pot parlar encara, però, d'una història local (2) en el ple sentit del concepte, tal i com s'interpreta, per exemple, a Gran Bretanya, és a dir, amb una certa tradició d'historiadors locals i una infraestructura que done cabuda i canalitze el seu treball. Tanmateix és cert que, en algunes zones localitzades, són evidents ja la proliferació d'estudis circumscrius als àmbits que hem anomenat, així com els inicis de la infraestructura esmentada. Aquest desenvolupament de la història als pobles i a les comarques prové d'una doble exigència: en primer lloc la de la historiografia acadèmica necessitada del suport d'estudis monogràfics; i, per una altra part, i sense que es tracte d'una raó banal, la de la demanda de la pròpia població interessada en conèixer el passat del seu àmbit de vida més immediat. Amb la suma d'aquests dos factors, són cada vegada més els professionals de la història que des de la universitat o des del poble fixen la seua atenció en aquest tipus d'estudis. Els resultats comencen a ésser palesos en comarques com la Marina, la Ribera del Xúquer o l'Horta de València.

Metodològicament, aquesta historiografia incorpora les noves orientacions i tècniques, tal i com van sent assimilades als cercles universitaris, la qual cosa comença a fer realitat el fet que el lloc d'elaboració de la història no es ja únicament i exclusiva l'acadèmic, sinó que des de la creació individual dispersa o els centres oficials -com arxius i biblioteques- hom escriu i fins i tot hom publica. El pas donat respecte a la situació anterior no és, però, tan sols quantitatiu: el fet fonamental és que ha quedat enrere la tradicional concepció dels cronistes més o menys oficials que identificaven història amb noms, fets, anècdotes i efemèrides destacades, donant com a resultat cròniques localistes absolutament tancades dins l'àmbit del poble i sense cap utilitat historiogràfica llevat la de proporcionar dades i informacions que la freqüent destrucció dels arxius feia irrecuperables. Comptats són els pobles que no tenen la seua "Història" particular, habitualment panegírica de persones i esdeveniments i que, en la majoria dels casos, accompléix la funció de promoure l'orgull localista, contribuint a l'aglutinament ideològic d'una determinada comunitat al voltant d'uns determinats valors. Els mitjans per arribar-hi són l'accentuació de les particulari-

tats glorificades o la conversió en particular i propi d'allò que es general o comú; fins i tot el denigament dels forasters té també el seu paper en aquest discurs gens neutre. La historiografia que avui comença a prendre vol als pobles i respecte als pobles es ben bé una altra cosa: la limitació geogràfica de l'àmbit d'estudi respon a l'exigència de l'especialització monogràfica, i la interrelació de la investigació concreta amb els processos generals constitueix el fonament del treball d'aquests historiadors. En qualsevol cas, les possibilitats encara no explorades de la historiografia local són considerablement més nombroses que els resultats ja obtinguts; pensem, per exemple, en la potencialitat dels nostres arxius -parroquials, municipals, privats, d'organismes de reg, etc.- per a la microhistòria (3).

El nostre objectiu a través de les presents pàgines es fer un repàs apressat al desenvolupament d'aquestes tendències en una comarca concreta, que és, a més, una de les més avançades del País pel que respecte a la producció historiogràfica. Es tracta de la Ribera del Xúquer, i pretenem que l'estudi de les condicions concretes d'aquesta zona ajude no sols a conèixer part de la història que hom escriu al País, sinó també a veure la plasmació pràctica de les qüestions teòriques a què abans hem fet menció.

És necessari començar aquest repàs amb unes referències al que constitueix el suport principal de la investigació històrica: la documentació. Tal vegada el canvi més visible esdevingut en els darrers anys al camp de la historiografia local siga el referent als arxius municipals. Des d'una situació, cap al 1978, caracteritzada pel més palès abandonament dels fons documentals dels distints arxius, s'ha passat a una millora substancial tant pel que respecte a la ubicació i cura dels documents, com al personal dedicat al manteniment dels arxius. Amb les iniciatives de la Diputació Provincial i d'alguns ajuntaments, es va procedir des de l'any 1978 a la catalogació de tots els arxius tant municipals com parroquials de la comarca (4). Posteriorment, alguns arxius, que es trobaven en un estat d'absolut desordre, han estat organitzats i inventariats; és el cas de l'Arxiu Parroquial de Carcaixent i els municipals de Sumacàrcer, Algemesí, Benimodo, etc. Excepcional és l'exemple de l'Arxiu Municipal d'Alzira, que compta ja amb part del seu fons documental microfilmada, així com

amb els mitjans tècnics adients. En definitiva, tota una sèrie de realitzacions que, en el transcurs de molts pocs anys, han augmentat notablement les possibilitats de consulta i han facilitat així el treball als investigadors. Tot això no significa, però, que els problemes hagin estat desterrats: són molts encara els arxius que romanen desordenats, sense catalogar i pràcticament vedats als estudiosos. Els problemes generals a tota la xarxa nacional d'arxius (5), són ací també palesos: manca de locals adequats i de personal qualificat i suficient; inadequació de l'organització administrativa; entrebancs a la consulta; deteriorament dels documents; etc. Fins i tot ens trobem enfront del problema greu del perill de destrucció o desaparició dels arxius; una qüestió com aquesta, que sembla pertànyer a altres segles, és avui plenament vigent i les inundacions del Xúquer del 1982 ho han demostrat: arxius com els de Carcaixent i Algemesí han sofert pèrdues irrecuperables. La situació, per tant, necessita encara molts esforços i dedicacions per a ésser plenament normalitzada.

En parlar de l'estat dels arxius municipals cal referir-se a la figura de l'arxiver, clarament revaloritzada els darrers anys. Amb l'arribada de les primeres corporacions democràtiques, impulsores de les millores que ja hem constatat, s'ha procedit també a cobrir places funcionaries d'arxiver que en alguns llocs estaven congelades o bé no existien. Això ha donat accés a una sèrie de joves historiadors professionals, amb escassa experiència arxivística però amb una gran preparació teòrica, que han donat un important impuls a la millora i disponibilitat dels fons documentals. En alguns casos, l'arxiver no s'ha quedat en un pur conservador de la documentació que li ha estat confiada, sinó que ha estat configurat com un vertader animador tant de la investigació historiogràfica, com de tota mena d'activitats culturals i iniciatives que han configurat eixa figura nova i ben caracteritzada, que s'escapa de les simples funcions administratives. Així ha esdevingut amb arxivers-historiadors (i en algun cas cronistes) com Antoni Furió a Sueca, Francesc Torres a Carcaixent -continuant la tasca iniciada pel seu antecessor Víctor Oroval-, Aurelià J. Lairón a Alzira o J.A. Domingo a Algemesí, tots ells autèntics impulsors i organitzadors de l'activitat historiogràfica comarcal. Pel que respecte a la política cultural dels municipis, que ha donat lloc a totes aquestes realitzacions, cal preci

sar, però, que en molts casos s'ha aturat després d'un cert entusiasme inicial, en funció d'altres prioritats i que, en la majoria de pobles tendeix a privilegiar manifestacions culturals de major espectacularitat i immediatesa, en detriment d'altres menys visibles i de resultats més a llarg termini, com és tot el relacionat amb els arxius.

Caracteritzada la infraestructura de la investigació als pobles de la Ribera, cal parlar ja dels estudis i treballs que han anat sortint els darrers anys. En aquest sentit, podríem distingir tres tipus d'estudis i, per tant, d'historiadors: els tradicionals, escassos però encara presents; els acadèmics o universitaris que arriben a l'estudi local partint de preocupacions generals i que, generalment, recorren a arxius generals i en menor mesura, als locals; i, finalment, els que es fan des del poble o la comarca i que corren a càrrec d'arxivers, ensenyants de batxillerat (en escassa mesura), amateurs i, sobretot, llicenciats en atur. Precisament la forta presència d'aquests darrers, en l'abundant producció historiogràfica recent, ens fa pensar si aquesta producció no seria un fenomen purament conjuntural, tant pel fet que els joves historiadors ho són en tant no se'ls presenta altra sortida professional, com per la mateixa provisionalitat d'aquesta situació. En qualsevol cas, resten els resultats, normalment positius, i la iniciació en la investigació de nombrosos professionals, iniciació que després, des dels seus distints àmbits de treball pot ésser continuada. Són molts els estudis realitzats als darrers vuit anys a la Ribera del Xúquer, molts d'ells en forma de tesis de llicenciatura o doctorat, uns publicats però la majoria no, i molts més encara els que estan en curs de realització. Seria, per tant, excessivament llarg relacionar-los ací. Ens limitarem a fer un repàs als principals temes i períodes abordats sense fer més que petits comentaris. Inevitablement deixarem fora o valorarem desproporcionadament molts d'ells; no podria ser d'altra manera donada la limitació d'espai i l'abundància de treballs. Anem a agrupar-los en cinc àmbits d'investigació.

a) Metodologia i documentació. Ja hem apuntat com s'han multiplicat els inventaris d'arxius als darrers anys -no hem d'oblidar que es tracta de gairebé cinquanta pobles, cadascun amb arxius municipal i parroquial-; el gran problema és, però, la manca

de difusió d'aquests catàlegs: molts pocs dels inventaris arriben a ésser publicats i la utilitat de la resta queda limitada a l'àmbit estrictament local. És òbvia, per tant, la necessitat de crear canals de difusió escaients per tal que el contingut dels arxius pugui ésser conegut per qualsevol historiador interessat. Junt a tot açò comencen a haver ja estudis particulars de conjunts documentals concrets com és el cas de les cartes de població o de determinats manuscrits de l'època medieval.

b) Prehistòria. Els estudis arqueològics, encara que minoritaris, han adquirit també un cert desenvolupament. Dirigits per prestigiosos arqueòlegs com Bernat Martí o Carme Aranegui, molts llicenciats i estudiants riberencs han excavat coves i jaciments fins al punt que ens trobem avui amb un bon nombre d'exemples pertanyents als diversos períodes de la prehistòria. És possible a hores d'ara reconstruir els primers nuclis de poblament, així com la seva evolució posterior, comprnent l'assentament romà i, encara que estudiat en menor mesura, l'àrab. La difusió i publicació d'aquest tipus d'estudis ha estat, però, escassa, per la qual cosa la seva coneixença no ha anat més enllà dels reduïts grups d'especialistes lligats o interessats en la comarca. La cobertura institucional ha estat resultat de la col.laboració entre el Servei d'Investigació Prehistòrica de la Diputació Provincial i els ajuntaments.

c) Història demogràfica. Malgrat la importància de la història de la població per a l'assentament d'altres tipus d'investigacions, aquesta no ha rebut, en la nostra comarca, excessiva atenció. Tan sols Carcaixent compta amb un estudi de tota la seva evolució demogràfica al llarg dels darrers tres segles; la resta d'investigacions cobreixen aspectes concrets o períodes molt reduïts: Alberic, Polinyà, Cullera. Sense dubte, la raó d'aquesta manca d'estudis prové de l'estat dels arxius parroquials, únic lloc on recórrer per al període anterior a l'estadístic; estat que és, a la vegada, resultat de la destrucció sistemàtica de què han estat objecte, principalment durant la darrera guerra civil. Les migrades disponibilitats de documentació en són la conseqüència més evident.

d) Història econòmica. Contra el que hom podria pensar, no hi ha un predomini clar dels estudis estrictament econòmics. Malgrat açò, no deixen d'ésser abundants i, en certa mesura, d'un alt

nivell científic. Donades les característiques de la comarca, és l'agricultura la que ha centrat les majors atencions. El paisatge agrari durant l'edat moderna queda perfectament caracteritzat per a pobles com Alzira, Carcaixent, Algemesí, Sueca o Catadau; es ací on les fonts de caràcter fiscal existents als arxius municipals cobren tota la seva importància. Altres qüestions de gran interès per conèixer la vida econòmica comarcal i que han estat tractades amb profunditat són les estructures de la propietat a l'època moderna i contemporània, el Patrimoni Real o la problemàtica dels senyorius i les rendes feudals. L'assentament de la burgesia agrària i la col·lectivització durant la Guerra Civil són temes més recents que també han rebut atenció per part dels historiadors. Finalment, qüestions econòmiques més marginals, com els censals o la seda, compten ja amb alguns estudis d'interès.

e) Agruparem en aquest punt tota la resta de temes abordats pels investigadors i caracteritzats per una gran varietat temàtica. Trobem, així, reflectides algunes de les qüestions més volgudes per la historiografia valenciana: les Germanies, l'expulsió dels moriscs i el bandolerisme de l'edat moderna. Junt a això, temes tant distints com: l'ordre públic i la justícia; els regs; la política municipal, les finances dels pobles, les eleccions i el caciquisme de la Restauració; els temes religiosos; els moviments socials al s.XX, els estudis de destacats personatges riberencs com V.I. Franco, Bernat i Baldoví, o Salvador Bodí. És d'assenyalar la lentitud amb què s'obren pas els estudis estrictament geogràfics que a penes han rebut atenció a la comarca: és el cas de treballs de geomorfologia o de climatologia que encara no han estat publicats (6). Corrents més recents de la historiografia com la història de les mentalitats no han estat encara abordats, malgrat la disponibilitat dels arxius parroquials i l'existència d'una considerable tradició religiosa escrita; en qualsevol cas, s'apunten ja intencions d'encetar aquestes problemàtiques.

Tot aquest ampli panorama investigador es veu completat per una altra sèrie de realitzacions. La publicació d'estudis històrics resta totalment limitada als organismes oficials i aquests, a la Ribera del Xúquer, han avançat molt tímidament en aquest aspecte. Tan sols podem trobar projectes publicístics amb continuïtat a Sueca (l'única revista de la comarca dedicada a la histò-

ria: Quaderns), a Alzira (les publicacions de l'Ajuntament i de la Universitat a Distància) i a Carcaixent (una col·lecció de temes històrics patrocinada per l'Ajuntament). Òbviament, aquesta reduïda oferta que, a més en algun cas corre el perill d'aturar-se, no dóna eixida a la nombrosa producció historiogràfica que, llevat la que troba acollida a revistes especialitzades o editorials privades, roman sense publicar. Altres activitats relacionades amb la història, com la formació d'arxius fotogràfics i fins i tot cinematogràfics, o el recull de materials per a futurs museus etnogràfics, obren noves possibilitats per als anys venidors. La realització més sòlida i de projecció més àmplia ha estat, però, la celebració per tres vegades consecutives de l'anomenada Assemblea d'Història de la Ribera. Nascuda a Sueca el 1980 i repetida a Algemesí el 1981 i a Carcaixent el 1983, l'Assemblea no sols s'ha convertit en una de les reunions d'historiadors més important del País, sinó que, a més, ha vist créixer fins a xifres insospitades el nombre d'inscrits i participants.

El panorama historiogràfic de la Ribera del Xúquer conté, per tant, elements per a l'optimisme, però també hi ha motius de preocupació: l'estat de molts arxius, com ja hem dit, o el fet que les actes de les dues darreres Assemblees no estinguin publicades. Però, per damunt de tot caldria donar solució a un problema bàsic: la desconexió radical que existeix entre una universitat tancada en si mateixa i els nombrosos historiadors que individualment treballen als pobles; l'absència de plans investigadors als departaments fa impossible, de moment, una col·laboració que, sense dubtes, seria fructífera (7).

NOTES

1. Pioners en aquest sentit han estat dues històries del País Valencià contemporani: la deguda a M. Ardit i inclosa en la Història dels Països Catalans, Barcelona 1980, vol. II, i la dirigida per P. Ruiz Torres, Historia del País Valenciano, València 1980, vol. VI. Ambdues són modèliques quant a la integració i síntesi d'estudis monogràfics al servei d'interpretacions pròpies.
2. J. Kelly, "Classes d'història o història de classes?. La nova historiografia anglesa", Nous Horitzons, núm. 55, any 1979.
3. Sobre les possibilitats i mètodes d'aquesta: C. Ginzburg i C. Poni, "La micro-histoire", Le Débat, núm. 17, desembre 1981, pàgs. 133-136.
4. A més dels respectius inventaris -no publicats- aquesta tasca ha estat reflectida a F. Torres et al., "Aproximació a l'estudi dels arxius municipals i parroquials de la Ribera Alta del Xúquer", Estudis d'història Contemporània del País Valencià núm. 2, 1981, pàgs. 363-383; i a A. Díaz Saez et al., "Estudi sobre l'inventari dels arxius de la Ribera Baixa del Xúquer", comunicació inèdita a la IIIa. Assemblea d'Història de la Ribera.
5. J. Kelly, "Els arxius són actualitat", L'Avenç núm. 30, setembre 1980 pàgs. 4-5.
6. Una aportació geogràfica decisiva ha estat el número monogràfic "La riada del Júcar" de Cuadernos de Geografía núm. 32/33, València 1983.
7. Sobre els problemes relacionats amb aquestes qüestions hom pot veure: J. Nadal i Farreras, "Els problemes de la historiografia local", L'Avenç núm. 2, maig 1977, pàgs. 14-16; i J. Puy, "La història local: el Grup d'estudis històrics de Terrassa", L'Avenç núm. 49, maig 1982, pàg. 4.

L'APARICIÓ D'UNA HISTÒRIA LOCAL I EL SEU RERAFONS POLÍTIC: CASTELLÓ DE LA PLANA, 1868-1917

Manuel Martí Martínez

"Desde sus comienzos, en sus manifestaciones más primarias y elementales, la historia ha tenido siempre una función social -generalmente la de legitimar el orden establecido-, aunque haya tendido a enmascararla, presentándose con la apariencia de una narración objetiva de acontecimientos concretos." (1)

Pel que sembla, la història sempre serveix algú. Sota les manifestacions historiogràfiques més aparentment inofensives s'ama ga una evident càrrega ideològica de finalitat política. Això ens ha estat explicat sovint en parlar de les grans concepcions teòriques de la història, dels grans autors, dels corrents més importants. L'anàlisi d'altres nivells de la producció historiogràfica encara està per fer: de la majoria de la història local, per exemple. Els nostres pobles i ciutats viuen amb una idea particular sobre ells mateixos, una representació del seu "caràcter" col·lectiu on la reflexió -mai desapassionada ni fredament objectiva- sobre el seu passat ocupa un lloc principal. La present comunicació pretén posar un exemple concret d'aquest fenomen. Parlarem del naixement de la història local a Castelló de la Plana, en el terç final del segle XIX.

Abans, la ciutat havia tingut cronistes, no historiadors. Els escriptors castellonencs narraven els fets més importants del seu temps, però rarament rastrejaven el passat. La història local apareix a Castelló amb la revolució de 1868. Des d'aquest any, i especialment a partir de la Restauració, proliferen els cronistes que, a més, recullen notícies anteriors al seu temps (2). Formen quasi una generació -post-isabelina, l'han anomenada-; uns ostentaran el càrrec d'arxiver o cronista municipal, com Balbás; altres són polítics clavats a historiadors, com Luís Bellver, Fernando Gasset o Enrique Perales; molts d'ells són forasters, cosa fins a un cert punt lògica en una ciutat que comptava amb una de les més altes taxes d'analfabetisme (3). Tots tenen, però, característiques comunes: el "signo historicista", el "de-

cantado liberalismo" i la insistència en el tema del progrés (4).

Aquesta generació dominarà l'escena intel·lectual castellonenca durant els anys finals del segle passat. A començaments de l'actual serà substituïda per una altra -hi ha qui l'anomena "generación del 98 castellonense"-: són ara universitaris -no periodistes com els d'abans- i amaguen llurs inclinacions polítiques molt més dretanes amb la insistència en el rigor crític, en l'esforç d'erudició, en la qualitat intel·lectual. Amb ells, la història castellonenca es despolititza, i aviat s'asseguraran el predomini cultural a la ciutat. En la dècada dels anys deu encara es publiquen les darreres obres de la historiografia liberal. La dècada dels vint s'obrirà amb la creació de la Societat Castellonenca de Cultura i amb l'aparició del seu Boletín.

Tornem enrere. Els creadors de la història local castellonenca reconeixen el caràcter polític de llurs obres. Eixe reconeixement estava en directa relació amb el seu propi compromís partidista. Així, en els més allunyats del republicanisme, la història local era entesa com un simple mecanisme de construcció de la general, o com una mena de distracció:

"Una población no es más que una individualidad colectiva que siente su placer al evocar los recuerdos de su infancia y de su vida entera, como el hombre lo percibe al renombrar los de la suya."

Tanmateix, i en la pràctica, la visió del passat de l'autor d'aquesta declaració no era tan lluny de la de Carlos Llinás, un publicista republicà. També ell justificava els seus estudis per l'existència de

"Una solidaridad involuntaria (que) enlaza a los que fueron, con los que son y con los que serán... cuando nos interesa conocer las condiciones de un pueblo, examinamos su historia, que es la revelación de su carácter" (5).

Amb això del caràcter començava el problema. El mateix Llinás faria una mena de manifest dels supòsits del grup en el pròleg d'un llibre que recull els treballs premiats en un certamen literari convocat per la premsa liberal:

"A través de sus páginas... se vé la honrosa historia liberal de nuestro pueblo; se vé cuál es la razón de este espíritu independiente que siempre animó a los castellonenses...; en qué forma y con qué ánimos ha intervenido en esas luchas y sacrificios cada generación, cada poder y cada clase; cuales son los beneficios morales y materiales que tal modo de ser nos ha reportado... qué hemos sido, qué somos y que podemos ser, como se ha determinado nuestro poderoso y rápido engrandecimiento y hasta que punto este pueblo al

tivo y noble debe la significación y valía que hoy tiene á su amor á la independéncia, a su amor al progreso, á su amor á la libertad" (6).

Aquesta interpretació del passat local partia de l'obra de Luís Bellver, anterior en el temps, però publicada en eixos anys. Bellver fou un dels dirigents més importants del progressisme, majoritari al Castelló dels anys centrals del XIX. Els republicans, interessats en monopolitzar la tradició progressista local, reivindicaran durant la Restauració l'obra de l'antic dirigent (7).

¿Quina era la versió de la història castellonenca de Bellver, continuada per la resta dels autors? Òbviament, i pel que venim dient, el seu esforç es dirigia a provar l'"essència" liberal del "caràcter" castellonenc. "Castellón, pues, ha sido siempre liberal", era la conclusió d'un d'aquests estudis. El mecanisme fins arribar en aquell punt és el típic de qualsevol historiografia: el passat de la ciutat era reinterpretat en termes de contraposició liberalisme/absolutisme, i es "demostrava" la inclinació del poble castellonenc per la primera alternativa (així, per exemple, es destacava l'alineament de la ciutat contra el poder reial en les guerres de la Unió o en la Germania). Quan l'exercici d'aquest anacronisme no encertava a provar suficientment el liberalisme innat es recorria a un pintoresc determinisme geogràfic que explicara les naturals tendències dels indígenes: Castelló "...parece que fue siempre acariciado por natura como tierra destinada para patria de seres libres" (8).

Es clar que una tal simplificació no hauria de resistir la mínima ofensiva crítica de la generació posterior. La historiografia liberal presentava, a més, altres febleses. S'inseria en la construcció d'una ideologia estrictament municipalista -tan cara al federalisme valencià- difícil de mantenir per ella sola mateixa; mancats d'un marc de referència immediat -no és una història "nacional", i les connexions que s'hi fan no són massa lluïdes-, els cronistes locals comprenen la relativa impossibilitat de la seua tasca: molt poques vegades mamprenen el bastiment d'una història local coherent; es limiten a una mena d'assaig històric o a la publicació de notícies disperses que puguen, més avant, contribuir a l'edificació d'eixa història d'àmbit municipal. Quan el marc de referència buscat és la província -i ja veurem quant d'interès hi ha- els resultats són encara pitjors: el primer historiador de la "provincia de Castellón" adverteix en el seu prò-

leg sobre les dificultats per seguir la trajectòria històrica d'unes terres que, segons ell lamentava, havien estat "divididas" des d'èpoques tan llunyanes com les d'edetans i ilercavons (9).

Algunes de les característiques de la història nacional són traslladades, de tota manera, a la local. La ciutat és presentada, com hem vist, amb personalitat individual, amb interessos que són comuns a tots els seus habitants, amb un caràcter que defineix el dels seus ciutadans. La historiografia liberal castellenca no oculta, tanmateix, l'existència i actuació de grups socials diferents, però creu que llurs interessos no són contraposats, sinó assumibles en els generals de la ciutat (10).

Eixos interessos són concretats per a l'època en què els historiadors escriuen; una de les motivacions més corrents en llurs obres és la justificació i enaltiment de la capitalitat provincial assolida per la ciutat:

"...Castellón, nacido cuando otras villas tenían antigua fama, hasta el punto de tomar de ellas nombre, supo erguir se, agrandarse, imponerse, llegando en poco tiempo a la preeminencia, a la hegemonía entre los pueblos ya viejos que le vieron nacer."

La causa continuava sent la mateixa:

"¿Qué es Castellón hoy? ¿Qué hubiera sido de él sin su espíritu liberal...?...Todo efecto supone una causa ¿Por qué nuestra ciudad, de reciente fundación, tiene hoy más importancia que otros pueblos más antiguos, hasta el punto de haber sido designada para Capital de la provincia de su nombre...esta causa no puede ser otra que el espíritu tolerante y liberal de sus habitantes..." (11).

Ja sabem alguna de les finalitats de la història local de Castelló al segle XIX: justificar l'acomplexat provincialisme de la seua burgesia, per exemple. Però les implicacions polítiques de la tasca dels historiadors no acaben ací. De vegades els seus treballs semblaven respondre a inquietuds polítiques immediates, com quan Juan A. Balbás demostra el manteniment de la moralitat catòlica contra els atacs del clericalisme, que al·lega un empitjorament dels costums, o quan justifica l'augment dels impostos al llarg de la trajectòria de l'Ajuntament, en un moment en què els consistoris republicans comencen a comprendre que les seues promeses de rebaixa de contribucions no podran ser acomplertes (12).

La finalitat política de la història liberal local va, creiem, a més llarg terme (13). D'un costat pretén legitimar el liberalisme com a ideologia hegemònica a nivell local; d'eixa ma

nera es contribuïa -i n'hi ha exemples concrets- a frenar l'avanç del moviment de masses oposat al republicanisme: el catolicisme polític, desvinculat cada vegada més del carlisme, però oposat igualment a la tradició liberal. Per altra banda, els historiadors republicans lluiten per consolidar el predomini del seu partit en la política municipal. Com? Presentant el republicanisme com a continuació única i lògica de la tradició progressista liberal "pròpia" de la ciutat.

Eixa oferta ideològica no anava dirigida, malgrat la seua presentació, a tots els grups socials. Hi havia estrats que no calia que fossen convençuts pels republicans; però determinats sectors de la burgesia local (alguns terratinents, funcionaris, professionals liberals) donaven suport al conjunt de grups dinàmics (o integrats en el sistema de la Restauració, en el cas dels possibilistes) que oscil·laven entre el republicanisme i el principal dels partits monàrquics castellonencs. Eixos sectors -i ho havien demostrat electoralment- podien inclinar la balança del poder local del costat republicà o mantenir els demòcrates allunyats de la casa de la vila. A aquesta gent va dirigida gran part de la història local de finals del segle passat. ¿Qui, si no, podria llegir aquells treballs en un poble on la gran majoria no sabien de lletra i molts no dominaven la llengua en què estaven escrits?.

Al capdavall, aquest esforç per aconseguir l'hegemonia ideològica (14), que ací analitzem des del punt de vista de la historiografia local, tindria importants i duradores conseqüències. El republicanisme, cada vegada més conservador, esdevindrà la força política majoritària a la ciutat fins a 1936. I la mitologia creada pels seus historiadors ha perviscut, ni que siga precàriament, malgrat l'ofensiva ideològica del franquisme i a pesar de les profundes transformacions -demogràfiques, econòmiques i socials- ocorregudes en els darrers anys.

Hi ha alguns indicis: certa entitat ciutadana reedita sistemàticament algunes de les obres que hem comentat, i de cap manera hi és afegit un estudi crític; la determinació -per part del primer consistori democràtic- de reedificar l'obelisc que commemora la resistència de la ciutat al carlisme ha donat ocasió a renovellades polèmiques sobre el "caràcter" de Castelló. I encara hem d'anotar l'intent d'utilització d'eixa discurs ideològic

en les últimes conteses electorals (15).

L'influx de la "generació post-isabelina" va acabant, però la seua importància en determinats aspectes del Castelló contemporani no pot ser menyspreada. El pes de les concepcions derivades de la història local decimonònica deu haver estat gran. Sobre la magnitud de la seua rellevància, i sobre la inevitable presa de postura dels historiadors actuals davant aquesta tradició, podríem sostenir un debat. Estic segur que el cas de Castelló no serà l'únic ni el més important al respecte.

NOTES

1. FONTANA, Josep: Historia: análisis del pasado y proyecto social, Barcelona. Crítica, 1982, p. 15.
2. Podem considerar incloses en aquest grup les obres de BELLVER, MIRALLES; Bernardo MUNDINA VILAVALLE: Historia, Geografía y Estadística de la Provincia de Castellón de la Plana, Castellón, Imp. y lib. de Rovira hnos., 1873, Juan A. BALBÁS: Castellonenses ilustres. Apuntes biográficos, Castellón, Tip. de J. Armengot, 1883, LLISTAR i GASSET. Les darreres publicacions dels historiadors d'aquesta tendència serien les d'Enri que PERALES VILAR: Historia de Castellón y geografía de su provincia, Castellón, Imp. de J. Forcada, 1912 i de Carlos LLINÁS (citem sols els llibres que no són utilitzats en altre lloc del text).
3. Sabien llegir i escriure el 25,87% dels homes i el 12,52% de les dones; sols Múrcia tenia, entre les capitals de província, una taxa d'analfabetisme superior, segons José JIMENO AGIUS: La instrucción primaria en España, Madrid, 1885, citat per J. A. BALBÁS: El libro de la provincia de Castellón, Castellón, Imp. y lib. de J. Argemot, 1892, pp. 327-328.
4. Les tres caracteritzacions -i la divisió en generacions dels intel·lectuals castellonencs- les fa Carlos G. ESPRESATI: "Anales de una cultura provinciana", Boletín de la Sociedad Castellonense de Cultura, T. XXV (1949), pp. 809-844, especialment 816-819; cal dir que la posició d'aquest autor és totalment favorable als criteris del grup més jove i conservador.
5. LLINÁS, Carlos: Castellón en otros siglos, Castellón, Imp. de J. Sorribes, 1917, pp. III-IV. La cita anterior, d'Arcadio LLISTAR ESCRIG: Historia de la provincia de Castellón, València, Imp. de Fco. Vives y Compa., 1887 (pròleg).
6. LLINÁS, en el pròleg a 1837 y 1892. Trabajos premiados en el certamen literario de 1892, celebrado en Castellón el 7 de Julio de 1892, Castellón, Imp. C.J. Forcada, 1893, p. XIII.
7. Luís BELLVER: Historia de Castellón de la Plana, Castellón, El Clamor, 1881. A alguns d'aquests autors -Llistar, per exemple- els acusaren de simple plagi de l'obra de Bellver.
8. Agustín BETORET: "Influencia del Clero de Castellón en los sucesos del 7, 8 y 9 de Julio de 1837" dins 1.837 y 1.892 ..., p.24. La millor exposició de la interpretació liberal de la història castellonenca la fa J.A. BALBÁS: "¿Por qué Castellón es liberal?" dins Casos y cosas de Castellón, Castellón, Imp. J. Armengot, 1884, pp. 141-149. Quan diem "qualsevol historiografia" ens referim a la selecció i interpretació dels fets del passat que permeten explicar i "justificar" un present. La historiografia liberal pretenia de fer açò respecte a la naixent societat burgesa; vegeu FONTANA, op. cit., pp. 98-114 i 115-134.
9. MIRALLES DE IMPERIAL, Adolfo: Crónica de la provincia de Castellón de la Plana, Madrid, Rubio, Grilo y Vittury, 1868, p.V.

10. Ramir REIG i ARMERO: Obrers i ciutadans. Blasquisme i moviment obrer. València, 1898-1906, València, Institució Alfons el Magnànim, 1982, presenta exemples -en un camp molt diferent- de com l'interclassisme proclamat pels republicans valencians era compatible amb un reconeixement -tàcit o explícit- de la divergència d'interessos entre els diferents grups socials.
11. Fernando GASSET: "Influencia que han ejercido en el progreso de Castellón el espíritu liberal de sus habitantes y la memorable jornada de Julio de 1837" dins 1837-1892..., pp. 61-72 i en concret 63-64. La cita anterior, de LLINÁS, Castellón en..., p.VI. Com sempre, l'anàlisi del passat va unida a una concepció del futur: "Sigamos bajo su benéfica sombra (de la llibertat), inculquemos á las generaciones futuras la idea de que ella nos ha engrandecido y abramos nuestro corazón a la esperanza de que siguiendo el camino emprendido, no ha de transcurrir mucho tiempo hasta que Castellón, progresando tan aceleradamente como en el último medio siglo, sea una de las más importantes poblaciones de España" (GASSET, op.cit., p. 71).
12. BALBÁS, Casos..., pp. 111, 115 i 133-134.
13. L'inserció de la historiografia local en el marc de la política municipal és feta d'acord amb l'exposa en la meua tesi de llicenciatura, Manuel MARTÍ MARTÍNEZ: Burguesia i política local: Castelló de la Plana, 1875-1891, Universitat de València, Fac. de Geografia i Història, 1984.
14. No d'una altra manera pot ser qualificat l'influx ideològic del liberalisme republicà sobre amplis sectors de la població castellonenca; les capes populars potser no llegiren cap dels llibres comentats, però acudien massivament a les manifestacions de juliol, que commemoraven la defensa de la ciutat contra els carlins en eixe mes de l'any 1837.
15. La Caixa d'Estalvis és l'entitat al·ludida. La polèmica sobre l'obelisc, a Mediterráneo, diversos números de juliol de 1983. Cert partit basà la seua campanya municipal de 1983 en la frase "...i en Castelló lliberals", últim vers d'una guarteta popular tradicional; la desconeixença de la política municipal passada amaga molts altres curiosos paral·lelismes amb l'actual.

ELS GREMIS REUSENCES A FINALS DEL SEGLE XVIII

Isabel Domingo
Jordi Tous

INTRODUCCIÓ

La present comunicació és una petita mostra de l'obra col·lectiva que els alumnes del Departament d'Història Moderna de la Universitat de Tarragona (1) estan duent a terme i en la qual s'analitza la població i l'economia del corregiment de Tarragona vers l'any 1795, a partir de la filiació que surt d'una lleva militar i de la bestreta d'un terç de cadastre així com d'un impost especial de guerra, anomenat general de defensa, amb els quals se sostenia i mantenia el projectat exèrcit regular català.

Aquesta ponència no pretén ésser una anàlisi exhaustiva sobre els gremis reusencs a les acaballes del s. XVIII. Els seus autors, simplement, voldrien oferir, a partir de l'estudi de la contribució industrial de les organitzacions gremials segons consta al llibre de Miquelets de l'any 1795, una possible interpretació que permeti un millor coneixement de l'estructura socio-econòmica reusenca, a finals del segle XVIII.

ANÀLISI DE LA CONTRIBUCIÓ INDUSTRIAL I LA SEVA REPERCUSSIÓ EN ELS GREMIS

De la lectura del quadre I, que metodològicament s'ha distribuït per ordre d'importància segons fos l'aportació fiscal, i que trobem representat al gràfic I, hom pot destacar:

- primerament, l'elevat nombre de gremis (30 en total) que existien a Reus, enfront a altres poblacions com: Igualada, on a finals de l'Antic Règim només n'hi havia set o bé en indrets com Manresa, Tarragona i Tortosa on n'hi havia 17 (2), fet que demostra que el gremialisme i les estructures socials d'Antic Règim eren fortament arrelades a Reus a finals del s. XVIII.

- quant a la contribució industrial es pot apreciar el contrast entre l'import pagat pels gremis relacionats amb el comerç (43,65%) i el total restant (56,35%), dades que posen de manifest la importància de Reus en aquests moments com a centre de comercialització (3).

- finalment s'entreveu que vers l'any 1795 la capital del Baix Camp no responia a les característiques gremials de la societat catalana d'Antic Règim, ja que el sector primari només representava el 4,31% de la població activa mentre que la resta (el 95,69%) s'enquadrava en els sectors que avui denominem secundari i terciari (3).

Tot seguit, si mirem el quadre II i la seva representació gràfica se'n desprèn:

- que si tenim en compte el tant per cent que els diferents gremis relacionats amb la producció tèxtil paguen de contribució industrial s'observa:

- . l'alt percentatge (22,08%) que paguen aquests, fet que els situa immediatament després dels gremis relacionats amb el comerç (43,65%).
- . dintre d'aquest sector de la producció sobresurten dos gremis: d'una banda el de mercaders de draps i teles (43,63%), molt lligat a l'activitat comercial, i d'altra banda els teixidors de veles (24,42%) producció del qual era esperonada per l'activitat comercial del proper port de Salou el qual, a més, depenia, en bona part, del comerç reusenc (4).
- . en conclusió podem pensar que a les darreries del s. XVIII la producció tèxtil reusenca fruïa d'un paper destacat.

- que la baixa aportació econòmica feta pel gremi de boters a l'impost industrial (2,15%) sembla estar d'acord amb els diferents estudis que s'han realitzat, com el de J. Cardó (5), en el sentit que en la segona meitat del s. XVIII el Baix Camp experimenta un estancament en la producció vitícola.

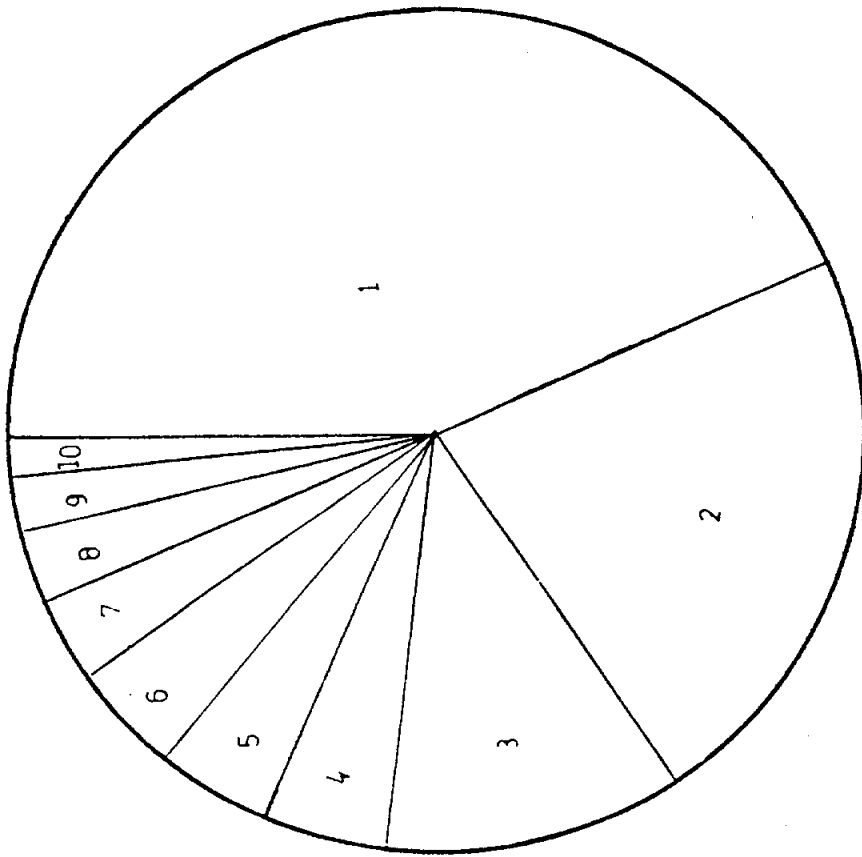
Ja per acabar, podem concloure dient que a Reus, en la primera meitat del s. XVIII, i tal com afirma L. Navarro (6), l'agricultura havia atançat el màxim de les seves possibilitats i desenvolupament; que en la segona meitat de l'esmentat segle, i tal

com es desprèn del treball d'A. Moreno i L. Navarro (7), la capital del Baix Camp experimenta una vinguda massiva de persones especialment de les seves rodalies, fet que coincideix amb una primera expansió de les activitats artesanals, les quals permetran el creixement econòmic reusenc. Això contrastarà paral·lelament amb la pèrdua de força i de població de la seva comarca. És per tot això que el comte de Floridablanca l'any 1787 arribarà a afirmar que Reus és la segona ciutat de Catalunya.

QUADRE I

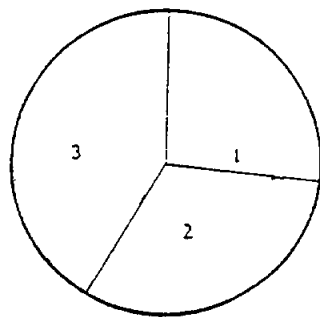
GREMIS REUSENCES	CONTRIBUCIÓ INDUSTRIAL	en SOUS	%
Comerç	50 - -	1000	43'15
Mercaders draps i teles	11 3 4	223'4	9'64
Confiters	6 13 4	133'4	5'75
Comerciants pesca salada	6 5 -	125	5'39
Teixidors de veles	6 5 -	125	5'39
LLauradors	5 - -	100	4'31
Assaonadors	4 10 -	90	3'88
Boters	2 10 -	50	2'15
Sastres	2 1 8	41'6	1'79
Serrellers	2 1 8	41'6	1'79
Sabaters	2 - -	40	1'72
Argenters	1 13 4	33'4	1'44
Ferrers	1 11 8	31'6	1'36
Cirurgians	1 10 -	30	1'29
Fusters i paletes	1 6 8	26'6	1'14
Galoners	1 6 4	26'4	1'13
Soguers	1 5 8	25'6	1'10
Espardenyers	1 5 -	25	1'07
Torcedors	1 5 -	25	1'07
Apotecaris	1 3 4	23'4	1
Escrivans	- 18 4	18'4	0'79
Estorers	- 15 -	15	0'64
Barretaires	- 13 4	13'4	0'57
Saboners	- 11 8	11'6	0'52
Pellaires	- 10 -	10	0'48
Torcedors	- 10 -	10	0'48
Aluders	- 6 8	6'6	0'28
Cordoners	- 6 8	6'6	0'28
Semolers	- 5 -	5	0'21
Hostalers	- 3 4	3'4	0'19
TOTAL: 30 gremis	115 17 -	2.317 sous	100

GRÀFIC I REUS 1795

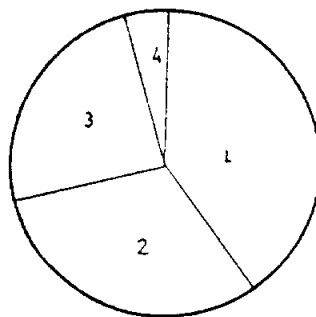
GREMIS	%	SOUS
1 COMERÇ	43,65	
2 TEIXITS	22,08	
3 ALIMENTACIÓ	11,36	
4 PELLIS	4,60	
5 AGRICULTURA	4,31	
6 CONSTRUCCIÓ	4,30	
7 SERVEIS	3,28	
8 CALÇAT	2,84	
9 VI	2,15	
10 METALL	1,43	

CONSTRUCCIÓ

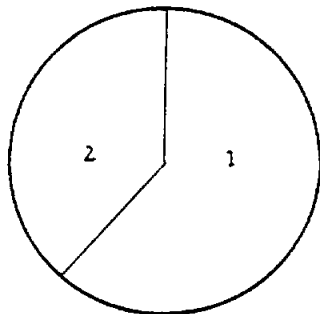
- 1. serrallers 41,68%
- 2. ferrers 31,67%
- 3. fusters i paletes 26,65%

SERVEIS

- 1. cirurgians 40,4%
- 2. apotecaris 31,3%
- 3. escrivans 24,4%
- 4. hospitalers 4,4%

CALÇAT

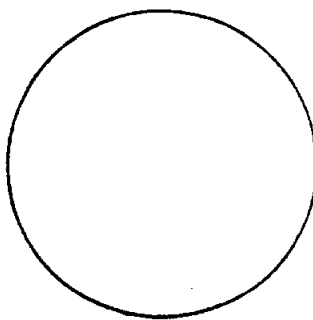
- 1. sabaters 61,5%
- 2. espadenyers 38,5%

AGRICULTURA

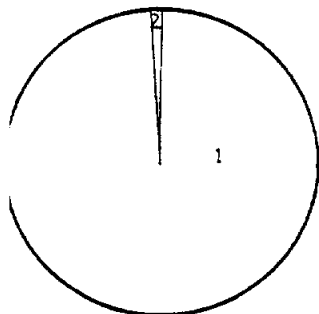
VI

100%

METALL

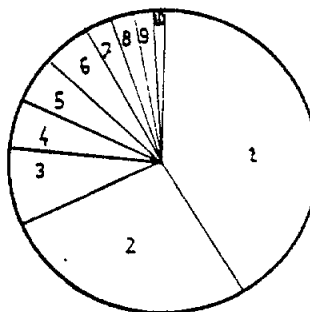

COMERÇ

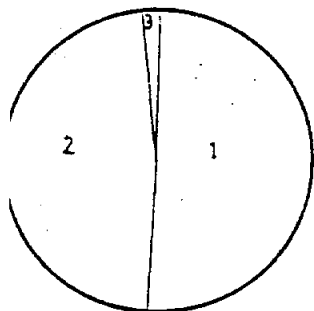
- 1. comerç 98,8%
- 2. saboners 1,2%

TEIXITS

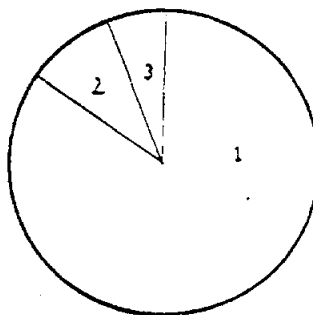
- 1. mercaders de d.i t. 43,63%
- 2. teixidors de veles 24,42%
- 3. sastres 8,19%
- 4. galoners 5,13%
- 5. soguers 5
- 6. torcedors 4,89%
- 7. estorers 2,93%
- 8. barretaires 2,59%
- 9. torcedors 1,95%
- 10. cordoners 1,28%

ALIMENTACIÓ

- 1. confiters 50,7%
- 2. comercians de p.s. 47,5%
- 3. semolers 1,8%

PELLS

- 1. assaonadors 84,4%
- 2. pellaires 9,4%
- 3. aluders 6,2%

QUADRE II

GREMIS. Tipologia	SOUS	% (sous)	% (gremis)	% (grup)
COMERÇ				
Comerç	1000			98'8
Saboners	11'6			1'2
2	1.011'6	43'65	6'6	100
TEIXITS				
Mercaders draps i teles	223'3			43'63
Teixidors de veles	125			24'42
Sastres	41'6			8'19
Galoners	26'3			5'13
Soguers	25'6			5
Torcedors (*)	25			4'88
Estorers	15			2'93
Barretaires	13'3			2'59
Torcedors (*)	10			1'95
Cordoners	6'6			1'28
10	511'7	22'08	33'3	100
ALIMENTACIÓ				
Confeters	133'3			50'7
Comerciants pesca salada	125			47'5
Semolers	5			1'8
3	263'3	11'36	10'1	100
PELLS				
Assaonadors	90			84'4
Pellaires	10			9'4
Aluders	6'6			6'2
3	106'6	4'60	10'1	100
AGRICULTURA				
LLauradors	100			100
1	100	4'31	3'3	100

QUADRE II

GREMIS. Tipologia	SOUS	% (sous)	% (gremis)	% (grup)
CONSTRUCCIÓ				
Fusters i paletes	26'6			26'65
Ferrers	31'6			31'67
Serrallers	41'6			41'68
3	99'8	4'30	10'1	100
SERVEIS				
Cirurgians	30			40'05
Apotecaris	23'3			31'10
Escrivans	18'3			24'45
Hostalers	3'3			4'40
4	74'9	3'28	13'3	100
CALÇAT				
Sabaters	40			61'5
Espardenyers	25			38'5
2	65	2'84	6'6	100
VI				
Boters	50			100
1	50	2'15	3'3	100
METALL				
Argenters	33'3			100
1	33'3	1'43	3'3	100
TOTAL: 10	2.317	100	100	100

NOTES

1. Sota la direcció del professor Luis Navarro Miralles.
 2. Molas Ribalta, P.- "Els gremis d'Igualada a la fi de l'Antic Règim". Micel.lània Aqualatensia/2. Igualada, 1974. p, 148.
 3. Aquest punt ja ha estat demostrat des d'una altra perspectiva en l'obra de Navarro, L. i Rovira, S.- "La població activa de Reus... a les darreries del s. XVIII". Edta. Centre de Lectura. Col.lecció: assaig núm.6. Reus, 1980.
 4. Vilaseca Anguera, S.- "Informació sanitària sobre el port de Salou" Edta. Associació d'Estudis Reusencs. Col.lecció: Rosa de Reus, núm. 51. Reus, 1976.
 5. Cardó i Soler, J.- "L'evolució del Camp de Tarragona a partir del s. XVIII". Edta. Institut d'Estudis Vallencs, núm. 13. Valls, 1983.
 6. Navarro, L.- "Aproximación a un estudio de la agricultura del corregimiento de Tarragona en la primera mitad del s. XVIII a través del Real Cadastro". a Congreso de Historia Rural. Siglos XV al XIX. Edta. Universidad Complutense de Madrid, 1984.
 7. Moreno, A. i Navarro, L.- "La recuperación demográfica en la primera mitad del siglo XVIII en el Baix Camp (1677-1762)", a I Col.loqui d'Història del Camp de Tarragona, Conca de Barberà i Priorat. Edta. Exm. Diputació Provincial de Tarragona, 1979.
- * En la font documental apareix el gremi de torcedors en dues partides diferents de la comptabilitat. Possiblement es deu o bé al fet que el pagament es féu en dos moments diferents o és molt possible que dins la mateixa branca de la producció tèxtil pertanyi a dos processos diferents.

DISTRIBUCIÓN DE LA RIQUEZA Y ESTRUCTURA SOCIAL. L'HOSPITALET EN 1724

Joaquín Recaño Valverde

La fuente que da origen a este trabajo está constituida por el libro al por menor del catastro efectuado en l'Hospitalet durante el año 1724 (1). Aunque con sus limitaciones, el catastro nos permite desde una perspectiva global el estudio de la propiedad agraria y/o urbana en sus aspectos estructurales para la Cataluña del siglo XVIII y parte del XIX (2). También puede ser utilizado para establecer: la distribución de la riqueza, la estructura de la población activa, la estructura social y otros indicadores económicos y sociales (3). Este trabajo se centra esencialmente sobre la distribución de la riqueza y sus relaciones con la estructura social.

En los aspectos tratados la fuente es fiable, como nos ha advertido R. Garrabou, siempre que las cantidades expresadas no se tomen en un valor absoluto sino porcentual (4). Los objetivos del estudio son fundamentalmente dos:

a) Mostrar los grados de concentración de la riqueza de una población como l'Hospitalet en 1724.

b) Intentar relacionar la distribución de la riqueza con la estructura social existente.

He desglosado el catastro de dos maneras, la primera a través de la contribución de cada unidad fiscal, esto me ha permitido establecer los grados o indicadores sociales de riqueza dentro de la población, excluyendo por supuesto a los exentos. El catastro es un impuesto de cupo lo que significa que la contribución adjudicada a cada población no es proporcional a la riqueza de ésta, sino que una vez establecido el monto total del impuesto para Cataluña, el Superintendente establecía según el volumen global de las rentas locales, su parte proporcional en el total del impuesto. Lo que significa que puede ser utilizado como indicador de la distribución de la riqueza en el Principado (5)

(siempre que la fuente esté bien criticada). El impuesto se repartía a posteriori por los regidores cuando no por los mismos funcionarios de la Superintendencia (6). Como tal, la distribución dentro del municipio representaba proporcionalmente la riqueza de cada uno de los contribuyentes dentro de ésta (7). Por otra parte, el catastro puede ser explotado para la configuración de una lista de ocupaciones y situación social de los contribuyentes (8).

Mediante una curva de equidistribución analizaremos los grados de concentración de la riqueza (9). La distribución que presenta l'Hospitalet en 1724 es la siguiente:

<u>A</u>	<u>B</u>	<u>C</u>	<u>D</u>	<u>E</u>	<u>F</u>
1	6	4,37	4,37	0,10	0,10
1-4	43	31,38	35,76	3,62	3,72
5-9	33	25,98	59,85	8,33	12,05
10-14	6	4,37	64,23	2,52	14,57
15-19	6	4,37	68,61	3,53	18,10
20-29	8	5,83	74,45	6,60	24,70
30-39	7	5,10	79,56	8,13	32,83
40-49	4	2,91	82,48	6,00	38,83
50-59	8	5,83	88,32	14,68	53,51
60-69	7	5,10	93,43	15,20	68,71
70-79	3	2,18	95,62	7,52	76,23
80-89	3	2,18	97,81	8,53	84,76
90-99	0	0	97,81	0	84,76
100	3	2,18	100	15,20	100

Contribución total (ver nota 9) = 2.969 libras

A) Cantidad contribuida en libras B) Número de contribuyentes C) % sobre el total de contribuyentes D) % acumulado de B E) % sobre el total de la contribución F) % acumulado de E.

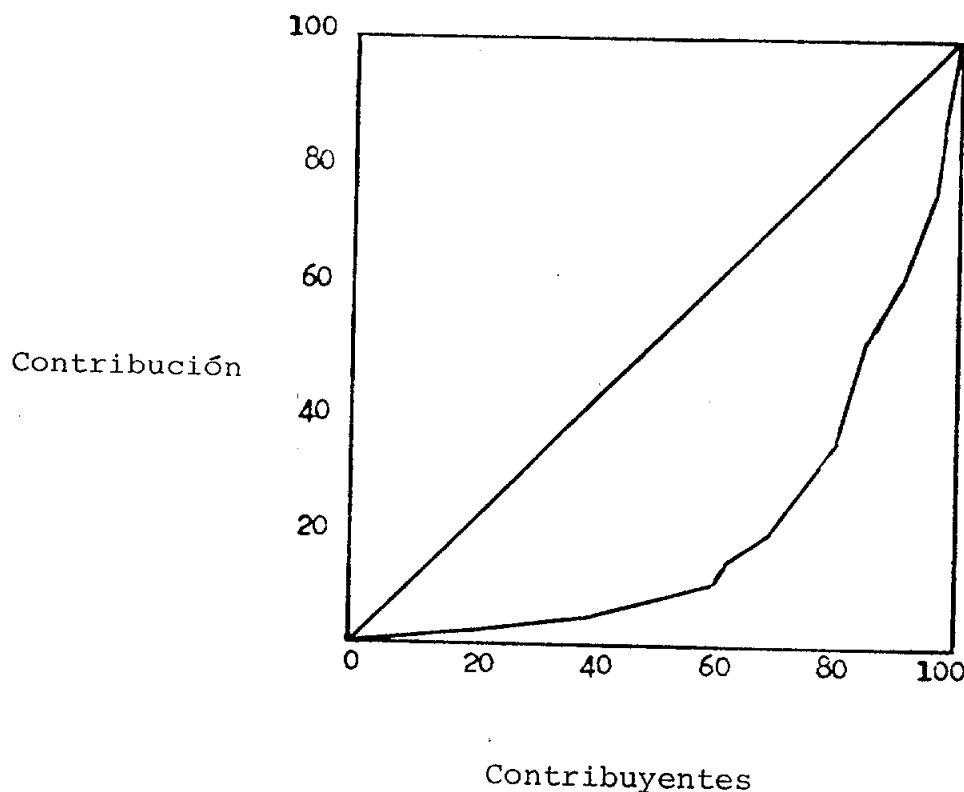

Gráfico núm. 1: Distribución de la contribución fiscal en l'Hospitalet, 1724.

Los contrastes en la distribución de la riqueza son muy grandes en la Europa preindustrial. L'Hospitalet de 1724 no es una excepción. El 59,85 por ciento de los contribuyentes participa tan sólo con un 12,05 por ciento de la contribución. Las unidades fiscales de menor contribución (viudas, jornaleros, etc.), representan el 35,76 por ciento de la población contribuyente, sin embargo su participación es mínima: un 3,72 por ciento. En el otro extremo tres familias conforman el 15,2 por ciento de la contribución.

Resumiendo: el 10 por ciento de las unidades fiscales contribuye casi en un 45 por ciento. Por lo tanto, la concentración de la riqueza se da en unas pocas unidades, lo que confirma la estructura propia de las sociedades preindustriales. A su vez no olvidemos que algunos propietarios poseen varias propiedades con lo cual la concentración se hace más acusada (10).

El segundo apartado de nuestro trabajo se centra sobre la estructura social de l'Hospitalet en 1724. La España del siglo XVIII era una "nación" rural en un 80 por ciento tanto desde el punto de vista económico como demográfico (11). En l'Hospitalet de 1724,

formado por 540 habitantes (12), un 86 por ciento de la población activa depende directamente de la agricultura, el otro 14 por ciento formado por artesanos y otras ocupaciones no definidas están ligadas indirectamente al mundo agrario.

He establecido cuatro grupos sociales diferenciados (13). Los grupos establecidos son los siguientes:

I. Propietarios	a) locales	14		
	b) absentistas (14)	37	a + b = 21	
	c) urbanos	7	(10,1%)	
II. Parceros		39	(19%)	
III. Trabajadores agrícolas				
	a) jornaleros	43		
	b) boyeros	16		
	c) mozos	20	124 (59,6%)	
	d) parientes (15)	37		
	e) otros	8		
IV. Artesanos y profesiones liberales				
	a) artesanos	16	24 (11,5%)	
	b) profesiones liberales	8		

Dentro de la clase de propietarios destaca el alto porcentaje de propietarios absentistas (63,8%) que ceden sus tierras en contrato de aparcería (coincidencia de estos con el número de parceros), los propietarios locales que explotan sus tierras forman una especie de "patriciado local" (16), en conjunto conforman un 6,73% de la población global. El tercer grupo está formado por propietarios que detentan fincas urbanas (3,3%). El grupo de los propietarios ejerce el control económico de la localidad porque: a) son ellos quienes regulan los contratos de aparcería y b) además los propietarios locales que explotan su tierra contratan gran parte de la mano de obra asalariada.

El grupo de los parceros (19%) tiene una gran importancia ya que controla en segunda instancia la vida económica del municipio, los 37 "parientes" que hemos contabilizado trabajan en las explotaciones de estos parceros y lo hacen fundamentalmente por el carácter estático de la institución del "hereu" (17).

El grupo más numeroso lo representan los trabajadores agrícolas, un total de 124 (59,6%), lo que da una idea de su importancia y confirma la tesis de J. Codina de la existencia de un verdadero proletariado rural en el delta del Llobregat durante el siglo XVIII, por lo menos en el término de l'Hospitalet (18).

El IV grupo está formado por los artesanos y profesiones liberales (11,5%), suministradores de la demanda no agrícola de la población.

En última instancia me gustaría hacer unas precisiones metodológicas. Primero, el objetivo de este trabajo se halla en la esfera de la aproximación, sus tesis necesitarían de una comprobación diacrónica. Al nivel de las dos variables investigadas: distribución de la riqueza y estructura social, sería necesaria la utilización de otro tipo de documentación para dotarlas de una mayor fiabilidad. ¿Qué tipo de documentación? A modo de síntesis: términos de los contratos de aparcería, extensión y productividad de las explotaciones agrarias, etc.

CONCLUSIONES

Hemos analizado la distribución de la riqueza de una manera indirecta, es evidente que los que más contribuyen en el catastro son los más poderosos, sobre todo los exentos. A su vez hemos realizado un pequeño esbozo de la estructura social.

La relación es evidente, la existencia de un numeroso grupo de trabajadores agrícolas es confirmada por la escasa concentración de la riqueza en las capas más bajas, pero incluso los pequeños propietarios y algunos parceros pueden formar parte de este grupo dada la irregularidad de la economía agraria preindustrial, una mala cosecha, el endeudamiento, la rigidez de los contratos de aparcería, la institución del "hereu". Todos estos factores facilitan que el campesinado vaya conformando las capas sociales más bajas. Las conclusiones fundamentales son dos:

a) Concentración de la riqueza en manos de las clases nobiliarias y parte de los propietarios locales, existen también algunos propietarios burgueses (19).

b) Extensión del grado de pobreza en capas muy numerosas de la población (59,6%) y precariedad de los pequeños propietarios y parceros a un paso de proletarización (20).

NOTAS

1. Archivo del Museo de Historia de l'Hospitalet, Sección Catastros.
2. Segura i Mas, Antoni: El cadastre: la seva història (1715-1845) i la seva importància com a font documental, Estudis d'Història Agrària, núm. 4, 1983, p. 130.
3. Puig Barata, Nuria: La sociedad de Vich en el siglo XVIII (1717-1831). Eúsayo metodològico sobre la utilizaci3n de las fuentes catastrales en estudios de tipo social, tesina, Universidad de Barcelona, 1975.
4. Garrabou, Ram3n: La evoluci3n de la estructura agraria de la Segarra desde el siglo XVIII hasta nuestros d3as, tesis de licenciatura, Universidad de Barcelona, 1962, pp. 19-20.
5. Artola, Miguel: La hacienda del Antiguo R3gimen, Madrid, Alianza/Banco de Espa3a, 1982, pp. 242 y ss.
6. Mercader Riba, Juan: Una visi3n pesimista de la econom3a catalana despu3s de la Guerra de Sucesi3n, Barcelona, Estudios de H3 Moderna, Tomo V, 1955, p. 412.
7. Nobles, eclesi3sticos y funcionarios de la carrera militar estaban exentos del tributo personal, aunque el tributo real era de car3cter universal estos estamentos ten3an exenciones de un 33 y un 75% en muchos casos, véase al respecto Nadal Farreras, Joaqu3n: La introducci3n del Catastro en Gerona. Contribuci3n al estudio del r3gimen fiscal de Catalu3a en tiempos de Felipe V. Barcelona, Universidad de Barcelona, 1971, p.64 y Segura, A.: op. cit., pp. 132 y ss.
8. Puig Barata, Núria: op.cit., aplica la lista nominal del catastro para establecer la estructura socio-profesional de Vich en el siglo XVIII.
9. A este respecto hemos incluido tan s3lo los contribuyentes locales y aquellos for3neos que tienen propiedades cultivadas, estos representan 2.969 libras frente a las 4.308 que forman el total de la contribuci3n. Este grupo primero devenga un 70%, los "terratinentes" for3neos un 30% son los poseedores de propiedades incultas y que no residen en la poblaci3n. Durante el siglo XVII la propiedad de la tierra pasa en un 75-80% a manos for3neas (sobre todo barcelonesas) véase: Codina, J.: Curs d'introducci3n metodol3gica a la hist3ria de l'Hospitalet. L'Hospitalet, 1975, p.54; pero muchas de estas propiedades permanecen incultas durante el per3odo estudiado, representan la demostraci3n palpable de la tendencia de parte de la poblaci3n barcelonesa por la compra de tierras aunque no las explote, este proceso es estudiado con detalle en Codina, J.: El Delta de Llobregat i Barcelona..., Barcelona, Ariel, 1971, pp. 109 y ss.

10. Sobre todo los nobiliarios, la lista puede ser extensa, a modo de ejemplo señalaremos: Don Josep de Cortada i Bru, Barón de Maldá, posee 3 propiedades que en conjunto le convierten en el mayor propietario. Josep de Molines, terrateniente local con propiedades agrarias y urbanas, Juan de Llinás, 2 propiedades, etc.
11. Domínguez Ortíz, Antonio: Sociedad y Estado en el siglo XVIII español. Barcelona, Ariel, 1981, p. 402.
12. He calculado la población a través de la información suministrada por el catastro. En las 108 casas existentes he aplicado un coeficiente 5 que proporciona una población de 540 habitantes aprox., a la hora de aplicar el coeficiente he seguido a Codina, J.: El Delta del Llobregat i Barcelona, p. 213.
13. Aunque una división tan reducida pueda parecer grosera he seguido los criterios de Codina, J.: Proletariat rural al Delta del Llobregat al segle XVIII, Barcelona, Rafael Dalmau, 1969, p. 16., (añadiendo el grupo IV), que me parecen acertados; tres grupos fundamentales: I. Proletarios. II. Parceros y III. Trabajadores Agrícolas. El grupo IV está formado por los artesanos y profesiones "liberales".
14. A la hora del cómputo global se han suprimido los propietarios absentistas en su mayoría barceloneses por no residir en la población. Aunque se han tenido en cuenta como determinantes de la vida económica. La supresión estriba en que al no residir en la población su inclusión significaría el desdibujar la verdadera estructura social de ésta.
15. Incluyo a los denominados parientes: hermanos, tíos, hijos en el grupo III al formar parte éstos de la explotación agraria como trabajadores.
16. Codina, J.: Curs d'introducció..., p. 25.
17. Bretón, F., y Barruti, L.: La família i el parentiu, Barcelona, Dopesa, 1978, p. 64 y Codina, J.: Proletariat rural..., p.17.
18. Codina, J.: Proletariat rural..., p.16 distingue en el Prat de Llobregat en 1720, de un total de contribuyentes = 120:4 campesinos propietarios (3,3%); 41 parceros (34,16%) y 75 asalariados agrícolas (62,5%), hemos de tener en cuenta que Codina no incluye los propietarios absentistas. Como vemos son unos porcentajes muy similares a los de l'Hospitalet de 1724.
19. Codina, J.: Curs d'introducció..., p. 25, según éste, las propiedades de los terratenientes hospitalenses oscilan entre las 70 y 200 mojadas (34 - 98 Has.).
20. Codina, ibidem, p. 69, los pequeños propietarios alternan la explotación de pequeños fragmentos de tierra y las faenas a jornal.

**LA POLÍTICA SINDICAL AGRÀRIA DEL PARTIT COMUNISTA AL PAÍS VALENCIÀ DURANT LA GUERRA CIVIL:
EL CAS DE LA COOPERATIVA «LA CAMPESINA» DE LLÍRIA**

J. Daniel Simeón i Riera

La creixent importància dels estudis d'història local al nostre país, duts a terme en gran part per historiadors joves, ens demostra la preocupació de les noves generacions per la recerca de metodologies que ens duguen cap a eixa anhelada "Història Total". La necessitat de la construcció d'una història feta "des de baix" que pugua sostenir les "Grans Teories" ha estat assenyalada ja per molts historiadors. Al cap i a la fi, aquest mètode no farà sinó aprofundir el grau de científicitat de la història que, com tota ciència, ha de contenir una interrelació dialèctica entre allò que és general i allò que és particular, entre la teoria i el cas.

Aquest estudi monogràfic que avui presentem és un modest intent d'exemplificar una de les teories, notablement exposada per la Dra. Aurora Bosch a la seua tesi "Ugetistas y Libertarios" (1), en la qual es parla de l'oposició del petit i mitjà camperolat valencià a les idees col·lectivistes de la CNT durant la Guerra, i de l'excel·lent basa que va saber jugar el P. Comunista i Esquerra Republicana en organitzar el sindicat agrari anomenat "Federación Provincial Campesina" (F.P.C.), amb el que recollí una gran part del camperolat i frenà les experiències col·lectivistes de CNT-UGT. Un altre efecte, però, d'aquesta política comunista en crear les "Cooperativas campesinas", seria el de donar refugi a tota una sèrie d'individus de dretes, i no sols a ex-carlins o ex-catòlics pobres i sense importància, sinó a vertaders facciosos i rics propietaris que després, en el règim franquista, jugarien un paper polític a nivell local de primer ordre.

Les següents línies sobre la cooperativa "La Campesina" del poble de Lliria, intentarien aportar una prova més a les anteriors afirmacions.

El somni de repartir la terra dels "senyorets" no es va materialitzar, certament, en la política practicada per CNT i UGT l'estiu del 36. El col·lectivisme, de vegades forçat, no distingí

en molts casos al propietari ric del llaurador pobre, i la importància d'aquests darrers al País Valencià féu alçar una ona de descontent que va créixer emparada per un Partit Comunista cada dia més fort.

No entrarem ací en el detall de l'estructura de la propietat de la terra al camp valencià. Direm tan sols que, si bé esta va lluny de la visió idíl·lica folkloritzada per la burgesia, tampoc no es semblava a les zones latifundistes a què afectà la Reforma Agrària. El peculiar desenvolupament de la lluita de classes a València havia aconseguit que un gran nombre de camperols tingueren, si més no, un mínim de terra, i encara que foren molts els que no podien viure d'ella els transformava psicològicament en propietaris i homes dignes.

Llíria, als anys 30, a l'igual que la resta del País Valencià, era una societat agrària. Amb una escassa extensió de regadiu (del 5 al 10% de la terra cultivada) situada al voltant de la ciutat i dedicada fonamentalment al cultiu de cebes per a l'exportació; i un secà (del 90 al 95%) on els conreus eren els clàssics de la triada mediterrània: vinya, oliveres i garroferes. El 57,9% de la població activa pertanyia al sector primari (2), el 27% al secundari, i el 15% al terciari. Del primari, 21 individus es troben inscrits al Padró com a "Propietarios", 208 com a "Jornaleros" i 1810 com a "Labradores". Aquest darrer qualificatiu amagava una realitat molt diversa, com ràpidament vorem quan ens fixem en l'estructura de la propietat de la terra: En el regadiu, hi havia un 96,7% de propietaris de menys d'una hectàrea que ocupaven el 77% de la terra regable, donant així un minifundisme hortícola que era insuficient per sostenir als seus propietaris, els quals es vorien necessàriament forçats a fer jornals o a dur terra arrendada o a mitges. Al secà, el 40,7% dels propietaris amb menys d'una hectàrea posseïen tan sols el 4,3% del total de la terra cultivada, i l'1,1% dels propietaris amb més de 50 hectàrees tenien el 28,6% de la terra (3).

D'aquestes dades deduïm (per a aquesta conclusió hem treballat sobre una documentació sòcio-econòmica molt més ampla que ací no podem reproduir) que encara que la bipolarització social no tenia una intensitat excessiva a la Llíria de l'època, sí que existia un gran nombre de gent que no podia viure amb l'escassa terra que posseïa, però el fet de tenir-la els donava l'orgull de ser

"labradores" i no "jornaleros" (encara que feren jornals), i sobretot, la ferma decisió de no perdre-la.

Amb el temps, fins la CNT hagué de reconèixer que parlar-li al camperol valencià de col·lectivització "equivalia a hablarle en griego" (4). La CNT de Lliria també va tenir consciència de la seua manca d'hegemonia (en el sentit gramscia), i amb gran tolerància, si tenim en compte el seu poder militar en aquells primers mesos de guerra, no sols no implantaren el comunisme llibertari com sí ho feren altres pobles de la comarca (Pedralba), sinó que aplegats en "magna assemblea" a l'octubre del 36, decidiren no importunar els molts membres de la CNT que es negaren a entrar a la col·lectivitat, i que deurién ser els que posseïen alguns pams de terra, ja que la col·lectivitat es va formar amb les terres incautades, i les aportacions del seus membres van ser pràcticament nul·les, del que es dedueix que els col·lectivistes mancaven en absolut de propietats. (5)

Aprofitant aquest ambient desfavorable cap a la política CNT-UGT, el Partit Comunista, i amb el propòsit de mantenir "l'ordre republicà legalment establert", dins del context més ampli de guanyar la Guerra en primer lloc, va constituir el 18-X-36 a València la "Federación Provincial Campesina", "sindical agraria que pretendía agrupar aquel 55,8% del campesinado valenciano que siendo medieros, arrendatarios o pequeños y medianos propietarios..." (6) es revelava contra la col·lectivitat. L'èxit no té precedents, el cooperativisme impulsat per comunistes i republicans, i històricament arrelat a València (7), va atraure's grans masses de camperols, molts dels quals havien segut carlins, de D. R.V. o dels Sindicats Catòlics (8). El comunista J. Mateu deia voler assolir, amb aquesta política, una agricultura de guerra amb el suport del petit i mitjà camperol: "...siempre que se trate de verdaderos trabajadores de la tierra, para aplastar a la reacción y el fascismo y salvar nuestra economía." (9)

La importància de l'economia agrària valenciana per a la República era evidentment de primer ordre, tant per a abastir el front i la reraguarda com per la font de divises que significava. Així, la política comunista es demostra efectiva en disminuir el descontent camperol i fomentar la productivitat (no entrem ací en la terrible polèmica sobre si guerra o revolució), el fet és

que molts camperols retrobaren la fe en la República i la productivitat augmentà. La cooperativa "La Campesina", de Lliria, passa de produir 957.000 Kg de raïm i 415.000 de cebes en 1937, a 1.390.000 i 750.000 respectivament en 1938, i en una reunió celebrada en maig d'aquest any, el president remarcava als socis la importància de la confecció de caixes de ceba per a l'estranger que aportaren divises al Govern. En juliol, la cooperativa adquiria una trilladora, en un poble on el maquinisme agrari era pràcticament nul·la. (10)

Era normal que tant la CNT com la FETT reberen la formació de la FPC amb dures crítiques, però aquestes, si llevem la normal antipatia política cap a uns comunistes que estaven intentant per tots els mitjans possibles enfonsar la seua obra col·lectivitzadora, feien especial insistència en el fet que la FPC era un refugi de feixistes.

A Lliria, l'alcalde d'E.R. va dimitir en setembre del 38 en ser-li retirada la confiança per part de CNT-UGT, perquè havia deixat a "La Campesina" un mínim espai d'una fàbrica incautada pel consell municipal per tal que depositara la brisa del raïm. La CNT demanà la dimissió, i la UGT tractà aquesta cooperativa de "Sociedad de esquirols" (11). Excusa tan feble per enderrocar un alcalde amb el qual fins aleshores no hi havien hagut friccions, demostrava l'aversion cap a eixa "Sociedad de esquirols".

Segons testimonis orals, un representant comunista de València havia arribat a finals de l'any 36 al "Casino republicà" (a Lliria no existia el Partit Comunista), i proposava a un dels dirigents la formació d'una cooperativa, deixant clar que podrien entrar tots als que volgueren sempre que posseïren, com a mínim, una fanecada de terra (7,21 àrees). Això provocà una allau de tot tipus de gent. El 17-II-37 es constituïa a Lliria la cooperativa "La Campesina" (12) (Que seria l'única realització socio-econòmica de la guerra que sobreviurà en el franquisme). En aquest any arribaria a tenir 271 socis, en el 38 arribaria als 380, (les xifres sols es refereixen als socis que aportaven raïm, cosa que ens fa creure que el nombre d'afiliats era major). Comparant, la col·lectivitat agrícola de la CNT tan sols tenia 177 caps de família.

A les reunions, els socis es tractaven mútuament de "camaradas". El president fou durant tota la guerra un destacat membre d'Esquerra Republicana. Dels altres membres de la Junta, 4 eren d'E.R., 3 havien segut de D.R.V., 1 Carlí, i de 2 més desconexim la filiació. Un dels de D.R.V. i el Carlí serien alcaldes franquistes. Les propietats dels membres de la Junta variaven des de 17,5 hectàrees de secà i 2,1 de regadiu, del futur alcalde, a la misèria de 2 ha. de secà d'un dels que n'ignorem la filiació política. Un altre dels molts socis de la cooperativa seria un destacadíssim ex-regidor monàrquic, ex-regidor de la dictadura primorriverista, ex-membre de D.R.V. i futur alcalde franquista. Verdader terratinent amb 33,4 ha de secà i 4,2 de regadiu, que ni "se trataba de un verdadero trabajador de la tierra" com havia dit J.Mateu, i a qui no interessava gens ni mica "aplantar a la reacció y al fascismo."

Quan he preguntat a alguns testimonis d'Esquerra Republicana (membres destacats en la fundació de la cooperativa) per què deixaren entrar tan distingits "facciosos", m'han contestat, de la manera més natural, que la cooperativa fou fundada amb total apoliticisme i per tal que entrara qualsevol amb la sola condició de ser "llaurador".

Diu la Dra. Aurora Bosch que la F.P.C. mostrà prompte el desig d'unificar-se amb la F.E.T.T., però encara que sembla que les executives nacionals arribaren a un acord, aquest es féu impossible en la realitat a causa de l'oposició acèrrima de les bases d'UGT, evidentment molt més properes als plantejaments anarquistes, i que constantment denunciaven les cooperatives com a nius de facciosos. Jo he d'afegir alguna cosa més: l'oposició de les bases de la F.P.C. a juntar-se amb la UGT; almenys així fou en el cas de Lliria, on els membres de "La Campesina", en assemblea celebrada l'agost del 38, acordaven que encara que la F.P.C. fóra dissolta no s'adheririen a la F.E.T.T. I al setembre del mateix any decidien fer-ho a la "Federación Valenciana de Cooperativas Agrícolas de Izquierda Republicana".

Podríem concloure, doncs, amb tres punts, que el cas ací estudiat sembla verificar:

- Que gran part del camperolat llirià que, sense estar totalment proletaritzat, ratllava la vorera de la pobresa,

preferí estar en cooperativa junt a grans terratinents i llauradors acomodats abans que col.lectivitzar-se.

- Que la productivitat d'aquesta cooperativa augmenta al llarg de la guerra. Varen tenir una rudimentària administració i feren un tímid intent de maquinisme.
- Que aquesta societat cooperativa afiliada a la F.P.C. fou un clar refugi de quinta columnistes que després jugarien un paper rellevant al franquisme local.

NOTES

1. Bosch Sánchez, A.: "Ugetistas y Libertarios, Guerra Civil y revolución en el País Valenciano 1936-1939." Valencia 1983. Vegeu fonamentalment les pàgines 329-349.
2. Les dades sobre la població s'han tret del l'Arxiu Municipal de Lliria (A.M.LL.) llibre núm. 39.
3. A.M.LL. Grup d'arxivadors 1940. "Estadística".
4. H. Noja Ruiz: "La Labor Constructiva en el Campo". Valencia, Libre-Estudio. pp. 18-20.
5. Hem d'agrair aquesta informació a J.M. Peñarrocha, Secretari de la Comarcal de col·lectivitats de Lliria.
6. Bosch Sánchez, A.: Op. Cit. p. 333.
7. A. Álvarez: "H^a. del cooperativisme al País Valencià". València 1968.
8. Bosch Sánchez, A. Op. Cit. p. 333.
9. "Verdad" 7-X-36.
10. Arxiu de la Cooperativa de Lliria. Llibre d'actes dels anys 1937-1939.
11. A.M.LL.: Llibre d'actes dels plenaris. núm. 4. Acta del 20-X-38.
12. La següent informació l'hem tret dels llibres d'actes de la cooperativa ja esmentats a la nota (10), els quals a l'igual que les seues pàgines es troben sense numerar.

HISTÒRIA TOTAL, HISTÒRIA LOCAL I HISTÒRIA DEL FRANQUISME: ESTUDI D'UNA ÈLITE MUNICIPAL

Joan J. Adrià i Montolio

Que la història local pot ser un camí per a la construcció d'aqueixa història total cada vegada més científica que pretenem és una afirmació a la qual crec que, avui per avui, ningú no s'oposarà. Que cal estudiar ja el període franquista des d'una perspectiva històrica també és una evidència que no requereix majors arguments. Ambdues posicions han estat adoptades i defensades per grans historiadors, pel que seria neci posar-se ara a divagar al voltant d'això. De tota manera, la proposta metodològica que es pot fer derivar de la unió d'aqueixes dues premisses, és a dir, que cal utilitzar la història local, els estudis locals, com a via d'aproximació a l'estudi de la història del període franquista, no ha estat encara objecte de massa interès. I, tanmateix, sembla clar que pot ser un camí fecund que cal seguir si volem augmentar el grau de coneixement i comprensió del nostre passat recent i, per consegüent, del nostre present. Cal no oblidar que aqueixa tasca, si no la fem nosaltes, la faran altres potser amb menors garanties d'èxit.

Així, encara que podem trobar recomanacions en aquest sentit, com la que fa Paul Preston quan assenyala que cal que es comencen treballs microanalítics "que descubran las redes de corrupción y represión que han constituido la realidad del Movimiento, sobre todo en sus primeros años" (1), no és mitjançant les cites de mestres o la referència a ineludibles necessitats teòriques com volem defensar aqueixa proposta, sinó amb una contribució basada en una investigació directa que volem mostrar a títol d'exemple, de manera que quede al lector el judici final sobre si val la pena o no endinsar-se per l'esmentat camí. Aquest exemple d'investigació es centra en l'estudi d'una élite local, la que ocupà el poder municipal a la ciutat de Llíria (Camp de Túria) entre els anys 1939 i 1952, és a dir, durant la primera etapa en què podem el llarg període franquista (2).

Si com ha dit Tuñón de Lara, mitjançant l'estudi d'una élite "sabremos de qué base social es vanguardia u órgano de acción o de ejecución" (3), bé podem dir que estudiar una élite local en aquest període comporta a la vegada establir quins són els suports del règim franquista en aqueix nivell, tema sense dubte important. I encara que per tal que estigués ben enfocat el nostre treball caldria que consideràrem, en primer lloc, quina és l'estructura de poder existent a la Llúria dels anys quaranta, jerarquizant les instàncies detentores de capacitat decisòria, el que és impossible per purs motius d'espai, simplifiquem assenyalant que en principi, podem afirmar sense massa problemes que existeix una institució que encarna el "poder polític municipal": és, òbvia^{ment}, l'Ajuntament, on es conjuguen atributs de govern local amb altres d'administració i òrgan de l'Estat. L'Ajuntament "mana", i en aqueix sentit, estudiar els homes que ocupen els seus càrrecs polítics pot ajudar-nos a identificar i caracteritzar les classes, fraccions de classe, categories, etc., que dominen socialment l'univers d'anàlisi considerat.

Amb l'ocupació de Llúria per l'exèrcit franquista els darrers dies de març de 1939 començava una llarga etapa en la qual els membres de l'Ajuntament serien nomenats mitjançant procediments no democràtics que bé poden caracteritzar-se amb una simple referència -molt descriptiva- al paper provisor de la "superioritat". Així, a la "Junta Provisional", reunida en sessió única el 29 de març de 1939, van succeir quatre "Comissions Gestores Municipals" fins al febrer de 1949, mes en el qual fou completat el procés de canvi en els mecanismes de formació dels governs municipals que originarà "Corporacions Municipals" de composició orgànica (4), la primera de les quals seria renovada parcialment en 1952. Fins a aquesta dada i des de 1939, un total de 8 alcaldes i 41 gestors o regidors ocuparien aqueixos càrrecs a l'Ajuntament de Llúria. Seran ells, els 49, els qui estudiarem ací (5).

El primer punt que ens interessa analitzar és el referent a la seua extracció sòcio-econòmica. Un repàs de les seues professions pot ser orientatiu. Quatre "propietaris", dotze "llauradors", tretze "industrials", set "empleats", cinc "mestres", dos "advocats", un "metge", quatre "comerciants" i un "xofer" constitueixen la totalitat de les que declaren quan són empadronats (6). Sols amb aqueixes dades ja sembla que podem dir que estem davant d'una

aliança entre "oligarquies locals", classes mitjanes i sectors agraris que constitueixen el bloc de poder a nivell local. Els industrials són, tots ells, petits empresaris, la majoria amb característiques "semiartesans" -manyans, saboners, ferrers, fabricants d'alcohol, propietaris de llevadors de caolí-, mentre que els "empleats" treballen a la banca, als telègrafs o al jutjat.

Del que hem dit, però, hom podria concloure que són interessos industrials els predominants, ja que solament 16 dels 49 individus tenen oficis directament lligats a l'explotació de la terra. Això, en una població que podem definir com bàsicament agrària és, sense dubte, paradoxal. Cal que busquem alguna explicació, pel que haurem d'afinar més i avançar en l'anàlisi.

En aquest sentit tal vegada siga convenient formular una hipòtesi de treball: ja que l'estructura socio-econòmica de la població era d'índole agrària, la major part dels membres de la institució municipal han d'estar vinculats a la propietat de la terra, encara que això no es manifeste en termes de dedicació professional principal.

Per demostrar-la disposàvem de les dades d'un "Amillament de Finques Rústiques" elaborat als primers anys de la dècada dels quaranta (7). Gràcies a elles podem arribar a conclusions molt més matisades i que giren al voltant del fet que dels 49 individus considerats, 39 tenen terres, amillarades al seu nom -quasi tots- o al de la seua dona -alguns- o al dels seus pares -molt pocs-, individus que, atenent a la seua professió i al volum de les seues propietats, hem classificat en cinc grups:

- El primer està constituït pels quatre "propietaris", que es caracteritzen sobretot per posseir una gran quantitat de terra d'horta, des de 4 a 8 Hectàrees, encara que en alguns casos tenen també prou propietat de secà (en un cas fins i tot 22 Has). Aquests individus conformaven la representació a l'Ajuntament d'una capa social de tipus "oligàrquic", clàssics "senyorets" que tenen terra però no la treballen directament, sinó mitjançant llogaters o jornalers.

- Al segon podem situar els 12 "llauradors", que són assimilables en termes generals al prototipus de "petit propietari productor agrari independent", és a dir, que a la vegada que és propietari de la terra la treballa directament, encara que puga uti-

litzar -sempre o temporalment- jornals. Tots ells tenen més de 5 Has de secà -5 més de 15- i diversos volums d'horta -quatre més d'una Ha-, destacant com a més ric un que té 33 Has de secà i 4 de regadiu.

- Al tercer grup classificarem a aquells que, tenint professions emmarcables en sectors econòmics no agraris, també disposen de propietats rústiques encara que el seu volum és ben minvat, ja que no arriba mai a les 5 Has en secà ni a les 60 àrees en horta. Són comerciants, empleats, industrials i, fins i tot, un metge, les terres dels quals són normalment restes hereditàries que no constitueixen mai la seua font de riquesa principal. El seu nombre arriba a la xifra de 10.

- Al quart grup, conformat per dos "empleats", dos "industrials", un mestre i un xofer ens trobem amb individus com els anteriors, és a dir, amb activitats professionals no agrícoles, però que tenen ja un volum de propietat rústica prou considerable, ja que supera les 9Has en secà o una en regadiu. Trobem ja que alguns d'ells no han heretat totes les seues terres, sinó que les han comprat, és a dir, han invertit en la compra de propietats rústiques.

- Finalment ens trobem amb un grup que bé podem considerar a la cúspide de la piràmide social lliriana. Es tracta de persones que es caracteritza per posseir una gran quantitat de terra encara que la seua professió declarada no siga classificable dins del sector primari, quantitat que sempre supera les 20 Has en secà -fins i tot en dos casos les trenta i en un més les seixanta- a la vegada que també és important en regadiu. No dubtem a afirmar que, malgrat el fet esmentat respecte a l'índole no agrària de la seua professió, la seua activitat primordial és l'explotació de la terra. En aqueixe sentit podem destacar com ens trobem al costat de clàssics casos de propietaris amb títol acadèmic -advocats, sobretot- que no és més que un cimbell, amb quatre "industrials" les activitats dels quals en aquest sector són ben simptomàtiques: fàbriques d'alcohol, molins, tallers de construcció i reparació de ferramentes agrícoles, és a dir, indústries "semiartesanals" molt vinculades a l'agricultura i que en realitat no són més que una activitat complementària d'aquesta. Per dir-ho d'una manera plana, ens trobem amb uns "propietaris" que

s'han diversificat, que han ampliat el camp de les seues activitats productives, tractant que els seus benefici siguem majors.

Amb el que hem dit es comprendrà que aqueixa "aliança" de què parlàvem abans puga ser qualificada com hegemnitzada per oligarquies agràries: el poder municipal ha tornat així a mans dels seus detentors tradicionals, en termes socials: ja no trobem jornalers o ferroviaris com als anys de la guerra.

Un segon punt que cal abordar és el que es refereix a la procedència ideològica i antecedents polítics dels 49 individus que estem estudiant.

Si bé podem dir que les característiques comunes de tots ells es situen al voltant del marcat caràcter "clerical" i "nacional-catòlic" que presenten, així com de les tendències dretanes que d'una manera o altra havien manifestat (8), no tots venien dels mateixos grups polítics. Deixant a banda els més joves, alguns dels quals -sobretot els que foren regidors a les darreries dels quaranta o principis dels cinquanta- no varen tenir temps de militar en organitzacions polítiques anteriors a la guerra, podem trobar, entre les persones que ens ocupen, individus que ja tenien darrere un passat polític a vegades molt destacat. Per això, tractarem d'establir quins foren els grups polítics en què havien desenvolupat la seua actuació els membres dels ajuntaments franquistes políticament actius abans de 1939. Per això, caldrà que fem un breu repàs d'aquells més directament relacionables amb el règim.

Així, si comencem pel que més s'identificà amb ell, F.E. de las JONS, hem de dir que abans de 1936 no tenia pràcticament força a Llíria, encara que comptava amb alguns militants, joves, que ocuparien alguns càrrecs municipals -pocs- després de la guerra, encara que la seua presència sembla que fou prou més important en altres àmbits, com l'organització local del partit únic -sobreto a la CNS-, mentre que a l'Ajuntament sempre estigueren en un segon terme.

Pel que fa als carlins, cal dir que eren un nucli polític amb gran tradició a Llíria des del segle XIX. El sentit familiar i hereditari que la militància al partit ha comportat explica que la seua personalitat es mantindrà sempre sense ser anul.lada pel nou monstre polític que era F.E.T.-JONS, i que el "Casino del Carlisme" fos l'únic que restà obert a la fi de la guerra. Els

carlins, tradicionalment apartats del govern municipal, es veren de sobte convertits en una de les principals forces polítiques a l'Ajuntament. La seua importància fou molt notable a la primera gestora, en la qual arribà fins i tot a ser alcalde un carlí -bé que de rebot-, encara que després el seu nombre fou més reduït i que la seua continuïtat fins a la dècada dels setenta no deixà de ser notable.

Tanmateix, la majoria del personal polític municipal del que podem rastrejar antecedents ve d'altres grups, singularment de la Unió Patriòtica del dictador Primo de Rivera i de la Dreta Regional Valenciana, versió de la C.E.D.A. a les nostres terres. Fins i tot, podem trobar persones que abans de ser regidors franquistes havien militat al Partit Liberal Fusionista a l'època final de la Restauració -un d'ells fou alcalde en 1920- o a la Unió Republicana Autonomista, de filiació blanquista, durant la República. Encara que en aquests darrers casos l'ínfim nombre d'ells sembla no fer-los importants, cal dir que la seua existència ens fa vincular, per una banda el règim de Franco amb el caciquisme tradicional, i per l'altra ens val per mostrar l'evolució d'alguns republicans moderats fortament marcats pels esdeveniments que acompanyaren la guerra.

De tota manera, és als altres grups polítics esmentats a què ens hem de referir amb major deteniment. Així, començarem assenyalant que la Unió Patriòtica aglutinà amb seguretat, com a mínim, 14 dels 49 individus estudiats i, encara que molts d'ells no passaren de la mera adhesió, és molt simptomàtic que dos dels càrrecs directius de l'organització ocuparen importants càrrecs polítics durant el franquisme a Lliria, fins i tot l'Alcaldia, amb el que l'antinòmia entre ambdues dictadures se'ns mostra, en l'àmbit local, ben constatable.

Pel que respecta al paper de D.R.V. com a grup polític del qual venien directament molts -i molt importants- dels alcaldes, gestors i regidors franquistes, no ha de sorprendre ningú. La seua ambigüïtat, la seua trajectòria durant la República, la crítica postura del seu líder Lúcia respecte al règim, no ens ha d'amagar el seu caràcter reaccionari. Que ex-militants seus foren el tronc fonamental i hegemònic no solament de l'Ajuntament de Lliria sinó també de la pròpia organització local de F.E.T.-

JONS es desprèn de la biografia d'alguns individus dels més assenyalats.

Per a finalitzar en aquestes consideracions, cal afegir que no fou estranya la doble o triple procedència, és a dir, que molts dels polítics franquistes llirians havien passat abans per U.P. i després per D.R.V., o havien estat a la vegada adherits a la U.P. sense deixar de ser carlins, etc.

Com a resum de tot el que hem dit podem concloure que alcaldes, gestors i regidors franquistes, és a dir, els detentors del poder polític municipal després de la guerra, poden ser fàcilment identificables amb els grups socials dominants i les forces polítiques que tradicionalment els havien representat. La seua filiació dretana, la seua procedència classista, el caràcter de guanyadors en una guerra en la qual havia estat qüestionat no solament el seu domini polític, sinó també el social, donava al seu exercici del poder un indubtable sentit de "reconquesta" i de contrarevolució que no hem de passar per alt. Els grups d'on eixien els membres de l'élite municipal tornaven a ser els dominants, per la qual cosa aquests tornaven als "seus" llocs polítics, als càrrecs. Ben il·lustratiu d'aquest sentit de reconquesta i de la continuitat dels individus estudiats respecte als que havien conformar les élites municipals de períodes anteriors, són dos trets que podem remarcar:

- Que pràcticament tots ells -els d'ara i els d'abans- viuen als carrers principals de la ciutat, als cèntrics de la zona més plana, a diferència dels membres del "Consell Municipal" dels anys de la guerra, que vivien als barris més pobres de les parts altes.

- Que és molt notable el grau d'emparentament que els 49 individus considerats presenten entre ells i amb relació a anteriors alcaldes i regidors, tant de la monarquia com de la república abans de 1936.

NOTES

1. La frase es troba al pròleg del llibre d'Ellwood, Sheelagh. Prietas las filas. Historia de Falange Española, 1933-1983. Barcelona, 1984, Crítica, pàg. 10.
2. Un desenvolupament més ampli i complet, amb tot el seu aparell erudit es trobarà al capítol corresponent de la meua tesina Llíria en los años cuarenta: un estudio de historia local en el marco de la contrarrevolución franquista. Universitat de València, Facultad de Geografía e Historia, 1984, concretament al capítol 4, pàg. 117 i ss.
3. Tuñón de Lara, Manuel: Metodología de la historia social de España. Madrid, 1979 (4), siglo XXI, pàg. 125.
4. Sobre els mecanismes de formació i nomenament del càrrecs municipals, veure Rama, Carlos M.: La crisis española del siglo XX. Madrid, 1976 (3), F.C.E., pàg. 330-331, i Pérez Puche, F.: 50 Alcaldes. El Ayuntamiento de Valencia en el siglo XX. València, 1977, Prometeo, pàg. 161-162.
5. La font per a la seua identificació son els respectius llibres d'actes municipals numerats del 4 al 10 i custodiats a l'Arxiu Municipal de Lliria.
6. Al respecte hem emprat el Padró de 1940. Arxiu Municipal de Lliria, llibre 139.
7. L'Amillament, a l'Arxiu Municipal de Lliria, llibres 167 a 199.
8. Per establir la procedència i antecedents polítics dels individus considerats ens hem basat en testimonis orals -i fins i tot coneixement directe- i informes coetanis custodiats a l'Arxiu Municipal de Lliria, Grup d'Arxivadors de 1940.

HISTÒRIA MODERNA

L'ARTICULACIÓ POLÍTICA DE CATALUNYA ABANS DE LA GUERRA DE SUCCESSION

Joaquim Ragón i Cardoner

Quan ens endinsem en l'estudi de l'Antic Règim a Catalunya ens trobem amb una sèrie de particularitats i possibilitats que, arran dels últims treballs apareguts, ens porten a un cert replan^{te}jament de les visions clàssiques de la Catalunya de finals del segle XVII.

El que pretendríem en aquest article seria precisar la situació política de Catalunya, més específicament de les seves classes dirigents (1), a finals del regnat de Carles II, quan el Principat es trobarà amb el conflicte de la Guerra de Successió. Aquests anys han estat anomenats per la nostra historiografia com els "anys obscurs" (2).

La situació de Catalunya dins el reducte de la monarquia hispànica ha estat llargament discutida. ¿En quin estat es troba Catalunya en l'interim que va des de la Revolta Catalana (1640-1641) fins a la pèrdua de les seves institucions autonòmiques a la davallada de la Guerra de Successió, el 1714? ¿Com s'articula políticament el Principat en suposar un fre a la monarquia absolutista?

Dins l'entramat de decepcions i possibilitats de la monarquia hispànica, madura i ja en decadència, de finals del XVII, articularíem una sèrie de fets que ens donessin peu per plantejar el sentiment polític de Catalunya, en recerca dels orígens de la formació d'una tendència austracista que florirà als inicis del XVIII amb el conflicte dinàstic.

En primer lloc, Espanya es troba en guerra contra França des del 1689 (3), una guerra portada a terme en terres catalanes i que acabarà amb la pau de Ryswick (1697), després de l'ocupació de Barcelona pels francesos durant més de cinc mesos, i reintegrada a la monarquia hispànica, no sense tensions i amenaces franceses (4). Així, no és sorprenent trobar nombroses mostres de satisfacció en reintegrar-se definitivament a la monarquia hispànica als inicis del 1698 (5). En aquest aspecte, l'actitud política de Catalunya

ha variat radicalment respecte al període de 1640-52: si aleshores cercava un independentisme sota protecció francesa, ara, després d'haver provat el centralisme francès, està clar que la seva articulació passa per una inclusió dins de la monarquia hispànica. La francofòbia de finals de segle no és, en absolut, anti-moderna; Catalunya, a finals del XVII, per a la defensa de les seves constitucions i privilegis, tendeix cap a un model institucional semblant al d'Holanda o Anglaterra (6), més que no pas el centralisme cartesià francès.

Enmig dels conflictes jurídic-institucionals, a Catalunya, cada vegada agafa més força la tendència a incidir sobre aquest marc institucional, transformant-lo cap a una monarquia que donés cabuda a les diferenciacions regnícoles. Aquest sentiment, ara, pren cos en la doble acció política que emprenen el Consell de Cent i la Generalitat de Catalunya: per una banda, no acceptar el nomenament de virrei en la persona del comte de la Corzana, i per altra, demanar el control de les insaculacions, bàsic per al de recuperar l'autonomia.

En el primer cas, el Consell de Cent celebra una reunió el 20 de gener del 1698, on es redacta un memorial per presentar al rei (7). Enviat el 23 de gener, els consellers exposen les seves raons per no assistir al jurament del comte de la Corzana, basades en l'anterior negativa d'aquest personatge a jurar les constitucions abans de la caiguda de la ciutat, i el seu pacte amb els francesos per la capitulació de Barcelona (8). Segons Corzana (9), el problema és la manca de col·laboració de les autoritats catalanes, arribant a denunciar cinc individus davant del rei, amb càrrecs com "desafecto al servicio de V.M. y mui inclinado a Francia", "que votan sediciosamente", "tumultuoso", ... La carta dona lloc a un dels contenciosos més interessants d'aquest últim període dels Austries. Dos anys més tard, el 21 de maig de 1700, Carles II ordena desinsacular a quatre d'aquests inculpats (10). Aquesta ordre és acomplerta en menys d'una setmana (11). A partir d'aquests fets, el Consell de Cent escriu diverses cartes protestant (12), amb el suport del propi virrei Jordi de Darmstadt (13). Tots aquests memorials són presentats tant al president del Consell d'Aragó com a la reina i al rei, per Francesc de Miquel i Descatllar segons instruccions disposades a la reunió del Consell de Cent del 7 de juny del 1700 (14). El vir

rei s'adhereix a aquesta ambaixada (15), amb la qual cosa totes les institucions del Principat exerceixen una forta pressió sobre els òrgans de poder centrals per a la reintegració d'aquests quatre desinsaculats. Les institucions catalanes creuen que trobaran una resposta per part de l'administració central, que fa córrer la notícia que els individus han estat restituits a les seves bosses. Això provoca una nova carta a Miquel de Descatllar, avisant-lo d'aquestes notícies (16), però en realitat, tan sols es tracta d'una maniobra davant la forta ofensiva diplomàtica del Principat. De fet, fins 1701 no es va fer res per tal de reintegrar als expulsats a les seves respectives bosses.

L'eix bàsic del plantejament polític de Catalunya en aquests moments constitueix el control de les insaculacions, en mans de la monarquia des de la reintegració del 1652 (17), fins que la ciutat demostrés la seva adhesió al monarca. Ara, amb el setge de Barcelona, el Consell de Cent creu haver demostrat suficientment la seva fidelitat a la Corona com per recuperar el control de les institucions autònomes, i envia un llarg memorial (18). Serà presentat al rei per mitjà d'una ambaixada formada pel mercedari fray Joseph Estampa i un dels redactors d'aquest document, Joan Colomer. Després de ser rebut per Carles II, Colomer torna a Catalunya, mentre fray Estampa espera resposta a la cort. Aleshores, el president del Consell d'Aragó escriu al prior de l'ordre de la Mercè per tal d'allunyar Estampa de Madrid. Aquest, el 13 de desembre del 1698, comunica al Consell d'Aragó que Estampa ja ha estat tan cat a Guadalajara, i acaba amb una visió errònia i deformada del nacionalisme català en els religiosos: "...se inquietan y se amotinan con gran facilidad y escribirán libelos inflamatorios contra su prelado porque todos ellos piensan que se ha de dexar a Dios, al Rey nuestro Señor, al Estado que profesan y a quanto ay en el mundo por su tierra y por su ciudad de Barcelona" (19).

El poder central dilata la resposta al contenciós basant-se en qüestions de procediment; la causa, ara, és aquesta inferència religiosa, sense parlar del contingut de la representació feta per la ciutat. Finalment, el 20 de desembre, el rei comunica a Jordi de Darmstadt que Joseph Estampa ha estat apartat de la cort per ser religiós i no en tant que ambaixador de Barcelona, en una carta de paràgrafs calcats d'una resolució del Consell d'Aragó de cinc dies abans (20).

Tot això ens demostra la ferma decisió del poder central en no cedir gens en les atribucions que té sobre el Principat. La insaculació és el mitjà per qual, des del 1652, el govern de Madrid s'imposa sobre les estructures neoforalistes vigents des dels Reis Catòlics. Com es deriva d'aquests casos, sembla com si el centralisme s'allunyés de les institucions, massa protegides per les lleis i constitucions, per caure sobre les persones que les han de dirigir. Així, durant l'últim virregnat, al 1697, no hi ha revisió dels insaculats, per la guerra; al 1698, el 91,4% dels nou insaculats ho són per decisió dels òrgans de poder central, disminuït en un 79% l'any 1699. Al 1700, amb la mort del monarca no es substitueixen les vacants de les respectives bosses del Consell de Cent (21).

Creiem que hi ha suficients motius per revisar la valoració tradicional de la situació política de Catalunya entre 1652 i 1714. Cal matisar la noció de "neoforalisme" encunyada per Reglà (22) basada en la minsa valoració del control insaculatori del 1652, i en la que Elliott (23) pren suport per parlar de l'èxit del federalisme aragonès sobre el centralisme unitari de Castella. Aquesta revisió passa pels treballs de Sánchez Marcos (24), segons el qual aquest control insaculatori marca una veritable fita en el camí a l'absolutisme, i que Josep Mª Torras (25) ha documentat pel que fa al Consell de Cent. Eulàlia Duran recull aquesta línia en una síntesi innovadora (26); revaloritzant aquest control insaculatori, varem definir aquest període de "neoforalisme en les formes i centralisme en la praxi" (27). L'absolutisme monàrquic d'estat no tenia per què seguir els camins de l'uniformisme marcats per Olivares; hi havia altres mitjans de control més subtils, però no menys efectius.

Tot això té lloc durant el virregnat de Jordi de Darmstadt. El virrei, càrrec unipersonal, alter nos del rei, per la seva situació d'intermediari, rep, com hem vist, una complexa trama de pressions, tant del poder central i del Consell d'Aragó, com de la Generalitat i del Consell de Cent. Ja hem dit que Darmstadt és acceptat pels catalans (28); coneixia els problemes del Principat des del 1695, quan donà suport als catalans contra els francesos amb un exèrcit de dos mil alemanys. Per al poder central, el seu nomenament significava no sols la solució al conflicte suscitat amb Corzana, sinó també el desplaçament d'un element aus

tracista lluny de la cort, quan els sectors afrancesats comencen a dominar l'administració central davant la futura successió al soli reial (29). Per als catalans, significa trobar ressò a les seves aspiracions en el màxim càrrec de govern en el Principat.

Jordi de Darmstadt no sols intervé demanant la reintegració de les insaculacions; també soluciona el problema dels allotjaments, suscitat per Braç Militar; analitza la pèssima situació militar de Catalunya; atorga un privilegi d'àmplia ressonància en el món gremial, i obté una total autonomia en l'adopció de mesures econòmiques (30).

El que hem vist conformaria l'intent d'articulació política, basat en el redreçament econòmic vigent des de l'època del Fènix de Catalunya (31). Evidentment, seria l'articulació política del sector dirigent de la societat catalana (32): les seves peticions es movien entre una reivindicació de temps passats, una defensa dels seus interessos actuals, i un projecte de futur per a tot l'estat habsburgès (33).

Podem concloure, doncs, que aquestes reivindicacions del Principat a favor del seu autogovern, dut a terme per les seves classes dirigents, i alentades en aquest període pel virrei, Jordi de Darmstadt, amb una inequívoca adscripció austracista (34), són el ferment de les futures tendències favorables a l'arxiduc Carles d'Austria.